

SDRUŽENÍ KNIHOVEN
ČESKÉ REPUBLIKY

THE CZECH REPUBLIC
LIBRARY ASSOCIATION

BIBLIOTHEKSVERBAND
DER TSCHECHISCHEN REPUBLIK

ROK 2010

ISBN 978-80-86249-57-5

OBSAH

KOLOKVITIUM ČESKÝCH, MORAVSKÝCH A SLOVENSKÝCH BIBLIOGRAFŮ 2009	5
ÚVOD	7
<i>Jaromír Kubíček</i>	
PODOBY ČESKÉHO A SLOVENSKÉHO LITERÁRNÍHO EXILU PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE	8
<i>Lubomír Machala</i>	
SPOLEČENSKÉ VĚDY V ČESKÉ A SLOVENSKÉ BIBLIOGRAFI	18
<i>Jaromír Kubíček</i>	
BIBLIOGRAFIE DĚJIN ČESKOSLOVENSKA V LETECH 1945–1989	18
<i>Václava Horčáková</i>	
LITERÁRNA BANSKÁ BYSTRICA	22
<i>Soňa Šváčová</i>	
SPISOVATELÉ A KNIHOVNY	27
<i>Jiřina Kádnerová</i>	
LITERÁTI A EDIČNÁ ČINNOST KNIŽNICE	34
<i>Jana Amrichová</i>	
FEDOR LAZORIK (1918–1969)	39
<i>Zuzana Džupinková</i>	
MARIÁNSKÁ POUTNÍ MÍSTA V KRAMÁŘSKÝCH TISCÍCH	44
<i>Iva Bydžovská</i>	
O RÓMSKEJ KULTÚRE NA STRÁNKACH ROMANO DŽANIBEN	51
<i>Valéria Farah</i>	
MÚZEUM SLOVENSKEJ DETSKEJ KNIHY V KNIŽNICI PRE MLÁDEŽ MESTA KOŠICE	55
<i>Tatiana Klímková</i>	
LITERÁRNÍ TRADICE VÝCHODNÍCH ČECH	59
<i>Ivana Novotná</i>	
VLASTIVĚDNÉ PÍSEMNICTVÍ A KARLOVY VARY	66
<i>Gerda Lorenzová</i>	
LITERÁRNÍ MÍSTOPIS ZLÍNSKÉHO KRAJE	70
<i>Pavla Gajdošíková – Jan Kaňka</i>	
JÚLIUS BARČ-IVAN A SLOVENSKÁ NÁRODNÁ KNIŽNICA	75
<i>Miloš Kovačka</i>	
SPISOVATEL A KNIHOVNÍK JOSEF STRNADEL	79
<i>Marie Nádvorníková</i>	
VAVRINEC BENEDIKT Z NEDOŽIER (10. 8. 1555 – 4. 6. 1615)	84
<i>Anna Kucianová</i>	
OTAKAR ZACHAR – SLÁDEK, ALCHYMISTA A SPISOVATEL	90
<i>Jiří Mika</i>	
MÁRIA ĎURÍČKOVÁ V KRAJINE DETSTVA	94
<i>Elena Matisková</i>	
ZDENĚK VAVŘÍK A JIŘÍ PÍŠTORA – DVA SPISOVATELÉ V HISTORII PARDUBICKÉ KNIHOVNY	98
<i>Zlatohlávková Martina</i>	
VINCENT ŠIKULA V BIOGRAFICKÝCH SÚRADNICIACH (1986–2001)	102
<i>Katarína Benciová</i>	

ZPRÁVY O ČINNOSTI SDRUŽENÍ KNIHOVEN	107
ZPRÁVA O ČINNOSTI SDRUŽENÍ KNIHOVEN ZA ROK 2009	109
<i>Jaromír Kubíček</i>	
SEKCE PRO BIBLIOGRAFI	113
<i>Jiřina Kádnerová</i>	
SEKCE PRO HISTORICKÉ FONDY	113
<i>Hana Študentová</i>	
SEKCE PRO AKVIZICI	114
<i>Aleš Brožek</i>	
SEKCE PRO REGIONÁLNÍ FUNKCE	116
<i>Lea Prchalová</i>	
SEKCE PRO INFORMAČNÍ VZDĚLÁVÁNÍ UŽIVATELŮ	118
<i>Eva Svobodová</i>	

KOLOKVIUM ČESKÝCH, MORAVSKÝCH A SLOVENSKÝCH BIBLIOGRAFŮ 2009

Olomouc, 4.-6. 10. 2009

ÚVOD

Kolokvia slovenských, českých a moravských bibliografií mají svou tradici, která navazuje na porady bibliografií pořádané následně po 1. čs. bibliografické konferenci, která se konala v Olomouci v r. 1967. Poslední 12. kolokvium se konalo rovněž v rámci měsíce česko-slovenské vzájemnosti v Olomouci a jeho pořadatelem byla sekce pro bibliografii Sdružení knihoven ve spolupráci s Národním bibliografickým ústavem Slovenské národní knihovny a Vědeckou knihovnou v Olomouci, která se úspěšně zhostila organizace.

Zájem o aktivní účast byl veliký. Připraveno bylo dvacet příspěvků. Z nich tři spadaly do vyhlášeného tématu česko-slovenské vztahy v bibliografii, sedm k literárním dějinám v regionech a největší počet ke vztahu knihoven a spisovatelů. Z nich pak byla řada takových, které připomněly působení spisovatelů jako knihovníků.

Jednání bylo připraveno Vědeckou knihovnou v Olomouci velmi pečlivě. V konferenčním sále novostavby poskytlo moderní prostředí pro zajímavé prezentace. Poznávací část kolokvia měla na programu prohlídku Arcidiecézního muzea s výstavou rukopisů z doby biskupa Jindřicha Zdíka ze 12. století, Přemyslovského paláce a dalších památek.

Autoři své příspěvky poskytli v el. podobě pro sborník. Vzhledem k omezenějšímu možností jsou texty zveřejněny kromě písemné podoby v ročence Sdružení knihoven také v elektronické podobě na webových stránkách Slovenské národní knihovny – <http://www.snk.sk>.

Naše ročenka přináší rovněž zprávy o činnosti Sdružení knihoven ČR za rok 2009 ve svém celku i jeho jednotlivých sekcích.

Jaromír Kubíček

PODOBY ČESKÉHO A SLOVENSKÉHO LITERÁRNÍHO EXILU PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE

Lubomír Machala

Psaní i vydávání českých knih mimo české území má za sebou poměrně dlouhou historii. Její počátek můžeme hledat někdy po bitvě na Bílé hoře, tedy koncem první třetiny 17. století. Tehdejší nejvýznamnější tvůrčí a myslitelskou osobnost Čechů vyhnaných z vlasti Jana Amose Komenského jistě netřeba speciálně představovat. Méně známý už je ovšem třeba hrabě František Antonín Špork, který na konci 17. století a počátkem dalšího věku nechal vytisknout zprvu v Čechách a později za jejich hranicemi velké množství z hlediska rekatolizace nepravověrných (hlavně teologických) prací a pašoval je k jejich adresátům třeba v hracím automatu v podobě dudáka.

Také ze slovenského území museli během rekatolizace ve druhé polovině 17. století a začátkem 18. století odcházet evangeličtí vzdělanci. Jejich cílem byly německé protestantské státy (Wittenberg, Žitava, ...), ve kterých pak tvořili svá náboženská díla či polemické traktáty například Joachim Kalinka nebo Juraj Láni. Blíže k umělecké tvorbě pak měly texty Štefana Pilárika. Jednou z nepříliš zmapovaných oblastí české exilové literatury je tvorba našich amerických vystěhovalců v 19. století, a to především během jeho druhé poloviny. Zejména neutěšené hospodářské poměry ovšem vyháněly Slováky z domova v mnohem větší míře, nežli tomu bylo v českých zemích. Tehdejší slovenský exodus se odehrával v několika vystěhovalckých vlnách, mířících jak na jih Evropy, tak rovněž do Severní i Jižní Ameriky. Cesty a usídlování slovenských, respektive slovanských emigrantů přitom osobně sledoval jeden z největších slovenských literátů Martin Kukučín, který o vystěhovalckém životě také vydal prozaické svědectví (*Dom v străni, Mat' volá* aj.) a proti všemu očekávání se po vzniku Československa nevrátil domů, aby posléze zemřel nedaleko Záhřebu. Nemělo by nám uniknout, že před první světovou válkou zvláště v USA byla slovenská knižní kultura v obecném slova smyslu na mnohem vyšší úrovni než tomu bylo na tehdy usilovně maďarizovaném Slovensku.

Další hromadný útek z Čech vyvolala až německá okupace, přičemž je příznačné, že mnozí z těch, kdož se po skončení druhé světové války vrátili do vlasti (z nejznámějších jmenujme alespoň Egona Hostovského, Pavla Tigrida či Jiřího Voskovce) záhy odcházejí znovu, tentokrát před expanzí sovětského socialismu, a na mnohem déle, někteří už navždy. Běžné pozornosti poněkud uniká fakt, že fašistická a nacistická expanze vyháněla do exilu také Slováky, z nichž někteří se po skončení války na Slovensko vrátili (Vlado Clementis, Eduard Goldstücker ad.), jiní zůstali v zahraničí nadsmrti (Gejza Vámoš, Jozef a Peter Prídavkové aj.).

Rozdílná názorová strukturace české a slovenské intelektuální a umělecké společnosti a z ní plynoucí aktivity či postoje během války se projeví například v tom, že elitní představitelé a spolupracovníci hlavní národní kulturní instituce Slovenské (Jozef Číger Hronský, František Hrušovský, Stanislav Mečiar, Ján Okál, Ernest Žatko ad.) opustili Slovensko ještě před příchodem Rudé armády a přes Rakousko a Německo zamířili do Říma, aby se většina z nich nakonec usídlila v Argentíně, která jako jediná jim byla ochotna poskytnout vstupní víza. V jejich stopách se zanedlouho vydávali další, ze spisovatelů to byli například Rudolf Dilong, Mikuláš Šprinc nebo Karol Strmeň. Ne všem se ale útěk vydařil, američtí zpravodajci do Československa vrátili kromě jiných také Tido J. Gašpara, Milo Urbana či Andreje Žarnova. Andrej Žarnov se ale nakonec do exilu dostal, a to v roce 1952. Přidal se tak k poúnorovým slovenským exulantům, k nimž počítáme rovněž Pavla Hrtuse Jurinu, Imricha Kružliaka, Leopolda Laholu, Františka Vnuka, Gorazda Zvonického ad. A jestliže na konci druhé světové války a v prvních mírových dnech Slovensko opouštěli reprezentanti politického a kulturního establishmentu ľudáckého režimu, tak po únoru 1948 je už následují také čelní funkcionáři Demokratické strany (například Jozef Lettrich, Martin Kvetko, Rudolf Frašťacký) a umělci nijak nesvázaní s národoveckou a náboženskou doktrínou dominující slovenskému státu v letech 1939–1945 (viz Leopolda Laholu).

Byť Argentina jako útočiště J. Čígera Hronského, Rudolfa Dilonga a dalších slovenských literárních veličin sehrávala důležitou roli ve slovenském exilovém dění a na jejím území vycházelo také čtrnáct slovenských periodik (mj. *Juhoamerický Slovák* či *Mladosť*) a byla zde v roce 1959 založena Zahraničná Matica slovenská, skutečná centra slovenského exilu se nalézala v USA a Itálii.

K nejagilnějším vydavatelům slovenského exilu patřil reverend Ján J. Lach, pobývající v americkém Whitingu, ale vyvíjecí vydavatelské aktivity rovněž v Argentíně, Kanadě a Itálii. Významnou institucí se stal Slovenský ústav, vzniklý roku 1952 v americkém Clevelandu hlavně zásluhou dalšího duchovního Teodora J. Kojiše. O dva roky později začal básník Mikuláš Šprinc pod patronací této organizace vydávat časopis *Most*, který se později stal tiskovým orgánem v roce 1956 založeného Spolku slovenských spisovatelov a umelcov v zahraničí. Na počest tisícíhostého výročí příchodu slovanských věrozvěstů na Velkou Moravu pak v Římě vznikla obdoba clevelandské instituce, a sice Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, produkuje později na dvacet edičních řad, přičemž poezii byla věnována *Lyra* a próze *Krásne slovo*. Fakt, že zbylé edice byly orientovány na teologickou literaturu, výstižně ilustruje základní charakter slovenské exilové literatury. Té ve všech funkčně stylových podobách a žánrových variantách dominovala víra v Boha jako cíl i prostředek všeho lidského snažení. Tedy i toho spojeného s existencí samostatného národního státu, což představuje další hlavní téma slovenských exilových spisovatelů.

Jak už naznačeno, obyvatelé českých zemí ve větší míře utíkali do zahraničí až po únoru 1948¹. Rovněž při jejich odchodech z domova jednoznačně převažovaly politické motivy a přesvědčení, že politickou situaci se podaří zvrátit zakrátko, a tak zejména zpočátku (na přelomu čtyřicátých a padesátých let) připadlo kultuře a literatuře v exilových aktivitách až druhořadé postavení, třebaže mezi exulanty bylo nemálo literátů (Ivan Blatný, Jan Čep, Ivan Jelínek, Zdeněk Němeček, Ferdinand Peroutka, Milada Součková, René Welek, už jmenovaní Hostovský, Tigrid, Voskovec a řada dalších).

Když se však ukázalo, že restaurace demokratických poměrů v Československu se změnila v záležitost dlouhodobější a že domácí opozici zůstalo pro její působení v podstatě jediné politikum, a to literatura, došlo ke změně akcentů i v exilu a začaly se zde častěji objevovat snahy o vydávání českých knih. Nejvíce se v této oblasti angažovali Antonín a Robert Vlachové (*Sklizeň* a *Sklizeň svobodné tvorby*), důležité bylo počínání Křesťanské akademie v Římě, ale i mnoha dalších (Julia Firta, Antonína Kratochvila, ...).

Vedle už existujících časopisů a tiskovin krajsanských spolků, jako byly *Newyorské listy* nebo *Bohemian Benedictine Press* v Chicagu se začaly objevovat také časopisy orientované na kulturu, viz například nedlouho vycházející měsíčník *Skutečnost*, redigovaný Hanušem Hájkem, v letech 1953–1979 vydával v Hamburku Antonín Vlach nezávislou kulturní revue *Sklizeň* (po jistou dobu též doprovázenou výše zmíněnou stejnojmennou knižní edicí), v Melbourne vedl František Váňa čtrnáctideník *Hlas domova*, v Paříži pokračovali ve vydávání národně socialistického *Svobodného zítřka* Luděk Stránský a František Kovárna (časopis zanikl v roce 1952).

Reprezentativní platformou české nezávislé kultury (se zvláštním důrazem na literaturu) se chtěla stát rozhlasová stanice Svobodná Evropa, čemuž odpovídalo i její personální obsazení (kromě jiných Julius Firt, Ferdinand Peroutka, Jan Čep). Karel Brušák a Josef Lederer na jejích vlnách vysílali dokonce Stručný kurz české literatury, reflektující vývoj našeho slovesného umění od počátků po současnost. Názorové i osobnostní spektrum českého poúnorového exilu bylo četnější a pestřejší nežli tomu bylo ve slovenských souvislostech. Snad jediným jeho společným jmenovatelem bylo protilevicové zaměření. Rozdíly a rozpory mezi jednotlivými proudy exilu, nejednou brzdící jakoukoliv komunikaci či spolupráci, se pokusil překlenout svým časopisem *Svědectví* Pavel Tigrid. (Začal ho vydávat roku 1956 v New Yorku, ale o pět let později ho přestěhoval do Paříže.) Vznik

¹ První poúnorová exulantská vlna v rámci celého tehdejšího Československa čítala přibližně 60 000 osob, v průběhu 50. a 60. let k nim přibýlo dalších téměř 200 000. Po srpnu 1968 zůstalo za hranicemi asi 120 000 československých občanů, do listopadu 1989 jich odešlo ještě kolem 180 000. Celkově se tedy odhaduje, že během čtyřicetileté existence lidovědemokratického a později socialistického Československa opustilo tento stát více než půl milionu jeho obyvatel.

Tigridova časopisu lze považovat za velký úspěch českého exilu celkově, tedy i v exilovém literárním kontextu, kde můžeme v poúnorovém dvacetiletí zaregistrovat ještě i některé další pozoruhodné počiny (například vydání *Neznámého člověka* Milady Součkové či próz Egona Hostovského *Dobročinný večírek a Všeobecné spiknutí*), nicméně od přelomu padesátých a šedesátých let a v následující dekádě vznikala a byla vydávána (byť nejednou s velkými problémy) zásadní literární díla spíše doma. Ilustruje to například také zájem zahraničních vydavatelů o překlady knih Arnošta Lustiga, Josefa Škvoreckého, Bohumila Hrabala, Ladislava Fukse, Milana Kundery, ale i Vladimíra Párala, ostře kontrastující třeba s dlouhou, usilovnou a nakonec marnou snahou Ferdinanda Peroutky vydat v angličtině svůj ambiciózní román *Pozdější život Panny*.

Kvantitativní i kvalitativní rozmach však v české exilové literatuře nastal až s přílivem posrpnových exulantů. Dobová politická atmosféra se promítla v jejich obecně mnohem vstřícnějším přijetím do nového prostředí, než s jakým se setkali dřívější uprchlíci. Možná i tato skutečnost poněkud blokovala navazování kontaktů mezi poúnorovými a posrpnovými exulanty. Hlavní příčinou však bylo už zmíněné vyhraněné antilevicové smýšlení představitelů první vlny, kteří podstatné části nově přichozích nemohli zapomenout osobní zapojení do budování socialismu, třebaže bylo časem vystřídáno snahou o revizi tohoto systému. Pozitivní roli při překonávání těchto animozit opět sehrál Pavel Tigríd se svým Svědecktví. Jeho snahy byly po čase umocněny aktivitami a duchem Charty 77, která totiž nejenom poukazovala na nedodržování lidských práv a oponovala domácí mocenské politice, ale proti ideologii nenávisti stavěla toleranci, úctu a pozitivní přístup k bližnímu. Důležité nesporně bylo, že nezůstalo pouze u hlásání ideových principů a mravních zásad, ale prostřednictvím stockholmské Nadace Charty 77, v jejímž čele stál František Janouch, byla poskytována i materiální pomoc řadě kulturních projektů, popřípadě samotným autorům, a to jak v exilovém, tak v československém prostředí.

Nadace Charty 77 pomáhala při činnosti i exilovým nakladatelstvím vzniklým po srpnové invazi. Těch bylo ve srovnání s předchozí etapou vskutku mnohem více a jejich produkce byla o poznání bohatší a pestřejší. Nejvýznamnější a nejnámější se staly Index a Sixty-Eight Publishers založené v roce 1971. Index vedený Adolfem Müllerem a Bedřichem Utitzem sídlil jak známo v Kolíně nad Rýnem, Sixty-Eight Publishers Zdeny a Josefa Škvoreckých v Torontu. Jmenovaná nakladatelství vydávala především prózu, ale též literaturu faktu a odborné publikace. Náklady jejich knih se pohybovaly mezi jedním až dvěma tisíci výtisky, přičemž Index vydal za dobu své existence 171 titulů, 68 P pak 227. Česká poezie v exilu vycházela především díky Danielu Strozovi a jeho mnichovskému podniku Poezie mimo Domov existujícímu od roku 1975. Do názvu nakladatelství přibýlo v osmdesátých letech i jméno Strožem vydávaného kulturního čtvrtletníku *Obrys/Kontur*. Náklady více než 150 vydaných svazků Poezie mimo Domov se pohybovaly od 200 do 500 kusů.

Patrně nejoblíbenější četbou českých exulantů byly memoáry a deníky. Nesouviselo to pouze s celosvětově vzrůstající oblibou non fiction literatury, ale zmíněné žánrové formy umožňovaly postavit proti pojetí a výkladu událostí, které šířila oficiální československá propaganda, vlastní autentickou zkušenost.

Politický základ aktivit českého literárního exilu v sedmdesátých a osmdesátých letech samozřejmě nezmizel, ale naopak sílil, rozrůstalo se jeho názorové spektrum. Je zřejmé, že politické konsekvence se staly v podstatě konstantou při percepci díla, při jeho hodnotové klasifikaci a oceňování. Na rozdíl od padesátých a šedesátých let však český posrpnový literární exil nabídl texty pozoruhodné také pro jinonárodní čtenářské publikum. Nepochybně to platí o knihách Milana Kundery, v poněkud menší míře pak o tvorbě Pavla Kohouta, Ivana Klímy či Václava Havla, i když zejména u dvou posledně jmenovaných autorů, kteří své práce odesílali do zahraničí z Československa, by bylo ošidné zapomínat na vliv politického „backgroundu“. Někteří autoři dokonce vyšli nečeskému vnímání vstříc a psali svá díla anglicky (Jan Novák), německy (Libuše Moníková) či francouzsky (Václav Jarek). Ohlas jejich prací (i v podobě mezinárodních cen) potvrdil, že to nebylo rozhodnutí marné. K pozitivům českého literárního prostředí v exilu nepochybně patří také vstřícný postoj k postmodernismu, který to vcelku pochopitelně neměl lehké v domácích oficiálních podmínkách, ale kupodivu ani v samizdatovém komunikačním okruhu se neprosazoval nijak snadno, jak dokládá rezervovaný přístup ke zveřejnění *Medvědího románu* Jiřího Kratochvila v moravské odnoži edice Petlice.

Ačkoliv mezi slovenskými posrpnovými exulanty najdeme několik výrazných osobností, jako například Jaroslavu Blažkovou, Ladislava Grosmana, Ladislava Mňačka, Petera Repku, podruhé do exilu odešel Eduard Goldstücker a během svého exilového pobytu se objevily i další spisovatelské talenty (viz Irenu Brežnou nebo Dušana Šimka), nelze v daných souvislostech konstatovat to, co v případě českého exilu, tedy výrazný kvantitativní a kvalitativní rozmach. Rozhodně se však rozšířila ideová a tvůrčí paleta slovenské exilové literární tvorby, petrifikující dosud převážně poetiku katolické moderny a služebnost náboženským, popřípadě národoveckým ideálům. Vcelku příznačná je také skutečnost, že v sedmdesátých a osmdesátých letech nevzniklo žádné nové významnější slovenské exilové vydavatelství ani periodikum a knihy posrpnových slovenských exulantů nejednou vycházely u českých nakladatelů.

Naše drobná komparativní inventura neměla směřovat ani tak k určování a vzájemnému poměřování výkonů a přínosů slovenského a českého literárního exilu, jako se snažila paralelní reflexí zvýraznit jejich rozdílné rysy a pomoci tak při pochopení jejich rozdílného vnímání a hodnocení v politopadovém čase, kdy ve slovenské společnosti fungovaly exilové podněty spíše v politickém a náboženském životě, kdežto v českém prostředí se projeví především v novém hodnotovém utřídění národní literatury.

SPOLEČENSKÉ VĚDY V ČESKÉ A SLOVENSKÉ BIBLIOGRAFIÍ

Jaromír Kubiček

Dějiny

Bibliografie české historie je nejrozsáhlejším a nejznámějším projektem české oborové bibliografie. Začala vycházet zpracováním literární produkce za rok 1904 jako příloha Českého časopisu historického, přáním jeho redaktora Josefa Pekaře bylo, aby každý ročník přinášel přehled literatury vydané v předchozím roce. Tuto pravidelnost ukončila válka, po ní již vycházely samostatné svazky za léta 1915 až 1941 péčí Historického klubu v Praze.¹ Poslední kumulativní svazek *Bibliografie české historie za léta 1937–1941* sestavila Stanislava Jonášová-Hájková a vyšel v r. 1951. K obnově řady bibliografií došlo v r. 1957, kdy Historický ústav ČSAV vydal ročenku *Bibliografie československé historie za rok 1955*, která zpočátku byla značně výběrová a postupně nabývala na rozsahu, což bylo jednou z příčin opožděného vydávání. Poslední svazek společné české a slovenské bibliografie vyšel pod názvem *Bibliografie dějin Československa za rok 1992* v r. 1998. Rozdělením státu vychází na české straně *Bibliografie dějin Českých zemí*, jde o ročenky zachycující knižní a článkovou produkci včetně recenzí a zpráv od r. 1993. Posledním svazkem je bibliografie za rok 2001, vydaná v r. 2009 a doplněná kumulativním CD-ROM s literaturou od r. 1990.²

Kromě tradiční knižně vydávané bibliografie zpracovává bibliografické pracoviště při knihovně Historického ústavu AV ČR také databázi, která má dvě řady. Jednak BIBLIO zachycuje literaturu od r. 1990, má v současnosti přes 140 tis. záznamů, je průběžně aktuální a volně přístupná, slouží také jako podklad pro vydávání ročenky. Druhouází je rejstřík sta ročníků Českého časopisu historického z let 1895–2002, která má přes 42 tis. záznamů. Vyhledávat se dá v obou podle autorů, jmen, míst a věcné tematiky.

Historický ústav SAV po r. 1993 nadále spolupracuje s českým Historickým ústavem vzájemnou výměnou záznamů, ale garantuje i současnou slovenskou oborovou bibliografii. V r. 1994 uveřejnil v Historickém časopisu roční výběrový přehled nové produkce za rok 1992 a takto s dvouletým odstupem v bibliografickým přehledech pokračuje. Posledním je *Slovenská historiografia za rok 2006* (Historický časopis, 56, 2008, č. 4), obsahující na 500 věcně uspořádaných záznamů. Ústav také buduje databázi historické literatury od r. 1990 přístupné internetem <http://databazy.dejiny.sk>, z níž se vychází při sestavování oborových bibliografií. V r. 2008 měla 36 402 záznamy a jejich autorkami je Alžbeta Sedliaková a Ivanka Mikuličová.

¹ Srov. ŠPĚT, Jiří: *Příspěvky k dějinám bibliografie české historie*. Česká bibliografie, 3, 1963, s. 94–118; HORČÁKOVÁ, Václava: *Národopis v bibliografii české historie*. In: Sdružení knihoven ČR. Rok 2008. Brno 2008, s. 21–26.

² *Bibliografie dějin Českých zemí za rok 2001*. Sest. Václava Horčáková, Markéta Marková, Kristina Rexová, slovacika Alžbeta Sedliaková. Praha 2009. 575 s.

Jak český, tak slovenský akademický historický ústav vydává pro světové kongresy historiků, které se konají vždy po pěti letech, výběrové bibliografie. Posledním společným byla *Historiografie v Československu 1985–1989* (Praha 1990. 376 s.), další pětileté přehledy již vydává každý ústav samostatně.³ Oba ústavy také spolupracují na mezinárodní ročně *Bibliographie zur Geschichte der Böhmisches Länder und der Slowakei*, poslední za rok 1997 vyšla v r. 2007 péčí Verlag Herder-Institut v Německu, jehož cílem je vytvoření rozsáhlé databanky historické produkce zemí střední a východní Evropy. Výběr české i slovenské souběžné produkce najdeme i *International bibliography of historical science* (poslední roč. 72/2003 vydal K. G. Saur Verlag v Mnichově r. 2007). V mezinárodních projektech záznamy za českou stranu zpracovává Václava Horčáková, za slovenskou Alžbeta Sedliaková.

Z iniciativy Viléma Prečana vznikl v r. 1990 Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, jehož úkolem je studium českých dějin od r. 1938 do současnosti. Jeho informační pracoviště s bibliografkou Věrou Břeňovou excerpuje literární produkci po r. 1990 a vydalo již tři přehledy k dějinám let 1918–2004.⁴

Archeologie

Akademie věd ČR má samostatné ústavy v Praze a v Brně, SAV má Archeologický ústav v Nitře. Všechny mají dobré odborné knihovny, jejichž činnost má těžiště v mezinárodní výměně vlastních publikací. Jen Archeologický ústav AV v Praze má také bibliograficko-informační oddělení s webovým přístupem do databáze rejstříků časopisů Archeologické rozhledy a Památky archeologické a od r. 2005 excerpuje vybraný soubor 23 titulů odborných domácích i zahraničních periodik pro bibliografickou dokumentaci. Zdá se, že bibliografie se v tomto ústavu začíná prosazovat.

Památky

Knihovna Národního památkového ústavu zpracovávala ročenky *Bibliografie památkové péče za rok...* a to 1978 až 1993. V té poslední najdeme 857 záznamů, které sestavil ve věcném uspořádání Michal Patrný a doplnil ji rejstříkem autorským, jmenným a přehledem zdrojů. Společným znakem těchto ročenek bylo značné zpoždění s vydáváním, takže přehled za rok 1993 vyšel v r. 2004. V současnosti je pokračování bibliografie na webu <http://monumnet.npu.cz> a jde o databázi, která je výběrem článků ze široké excerpční základny oborových periodik, ale také monografií a recenzí. Vyhledávání v databázi je možné podle autorů nebo jmen a míst. Přáním Jiřiny Dejmkové, která

³ *Select Bibliographa on Czech History 1990–1999*. Praha 2000. 333 s.; *Select Bibliographa 2000–2004*. Praha 2005. 373 s.; *Historiografia na Slovensku 1990–1994*. Bratislava 1995. 192 s.; *Slovenská historiografia 1995–1999*. Bratislava 2000.

⁴ *Bibliografie českých/československých dějin 1918–1995*. Praha 1997. 2 sv.; *Bibliografie českých/československých dějin 1918–1999*. Praha 1999. 2 sv.; *Bibliografie českých/československých dějin 1918–2004*. Praha 2005. 3 sv. O činnosti viz BŘEŇOVÁ, Věra: *Dějiny Česko-Slovenska v bibliografiích*. In: Sdružení knihoven ČR. Rok 2007. Brno 2007, s. 109–113.

excerpuje záznamy, je zacelit mezeru mezi poslední ročenkou a rokem 2001, od kdy jsou excerповány záznamy do databáze, ale pro jednu pracovníci je těžko překonatelný rozpor rozevírajících se nůžek, na straně jedné stále narůstající publikační produkci a na straně druhé jejími časovými možnostmi. Počítač návštěv ukazuje až na 2 000 vstupů denně do této databáze.

Soustavnou bibliografickou činnost vyvíjí Pamiatkový ústav SR v Bratislavě. V minulosti šlo o práci historika a památkáře Vendelína Jankoviče, který sestavil oborovou na památky zaměřenou bibliografii k dějinám Slovenska do r. 1965, která sice šla do tisku začátkem 70. let, ale byla sešrotovaná a nové vydání vyšlo až r. 1997.⁵ Zachycovala práce z oborů uměnovědy, archeologie, etnologie, dějin architektury, pomocných věd historických, jazykovědy a v tomto pojetí památkové péče sestavuje Halina Mojžišová pětileté celky *Bibliografia pamiatkovej starostlivosti za roky...* 1986–1990, vyšlo 2000; 1991–1995, vyšlo 2002; 1996–2000, vyšlo 2004; 2001–2005, vyšlo 2008.

Česká/slovenská literatura

Ústav pro českou literaturu AV ČR dával na bibliografii vždy velký důraz a ke svým úkolům přistupoval koncepčně. Základem informační činnosti jsou rozsáhlé kartotéky *Retrospektivní bibliografie* k období let 1770–1945, které obsahují přes 2 mil. anotovaných záznamů z asi 530 titulů literárních a kulturních časopisů vycházejících na území českých zemí v češtině a němčině. Zachycována je původní tvorba včetně recenzí i na zahraniční literaturu, odkazy na vyobrazení, v podstatě vše co se o spisovatelích, básnících, dramatických umělcích mohlo v tisku objevit. Druhou částí je *Bibliografie české literární vědy od r. 1961*. Je doplňována o současnou produkci, ale na rozdíl od retrospektivní bibliografie neobsahuje původní texty osobností českého písemnictví, ale jen práce o nich. Snahou ústavu je zpřístupnit tyto kartotéky internetem. Pro období 1945–1960 zůstávají k dispozici tištěné soupisy.⁶ Novodobou bibliografickou dokumentaci zpřístupňuje ústav internetem na <http://www.ucl.cas.cz>, v databázích má také v digitalizované podobě sbírky poezie českých básníků 19. století.

Ústav slovenskej literatúry SAV má tři vědecká oddělení, pro starší literaturu a pro literaturu v 19. a ve 20. století. Ve struktuře je také oddělení bibliografie a dokumentace, ale toto prakticky není, jen poměrně rozsáhlá knihovna poskytuje základní knihovnické služby. Při bibliografické práci staví z činnosti Slovenské národní knihovny, Miloš Kovačka jako ředitel Národního bibliografického ústavu SNK je současně členem vědecké rady Ústavu slovenskej literatúry SAV.

⁵ JANKOVIČ, Vendelín: *Bibliografia k dejinám Slovenska (literatura vydaná do roku 1965)*. Bratislava 1997. 781 s.

⁶ Zejména Jaroslav Kunc: *Česká literární bibliografie 1945–1963*. Praha 1964–1968. Sv. 1–3; BALÁŠOVÁ, Olga a kol.: *Bibliografie české literární vědy 1945–1955*. Praha 1964. 692 s. a *Bibliografický katalog ČSR*, vydávaný v řadě článků od r. 1953.

Výtvarné umění

Česká uměleckohistorická bibliografie byla vytvářena v Ústavu dějin umění AV ČR od roku 1953 klasicky excerpcí periodik a psaním bibliografických záznamů, z nichž se vytvářel autorský katalog, katalog výtvarníků, lokalit a systematický katalog. Práce byly soustředěny na široký výběr literatury z oblasti historie, teorie umění a na práce zahraničních badatelů o českém výtvarném umění, ukončeny byly počátkem 90. let, kdy kartotéky dosáhla na půl milionu záznamů. Kromě katalogu jsou k dispozici tištěné ročenky *Česká uměleckohistorická bibliografie* a to léta 1971–1987, kdy je zpracovávala Jarmila Vildová, od r. 1982 Milena Klasová; od r. 1975 zachycují i slovenskou literaturu, kterou zpracovával Fedor Kresák z Umenovedného ústavu SAV, kterého v r. 1984 vystřídal Jozef Medvecký. S odstupem čtyř let vyšla ještě ročenka produkce 1992 za přispění knihovny Uměleckoprůmyslového muzea, Národní galerie a Státního ústavu památkové péče, redigoval ji Jiří Roháček. Tuto minulost vystřídala současnost v podobě databáze, když ústav získal v r. 2000 grant na digitalizaci tištěných ročenek a zpracování bibliografie od r. 1988 do r. 2003 (a také na sestavení rejstříku časopisu Umění). Databáze je přístupná na <https://sluzby.incad.cz/rw/cba/index.html>.

Ústav dejín umenia SAV ve výročních zprávách má kapitolu o činnosti knihovnicko-dokumentačního pracoviště, ale o bibliografické činnosti informace nenajdeme. Jeho prioritou je digitalizace rozsáhlých archivních obrazových sbírek.

Národopis

Bibliografie českého národopisu má své počátky v ročních přehledech produkce v časopisech *Český lid*, *Národopisný sborník československý* a *Národopisný věstník československý*, které sestavovali Čeněk Zíbrt, František Pátek a Jiří Polívka. Samostatné ročenky vycházely péčí Etnologického ústavu AV ČR pod názvem *Česká národopisná bibliografie*. Zachycovali produkci od r. 1973 a do r. 1988 je sestavovala Věra Trkovská a Hanka Müllerová, od r. 1991 Judita Hrdá. Poslední klasický svazek za rok 1995 vyšel v r. 2003 a za léta 1991–1996 vyšel el. zdroj CDR-ROM v r. 2006. Záznamy lze pokládat za precizní, když jak název tak anotace je v české a anglické verzi a každou ročenku doplňuje jmenný rejstřík autorů a předmětový rejstřík rovněž v české a anglické verzi. Nadále se počítá s vydáváním v el. podobě, ale na webových stránkách Etnologického ústavu AV ČR tato databáze není přístupná. Soudobé pojetí české národopisné bibliografie spočívá v podchycení české etnografické a folkloristické produkce publikované v knihách, sbornících a časopisech. Snahou je podchytit také práce zahraničních autorů o českém národopise i práce českých autorů o zahraniční problematice. Že národopis je chápán jako všeobjímající věda, svědčí i příspěvky týkající se příbuzných oborů. Poslední tištěný svazek literární produkce za rok 1995 uvedl 1460 věcně uspořádaných záznamů.

Retrospektivní bibliografie *Národopis na Moravě a ve Slezsku* vyšla v r. 1996 a Etnologický ústav AV ČR vydal v roce 2008 rejstřík *Český lid, etnologický časopis 1946–2000*, což je v této počítačové éře pozoruhodné.⁷

Na Slovensku Ústav etnológie SAV vyvíjí bohatou vědeckou, výzkumnou i popularizační činnost, jeho součástí je také knihovna, nemá však bibliografické projekty. Odborné veřejnosti jsou však k dispozici dvě retrospektivní bibliografie. Jde o práce *Národopisná literatúra na Slovensku za roky 1901–1959*, kterou zpracovali Pavol Stano a Rudolf Žatko a *Národopis na Slovensku 1918–1939*, sestavenou kolektivem vedeným Evou Sumkovou.⁸ Zatím co první patří do řady speciálních bibliografií, je druhá součástí koncepce retrospektivní článkové bibliografie slovenských periodik. Excerptní základna je pro obě bibliografie dosti rozdílná, takže se práce vzájemně doplňují. Retrospektivní bibliografie má bohatou skladbu rejstříků (jmenný autorů a názvů děl, topograficko-předmětový a také rejstřík názvů spolků, institucí a akcí).

Posouzením bibliografické činnosti u některých vybraných společenskovedních oborů můžeme vidět rozdílný přístup v českých zemích a na Slovensku. Jsou to především české akademické ústavy, které garantují oborovou bibliografii. *Bibliografie dějin Českých zemí* má natolik významné postavení, že když před 20 lety vznikl Ústav novodobých dějin, zpracování bibliografie dal mezi pracovní priority. Archeologický ústav existuje sice již půl století, ale také se rozhodl zpracovávat vlastní bibliografii, i když by se v bibliografii zpracovávané Historickým ústavem povětšinou obešel. Nesporně dokumentace Ústavu pro českou literaturu je základem jakékoliv výzkumné práce. Mezi slovenskými akademickými ústavami je to jen Historický ústav, který má bibliografickou činnost na dobré úrovni a garantuje ji v potřebném rozsahu a v oblasti památek je na slovenské straně patrná lepší koncepce.

Dalo by se však říci, že slovenské ústavy spoléhají na bibliografickou činnost Slovenské národní knihovny, resp. jeho Národního bibliografického ústavu. V současné produkci je excerptní záběr SNK širší a úplnější, než u NKP, nehledě na rozsáhlé programy v retrospektivní všeobecné i speciální bibliografii. Ze strany oborových bibliografií bylo vždy vytýkáno Bibliografickému katalogu ČR, pokud ještě vycházel v tištěné podobě, až 20 % neúplnost. Že to by bylo příčinou, proč NKP vypustila sestavování bibliografií ze své náplně činnosti (s výjimkou oddělení analytického zpracování, které excerptuje a koordinuje zpracování článků pro databázi ANL)?

⁷ KUBÍČEK, Jaromír – KUBÍČEK, Tomáš: *Národopis na Moravě a ve Slezsku : výběrová bibliografie*. Strážnice 1996. 411 s. NOVOTNÝ, J. a kol.: *Český lid : etnologický časopis 1946–2000*. Praha 2008. 244 s.

⁸ STANO, Pavol – ŽATKO, Rudolf: *Národopisná literatúra na Slovensku za roky 1901–1959*. Bratislava 1989. 794 s. SUMKOVÁ, Eva a kol.: *Bibliografía článkov zo slovenských novín a časopisov 1918–1945. Národopis na Slovensku 1918–1939*. Martin 2005. 382 s.

BIBLIOGRAFIE DĚJIN ČESKOSLOVENSKA V LETECH 1945–1989

Václava Horčáková

U zrodu projektu české periodické historické bibliografie stál historik Josef Pekař, který vydal v roce 1905 první bibliografickou ročenku jako přílohu Českého časopisu historického. *Bibliografie české historie* vycházela až do počátku druhé světové války pod záštitou Historického klubu, často se zpožděním, ale nepřetržitě. Druhá světová válka přerušila nejen vydávání Českého časopisu historického, ale i historických bibliografií.

Pokusím se o stručný přehled vývoje Bibliografie české historie po druhé světové válce se zaměřením na česko-slovenskou spolupráci v tomto období. Úkol zpracování a vydávání historických bibliografií v polovině padesátých let převzal Historický ústav ČSAV ve spolupráci s Historickým ústavem SAV. Tým bibliografií, který měl v příštích desetiletích určovat další vývoj české historické bibliografie, měl tři členy: dva pracovníky českého Historického ústavu, Stanislavu Jonášovou a Lumíra Nesvadbíka, a slovenskou bibliografku Annu Škorupovou. V roce 1957 vyšel tiskem první výsledek jejich spolupráce – *Bibliografie československé historie za rok 1955*, z našeho pohledu skromný svazek o něco více než dvou stech stranách s téměř 4000 záznamy.

Kontinuitu s předválečnými bibliografiemi zajišťovala osobnost Stanislavy Hájkové, provdané Jonášové (22. 9. 1904 Praha – 23. 2. 1985 tamtéž). Žákyně Josefa Pekaře, nadaná historička, vstoupila do povědomí české historické obce více než jako bibliografka svou vědeckou prací. Jejím celoživotním tématem byla osobnost známého písmáka Františka Jana Vaváka, rychtáře z Milčic na Nymbursku a edice jeho Pamětí. Dříve nevydaný svazek Vavákových pamětí (Kniha VI–VII, 1810–1816) z její pozůstalosti vyšel v r. 2009 zásluhou historika Martina Kučery, jenž v úvodu tohoto svazku podrobně zachytil složitý běh života této první dámy české historické bibliografie a tím snad trochu splatil velký dluh, který vůči ní nesporně historická věda má.

Stanislava Jonášová-Hájková redigovala vynikajícím způsobem Bibliografii české historie už v předválečném období (od svazku za rok 1927) a věnovala se této práci až do roku 1964, do svazku za léta 1959–1960 (bibliografie za léta 1942–1954 ovšem nikdy zpracovány nebyly). Na její místo nastoupil Věroslav Myška (12. 7. 1927 Praha, zemřel počátkem 80. let).

Původem Moravan Lumír Nesvadbík (narozen 28. 3. 1919 v Bohuňovicích v okrese Olomouc) vystudoval Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně, obor historie–francouzština, v letech 1947–1953 pracoval jako asistent Historického ústavu Palackého univerzity v Olomouci, poté přešel do Historického ústavu ČSAV v Praze. V roce 1955 byl jmenován vedoucím bibliografického oddělení, které ovšem v pozdějších letech bylo

spojeno s knihovnou. V Historickém ústavu působil až do roku 1985, kdy odešel do důchodu. Podílel se na přípravě všech bibliografií, které v těchto letech Historický ústav vydal. Poslední byla bibliografie za rok 1975, která vyšla v roce 1987. Zcela se věnoval bibliografii a poměrně málo času mu zbývalo na jakoukoli další publikační činnost. Teprve v předdůchodovém a důchodovém věku se mohl věnovat svým vědeckým zájmům, které se soustředily především na období třicetileté války a otázky vystěhovalectví. Podílel se na vydávání edic k dějinám třicetileté války a spolupracoval s Josefem Polišínským na knize Češi a Amerika.

Anna Škorupová (rozená Mágalová) se narodila 28. června 1925 ve Velkom Mederi v okrese Dunajská Streda. Na Filozofické fakultě univerzity v Bratislavě vystudovala dějepis a italštinu. Po ukončení studia byla v letech 1951–1954 redaktorkou ve vydavatelství Tvar a od roku 1955 pracovala třicet let až do odchodu do důchodu jako bibliografka v Historickém ústavu SAV. Pro Bibliografii československé historie zpracovávala veškerou literaturu vydanou na Slovensku, velký význam měly její jazykové znalosti pro excerpci maďarské literatury, která je pro české prostředí přece jen trochu obtížná.

V tomto složení vydal bibliografický tým osm bibliografií, ročenek nebo dvouročenek, které zachytily období od r. 1955. V roce 1968 vyšla bibliografie za rok 1964, tedy s únosným zpožděním. Bohužel události roku 1968 a následující doba normalizace osudově poznamenaly Historický ústav včetně bibliografického projektu. V roce 1972 byla ještě vydána ročenka za rok 1965, další bibliografické ročenky za léta 1966–1970 však už nikdy nevyšly, patrně i proto, že nebyl zájem na jejich vydání. České historické vědě citelně chybí dodnes.

Bibliografie československé historie byla na dlouhá léta ochromena a k oživení projektu došlo až koncem 70. let pod novým názvem *Bibliografie dějin Československa*. Teprve v roce 1979 vyšel první svazek za rok 1971 a zpoždění, které bibliografie získala v sedmdesátých letech, se už nikdy nepodařilo dohonit. Bibliografie za léta 1976–1977 byla připravena k vydání až v roce 1990 kolektivem vedeným Miloslavem Kudeláskem. Bibliografie za léta 1978–1979 se už nedočkala vydání, neboť v nastalých společenských změnách, kdy Historický ústav procházel zásadními reformami, nebyl a ani nemohl být bibliografický projekt prioritou.

Není možné říci, že by historická obec historickou bibliografií nepostrádala. Informační hodnota Bibliografie dějin Československa byla v době bez internetu a dalších pro nás dnes už naprosto samozřejmých informačních zdrojů naprosto nenahraditelná. Historický ústav proto vydal při příležitosti světových historických kongresů výběr z literatury sedmdesátých a osmdesátých let ve třech svazcích bibliografií nazvaných *Historiografie v Československu*, které zachycovaly opravdu jen výběrově produkci za léta 1970–1980, 1980–1985 a 1985–1989. Hlavním redaktorem výběrových bibliografií byl Miloslav Kudelásek (11. 12. 1925 – 21. 5. 1993), vedoucí

knihovny Historického ústavu ČSAV. Dodnes pro osmdesátá léta nevyšly podrobnější historické bibliografie.

Nové společenské poměry po roce 1989 přinesly velké přísliby i pro českou historickou bibliografii. Plány na oživení projektu, doplnění všech mezer v bibliografických ročenkách a pravidelné vydávání bibliografií však zkomplikovaly přeměny v Akademii věd, kdy v rámci transformačního procesu Historický ústav významně snížil počet pracovníků a v roce 1994 se stěhoval i s knihovnou o 250 000 svazcích z kláštera v Emauzích do nové budovy na Proseku. A s rozdělením Československa přišlo přirozeně i rozdělení československé historické bibliografie.

Koncept slovenské historické periodické bibliografie navázal na československou tradici výběrových bibliografií. Nástupkyně Anny Škorupové v Historickém ústavu SAV Alžbeta Sedliaková sestavila jednou za pět let výběrovou bibliografii slovenské historiografie. Zatím vyšly tři svazky za léta 1990–1994, 1995–1999, 2000–2004. Aktuální informaci pak zpracovává každoročně a vychází jako bibliografickou příloha slovenského Historického časopisu.

Česká historická bibliografie vychází stále jako ročenka pod novým názvem *Bibliografie dějin Českých zemí*. První svazek zachytil literaturu z roku 1993 a byl však vydán až v roce 1999; tento časový odstup ve vydávání ročenek se nedaří zkrátit. V současnosti v souvislosti s obtížnou finanční situací Akademie věd, kdy dochází opět k útlumu, se perspektiva na zlepšení ještě zmenšuje. Bibliografické pracoviště ztratí od roku 2010 jednu pracovníci a tisk bibliografické ročenky je prozatím zastaven. Je proto na místě otázka, zda skromnější slovenský koncept nebyl podstatně realističtější.

Situace Bibliografie dějin českých zemí však není tak obtížná, jako postavení historických bibliografií v minulém století. Dnes máme možnost některé výsledky naší práce, především počítačové databáze, prezentovat na internetu. Jak česká, tak i slovenská databáze historické bibliografie je dostupná online (<http://biblio.lhu.cas.cz>). Zpracovaná data jsou veřejnosti poskytována pomocí webového rozhraní, umožňujícího snadné a přehledné vyhledávání. Toto rozhraní je využíváno početnou komunitou studentů i vědeckých pracovníků nejen z ČR, ale i ze zahraničí. Dlouhodobým cílem je propojení bibliografických dat s dynamickými webovými službami, multi-mediálním obsahem a veřejně přístupnými zdroji.

Zveřejnění obou databází prostřednictvím internetu je výsledkem úzké spolupráce českého i slovenského pracoviště. Naše vztahy jsou dodnes vynikající. Na základě dohody o spolupráci mezi Historickým ústavem AV ČR a Historickým ústavem SAV si vyměňujeme databáze, každoročně se setkáváme v Praze nebo v Bratislavě k výměně zkušeností a spolupracujeme při zpracování rešerší k dějinám Československa.

Společné publikace už nevydáváme, ale data zpracovaná českým i slovenským bibliografickým pracovištěm se slévají do databází velkých evropských projektů, k nimž patří například bibliografická databáze k dějinám střední a východní Evropy, kterou koordinuje Herder-Institut v Marburgu.

Ta v současné době obsahuje více než 500 000 záznamů (<http://www.herder-institut.de/startseite/literaturdokumentation.html>).

V rámci evropských integračních snah roste též úsilí o modernizaci národních historických bibliografií. Příkladem je mezinárodní projekt patnácti historických bibliografií ze třinácti evropských zemí, který koordinuje Berlínsko-braniborská akademie věd v Berlíně. Výsledkem současné fáze projektu bude vytvoření metavyhledávače zahrnujícího bibliografické databáze národních historických bibliografií celé Evropy (<http://www.histbib.eu>). Česká i slovenská historická bibliografie mají v současnosti dobré předpoklady k tomu, aby v nové evropské historické bibliografii patřily k těm oborovým bibliografiím, které nejdou přehlédnout.

LITERÁRNA BANSKÁ BYSTRICA

Soňa Šváčová

Na križovatke ciest Pohronia, Liptova a Turca, v kotline na západnom okraji Nízkych Tatier leží starobylé mesto Banská Bystrica. Mestské privilégiá jej priznal kráľ Béla IV. v roku 1255. Bohaté zdroje medených a strieborných rúd umožnili v stredoveku spolu s rozvojom baníctva a hutníctva aj rozmach školstva, duchovného života, kultúry a literatúry. Banská Bystrica sa postupne stávala strediskom slovenského národného života so živým študentským ruchom. Študentov sem priťahovala najmä bohatá slovenská kultúrna a literárna tradícia. Veď už v 16. storočí tu bola kníhtlačiareň a v 18. storočí pôsobil spolok *Societas slavica*, ktorý pod vedením Ondreja Plachého vydával prvý slovenský literárny časopis *Staré noviny literárního umění*, neskôr to boli noviny *Hronka, Cyril a Method*. V povestnom banskobystričkom Národnom dome zasadalo prvé predsedníctvo Matice slovenskej.

V Banskej Bystrici alebo v jej okolí sa narodili, prípadne študovali, verejne účinkovali a umelecky tvorili významné literárne osobnosti. Meno polyhistora Mateja Bela (1684–1749), člena popredných európskych učených spoločností, nazývaného „*magnum decus Hungariae*“ (veľká ozdoba Uhorska) je zakotvené priamo v embléme miestnej univerzity. V Banskej Bystrici pôsobil rímskokatolícky biskup Štefan Moyses – prvý predseda a evanjelický a. v. superintendent Karol Kuzmány – prvý podpredseda Matice slovenskej. Osudy mesta rozličnou mierou zdieľali tiež – Svetozár Hurban Vajanský, Božena Slančíková-Timrava, Ambro Pietor, Ondrej Plachý, Ján Kollár, Andrej Sládkovič, Gustáv Kazimír Zechenter-Laskomerský, Izidor Žiak Somolický, Ján Botto, Terézia Vansová, Jaroslav Vlček, Jozef Gregor-Tajovský, Štefan Krčméry, Ludo Ondrejov, Andrej Plávka, Alexander Matuška, František Švantner, Ján Mikleš, Ján Bodenek, Štefan Žáry, Peter Karvaš, Jozef Mistrik, Ivan Bukovčan, Zlata Solivajsová, Blanka Poliaková, Pavel Hríz, Ivan Plintovič, Vladimír Hlôška, Andrej Sarvaš, Ján Števec, Mikuláš Kováč a mnohí iní.

Koncom minulého storočia a zároveň i tisícročia sa podujali viaceré banskobystričké inštitúcie realizovať výskumný projekt zameraný na postupné dokumentovanie nedávneho a súčasného literárneho života Banskej Bystrice ako mesta s bohatou históriou a kultúrnou tradíciou. V širšom rámci k nemu prispievali aktivity Literárneho a hudobného múzea, Pedagogickej fakulty Univerzity Mateja Bela, Štátnej vedeckej knižnice i Miestneho odboru Matice slovenskej.

Vedecké konferencie na tému Literárne tradície Banskej Bystrice usporadúvané Katedrou slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity Mateja Bela svojím programom nadviazali na podobné podujatia organizované Literárnym a hudobným múzeom v 90-tych rokoch 20. storočia pod názvom *Literárna Banská Bystrica*. Ich pôvodným cieľom bolo zhodnotiť život a tvorbu tých, ktorí vytvárali zdravé literárne ovzdušie

v Banskej Bystrici v novodobých dejinách – ešte nie celkom dostatočne reflektovanej druhej polovice 20. storočia. Na samom začiatku týchto podujatí sa v roku 1996 uskutočnila konferencia venovaná významnému fenoménu v novodobej literárnej histórii regiónu *Stredoslovenskému vydavateľstvu*. Konferenciu organizovalo Literárne a hudobné múzeum v spolupráci so stredoslovenskou odbočkou Spolku slovenských spisovateľov ako výstup výskumnej úlohy kurátorky múzea PaedDr. Jany Borgulovej. Realie mapujúce činnosť a významný širší dobový kontext existencie spomenutého vydavateľstva, roky 1960–1971, pomohli objasniť vo svojich referátoch a osobných spomienkach prispievateľa Jana Borgulová, Ladislav Šimon, Milan Jurčo, Miloslav Šípka, Andrej Chudoba, Peter Kováčik, Ladislav Paška. Počas svojej existencie rozvinulo vydavateľstvo osobitne zásluhnú iniciáciu a edičnú činnosť. Vydaním okolo dvesto knižných publikácií prispelo pozoruhodným vkladom do kultúrneho a umeleckého života mesta i kraja. Pôvodnej slovenskej literárnej tvorbe sa vo vydavateľstve venovala edícia *Rozkvet* vedená poetkou Zlatou Solivajsovou, ktorá pri jej redigovaní úzko spolupracovala najmä s humanitnými katedrami vtedajšej Pedagogickej fakulty a krajskou odbočkou Zväzu slovenských spisovateľov. S odstupom času majú cennú poznávaciu hodnotu aj uverejnené štyri čísla kultúrno-politickej revue *Rozkvet* a dva diely literárneho zborníka *Silueta – almanach autorov Stredoslovenského kraja* (Silueta, 1967, 1968) z dielne vydavateľstva, do ktorého prispeli básnickými, prozaickými a literárno-publicistickými príspevkami Zlata Solivajsová, Ladislav Šimon, Milan Jurčo, Peter Kováčik, Pavel Hruz, Ladislav Ballek, Jozef Mokoš, Zdenko Kasáč, Ján Lenčo, Jozef Jurzet, Theo H. Florin, Jaroslav Rezník, Tomáš Winkler a mnohí iní. Za desaťročie svojho trvania vykonalo Stredoslovenské vydavateľstvo v literárnom živote Banskej Bystrice a celého regiónu zásluhnú prácu najmä tým, že aktivizovalo široké spektrum miestnych a krajských autorov a umožnilo im publicitu. (Stredoslovenské vydavateľstvo, 1996)

Nasledovali dve literárne konferencie (1997, 1998) venované pamiatke charizmatického banskobystrického spisovateľa Mikuláša Kováča a pravidelné organizovanie festivalu Literárna Banská Bystrica každý rok v marci. Prírodnými spojencami literátov sa stali knihovníci, a tak od štvrtého ročníka sa festival koná v spojení s Týždňom slovenských knižníc, čo do veľkej miery určuje jeho charakter. Priestor dostávajú začínajúci i pokročilejší autori prostredníctvom Burzy literárnych talentov, hosťami ktorej už tradične bývajú renomovaní spisovatelia. Program tvoria besedy žiakov so spisovateľmi, prezentácie nových kníh, odborné podujatia knihovníkov, výstavy literárnych klubov, tvorivé dielne napríklad na tému tvorivé písanie, súťaže detských čitateľov, prehliadky v prednese poézie a prózy. Do výpočtu gestorov a spoluorganizátorov patrí dlhoročne Univerzita Mateja Bela – Katedra slovenského jazyka a literatúry, Mesto Banská Bystrica, Odbočka Spolku slovenských spisovateľov, Štátna vedecká knižnica, Verejná knižnica Mikuláša Kováča a Bábkové divadlo na Rázcestí. Šiesty ročník festivalu poctil svojou prítomnosťou dokonca exprezident SR Michal Kováč

i vtedajší úradujúci prezident SR Rudolf Šuster. Vlastnú edičnú činnosť tu majú možnosť prezentovať knižnice i literárny klub Litera 2.

Prírodným pokračovaním spomenutých aktivít sa, už s novou kvalitou, stali vedecké konferencie Literárna Banská Bystrica rámcované úvodným ročníkom do roku 10. výročia vzniku Univerzity Mateja Bela. Prvá sa konala roku 2003 a bola venovaná šesťdesiatym rokom 20. storočia. (Literárne tradície Banskej Bystrice, 2003) Štúdie Zdenka Kasáča, Jany Borgulovej, Brigity Šimonovej a parciálne príspevky viacerých ďalších autorov prehľadne analyzujú toto obdobie, v ktorom sa literárna Banská Bystrica dostala do povedomia, výrazne prekročila svoj regionálny rámec a vo svojom literárnom a kultúrnom živote prešla neobyčajne dynamickým a vnútorne protirečivým vývinom. Nadviazala tak na svoju historicky významnú úlohu z roku 1944, kedy sa zo dňa na deň stala centrom diania počas horúcich momentov Slovenského národného povstania. Už v prvom vysielaní Slobodného slovenského vysielача 30. augusta 1944 zaznelo z Banskej Bystrice známe štvorveršie z básne Sama Chalupku *Mor ho!* Sprostredkovateľom tohto posolstva bol stredoškolský profesor miestnej priemyslovky a režisér ochotníckeho divadelného súboru Ladislav Sára. V Banskej Bystrici počas povstania vychádzali štyri denníky – Pravda, Čas, Národné noviny a letákový Útok, dva týždenníky – Nové slovo, Bojovník, vysielal Slobodný slovenský vysielач a pôsobilo zájazdové Frontové divadlo. Na stránkach časopisov, v rozhlasovom vysielaní, aj vo vystúpeniach Frontového divadla sa popri ukázkach z klasického literárneho dedičstva často objavovala aj pôvodná literárna tvorba a rezistentná kultúrna publicistika. Rozhlas odvysielal desiatky literárnych relácií a príspevkov autorov – Alexandra Matušku, Andreja Plávku, Júliusa Barča-Ivana, Dominika Tatarku a mnohých iných.

Uvažovanie o cestách ďalšieho rozvoja slovenskej kultúry a literatúry sa stalo predmetom rokovania 1. zjazdu umelcov a vedeckých pracovníkov v auguste 1945 v Banskej Bystrici. Miestnu kultúru v nasledujúcom období úspešne rozvíjal najmä Divadelný súbor Andreja Sládkoviča, ktorý sa vypracoval medzi najvyspelejšie divadelné ochotnícke súbory na Slovensku. V literárnom živote mesta sa po odchode Andreja Plávku a Alexandra Matušku do Bratislavy prechodne pociťovala absencia výrazných tvorivých osobností, ale s príchodom mladej generáčnej vrstvy do verejného života začali postupne vznikať nové literárne a umelecké komunity.

Rýchly rozvoj Banskej Bystrice nastal v šesťdesiatych rokoch, keď sa mesto stalo sídlom Stredoslovenského kraja. Otvorili sa nové oveľa širšie možnosti v umeleckom i literárnom živote. Zriaďovali sa tu nielen mnohé krajské orgány a rezortné inštitúcie, ale pomerne veľké množstvo kultúrnych inštitúcií – Divadlo J. G. Tajovského, Krajské bábkové divadlo, Krajské osvetové stredisko, regionálne štúdio Československého rozhlasu, krajský denník Smer, Štátna vedecká knižnica, krajská odbočka Zväzu slovenských spisovateľov a pod. Nové podnety prostredníctvom nekonformných literárnych časopisov Kultúrny život, Slovenské pohľady a Mladá tvorba

nachádzali živý ohlas aj v banskobystrických literárnych, umeleckých a intelektuálnych kruhoch. Paralelne si razili cestu konformnú i nonkonformnú kultúra a literatúra. Výrazne sa to prejavilo na konferencii Humanizmus a literatúra, kde v hlavnom referáte Ladislava Novomeského pod názvom *Antifašizmus – tvoje meno ľudskosť* odznelo humanistické posolstvo rezistentnej literatúry pri zblížovaní vtedajšieho rozdeleného sveta. Banská Bystrica v súvislosti s touto udalosťou pozitívne zarezovala na stránkach londýnskych aj newyorských denníkov.

Epicentrom slobodného ducha v inak ideologicky prísne zošnúrovanej oficiálnej spoločnosti sa stali viaceré inštitúcie – napríklad akademická pôda samostatnej Pedagogickej fakulty alebo Stredoslovenské vydavateľstvo.

Pedagogická fakulta prispievala veľkým podielom k rozvoju literatúry, umenia a kultúry vo svojom sídle. Prejavilo sa to o. i. zakladaním odbočiek vedeckých spoločností SAV (Slovenská literárnovedná spoločnosť SAV), organizovaním odborných seminárov, vedeckých konferencií, prijímaním významných domácich aj zahraničných hostí, rozvíjaním umeleckej činnosti – napríklad klub začínajúcich autorov LITERA. Jednotlivé katedry vytvárali miesto pre výskum regionálnych reálií. V literárnovednej oblasti sa fakulta orientovala prevažne na literárnu historiografiu – počiatky slovenskej novodobej prózy, štúrovská poézia, povstalecká literárna tradícia, lyrizovaná próza, literárne avantgardy.

Koniec šesťdesiatych rokov poznačený násilným prerušením nástupnej cesty obrody kultúrneho života na dlhý čas prerušil pozitívne impulzy. Šťastím v nešťastí bolo v tomto období založenie Literárneho a hudobného múzea, kde naši útočisko mnohé na zánik odsúdené dokumenty, a tak len vďaka tomu sa nám dodnes zachovali.

Pohľad na 70. roky 20. storočia v literatúre na pozadí spoločenských pomerov sprostredkovali štúdie ďalšej vedeckej konferencie. (Literárne tradície Banskej Bystrice II, 2006). Ťažké roky normalizácie poznačili miestne a regionálne kultúrne, umelecké a literárne prostredie Banskej Bystrice. V Stredoslovenskej odbočke Zväzu slovenských spisovateľov došlo k vylúčovaniu členov (Pavla Hríza, Petra Karvaša, Zlaty Solivajsovej, Hany Ponickéj, Ladislava Ťažkého, Milana Jurča, Mikuláša Kováča), a tým zároveň k zákazu publikovania ich tvorby. Z Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty musela odísť lingvistka a úspešná choreografka hudobno-speváckeho a tanečného súboru Pedagóg Božena Kovalová, na Katedre histórie PF stratili miesta zakladatelia regionálnej historiografie na Slovensku Július Alberty a Miloš Štilla, na Katedre výtvarnej výchovy akad. maliar Štefan Prukner. Perzekúcia v rôznej miere skrížila predovšetkým životnú cestu a tvorivý rozvoj postihnutých jednotlivcov, avšak citelne zasiahla aj do literárneho, umeleckého, vedeckého a celkového intelektuálneho života mesta i kraja temer na dve nasledujúce desaťročia. Práve im sa podrobne venovali ďalšie vedecké konferencie – *Literárne tradície Banskej Bystrice III : 80. roky 20. storočia* (2006) a *Literárne tradície Banskej Bystrice IV : 90. roky 20. storočia* (2009).

K zásadnému obratu prišlo až po roku 1989. Nadväzovať na najlepšie umelecké a literárne tradície Banskej Bystrice a druhotne aj stredoslovenského regiónu pomáhali rôzne spoločenské inštitúcie, záujmové združenia a občianske iniciatívy – denník *Smer*, Československý rozhlas – štúdio Banská Bystrica, Československá televízia Banská Bystrica, Pedagogická fakulta – Katedra slovenského jazyka a literatúry, Katedra hudobnej výchovy, Katedra výtvarnej výchovy a Katedra histórie, Literárne a hudobné múzeum v Banskej Bystrici, Stredoslovenská odbočka Zväzu slovenských spisovateľov, Štátna vedecká knižnica, Verejná knižnica Mikuláša Kováča, Bábkové divadlo na Rázcestí a iné. Publikovať súčasnú domácu i zahraničnú tvorbu sa podujalo novoutvorené vydavateľstvo Petra Šuleja *Drewo a srd*. Vďaka knižnému daru tohto vydavateľstva vzniklo v Štátnej vedeckej knižnici *Centrum poézie*.

Svojím špecifickým vkladom v procese dokumentovania a propagovania literárnych tradícií mesta prispeli tiež banskobystričné knižnice. Pokračovali vo vydávaní bibliografií venovaných regionálnemu literárnemu životu. Verejná knižnica Mikuláša Kováča prišla prostredníctvom zostavovateľky Kataríny Donovalovej s bibliografiou *Banská Bystrica v krásnej literatúre* (Donovalová, 1988). V Štátnej vedeckej knižnici vyšla už v roku 1969 bibliografia *Stredné Slovensko v krásnej literatúre* zostavovateľky Márie Tichej (Stredné Slovensko, 1969) a obsiahla bibliografia beletristických kníh s motíváciou mesta Banská Bystrica a jej okolia s tým istým názvom zostavovateľiek Heleny Sutorisovej a Anny Klimovej (Stredné Slovensko, 1987) – ako bohatý zdroj informácií literárneho vzdelávania i hlbšieho vedeckého bádania literárnej regionalistiky oblasti stredného Slovenska. V ostatných rokoch vyšli v týchto knižniciach personálne bibliografie spisovateľov Mikuláša Kováča (Hostovecká, 1984), Mikuláša Kováča 2 (Hrúzová, Borgulová, 1994), Štefana Žáryho (Donovalová, 1999), Hany Ponickéj (Hrúzová, 2002), Alojza Čobeja (Donovalová, 2005), Pavla Hríza (Šváčová, 2006), Zlaty Solivajsovej (Šváčová, 2008); literárnych vedcov Jána Findru (Hrúzová, Némethová, 2000), Milana Jurča Glinu (Donovalová, 2002), Zdenka Kasáča (Šváčová, 2004), Brigity Šimonovej (Donovalová, 2007), i ďalších významných osobností – Milana Rastislava Štefánika (Klimová, Hrúzová, 2000), Ladislava Novomeského (Hrúzová, 2004), Alexandra Dubčeka (Šváčová, Garaiová, Klimová, Snopková, 2007) a iných. Na príprave personálnych bibliografií už tradične spolupracuje oddelenie bibliografie s Literárnym a hudobným múzeom, uverejňuje v edičnom titule tiež záznamy o múzejných zbierkach, čím publikácia získava ďalší rozmer, a ponúka tak komplexnejší pohľad na osobnosť spisovateľa či literárneho vedca. Poznatky z výskumnej činnosti správdzajúcej každú prípravu personálnej bibliografie zúžitkovávajú pracovníci bibliografie v podobe vystúpení na literárnych vedeckých konferenciách.

Širokokoncipované podujatie Literárna Banská Bystrica si už v meste pod Urpínom, ale nielen tam, získalo dobré meno. Tento významný banskobystričný sviatok literatúry každý rok vkladá kamienok do mozaiky regionálnych, s presahom do národných i medzinárodných, dejín literatúry.

SPISOVATELÉ A KNIHOVNY

Jiřina Kádnerová

Se spisovateli, beletristy nebo básníky, se setkáváme v knihovnách v nejrůznějších situacích:

1. Básníci nebo beletristé pracují v knihovnách – jmenujme zvučná jména Jiří Mahen, František Hrubín, Antonín Sova – v tomto případě pracovníci městských knihoven v Brně nebo v Praze.
2. Jména beletristů či básníků jsou nejčastěji volená jména v názvech knihoven. Za všechny opět Mahenovo jméno v názvu Knihovna Jiřího Mahena v Brně, důvěrně zvaná „Mahenka“.
3. Beletristé a básníci jsou i pravidelnými čtenáři knihoven.
4. Nejbohatší skupinou jsou beletristé a básníci jako aktéry besed nebo autorských čtení. A zde by bylo příkladů nespočet.

Básníky a beletristy, kteří pracovali v knihovnách, jsem hledala v databázích osobností Středočeského kraje a Slovníku českých knihovníků. Našla jsem 16 jmen více či méně známých. Při jejich uvedení se přidřím abecedy knihoven, v nichž pracovali. V obou databázích je uvedeno několik jmen osobností spjatých svým rodištěm se Středočeským krajem, nikoliv už místem působení v knihovnách Středočeského kraje. Mezi ně patří:

Anna Kvapilová (19. 3. 1905 Vysoký Chlumec, o. Benešov – 28. 7. 1992 Oslo, Norsko)

Po absolvování dívčí průmyslové školy v Praze pracovala v hudebním oddělení pražské Městské knihovny. Za protifašistický odboj byla v dubnu 1941 uvězněna v koncentračním táboře v Ravensbrücku. Po návratu v roce 1945 pracovala v sekretariátu Svazu národní revoluce v Praze, byla spolupracovnicí Milady Horákové. Po únoru 1948 odešla do exilu v Norsku a tam vybudovala prázdninovou školu pro děti českých a slovenských politických uprchlíků. Za svou sociální činnost byla odměněna medailí norské vlády (1985) a v roce 1990 Řádem T. G. Masaryka. V době, kdy žila v poválečném Československu, jí vyšla sbírka básní *Krajíček chleba* (1947).

Miroslav Červenka (5. 11. 1932 Praha – 19. 11. 2005 Praha)

Autor básní a literární kritik. Používal pseudonym Otakar Č. Mokrý. Dětství prožil ve Vlašimi. Po absolutoriu Filozofické fakulty UK v Praze, obor čeština a literární věda, byl od r. 1956 pracovníkem Ústavu pro českou literaturu v Praze, v roce 1971 propuštěn. Krátkodobě ještě pracoval v Památníku národního písemnictví, v letech 1975–1989 byl knihovníkem v Pragoprojektu. Po roce 1989 se vrátil do Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Byl šéfredaktorem časopisu Česká literatura. Přispěl k založení literární skupiny kolem časopisu *Květen*. Překládal polskou poezii.

Aleš Zach (nar. 19. 4. 1941 Kolín)

Knihovník a bibliograf Divadelního ústavu a Ústavu pro českou a světovou literaturu AV ČR. Vystudoval knihovnictví na Filozofické fakultě UK v Praze. V letech 1991–2006 byl vědeckým pracovníkem Ústavu pro českou literaturu AV ČR se zaměřením na dějiny českých nakladatelství 19. a 20. století. Je autorem komentované bibliografie *Ediční dílo Kamily Neumannové* (1976) a *Zátiší, knihy srdce i ducha* (1987), bibliografického slovníku *Knihy a český exil 1949–1990* (1995), průvodce *Stopami pražských nakladatelských domů* (1996), kulturněhistorické studie *Nakladatelská pouť Jiřího Karáska ze Lvovic* (1994), *Příběh štočků* (2002), *Nakladatelské Kladno* (2007) aj. V letech 1994–2005 spoluvytvářel ediční program pražského nakladatelství Thyrsus.

Jiří Mahen (12. 12. 1882 Čáslav – 22. 5. 1939 Brno)

Studoval gymnázium v Čáslavi a Mladé Boleslavi. Absolvent Filozofické fakulty UK v Praze. Zpočátku středoškolský pedagog v Hodoníně a Přerově. V l. 1910–1919 byl redaktorem Lidových novin v Brně a poté agrární Svobody. Současně od r. 1918 byl dramaturgem Národního divadla v Brně a od r. 1921 do konce života knihovníkem Městské knihovny v Brně. Osobitý a výrazný člen generace buřičů, kterou vedl S. K. Neumann. Autor divadelních her, např. *Jánošík*, *Mrtvé moře*, *Generace*, románů *Kamarádi svobody*, *Rybářská knížka*, básní *Balady*, *Duha* aj.

Anna Janíčková (22. 10. 1905 Chotětov, o. Mladá Boleslav – 1989 Praha)

Absolventka střední obchodní školy a knihovnického kurzu. V l. 1934–1949 pracovala v Ústřední knihovně hl. m. Prahy. V l. 1952–1954 byla redaktorkou vysílání pro děti a mládež v Čs. rozhlasu. Od r. 1956 odborná pracovníce Univerzitní knihovny v Praze. Je autorkou knih pro děti.

Bohumila Sřlová (20. 8. 1908 Praha – 30. 11. 1957 Praha)

Od roku 1914 žila v Těptíně v okrese Praha-západ. Krátce pracovala v bance. Poté byla zaměstnána v půjčovně knih pro děti v Ústřední knihovně hl. m. Prahy. Na přelomu 20. a 30. let pracovala v nakladatelství Aventinum, poté až do války byla sekretářkou nakladatelského družstva Kmen. Je autorkou pohádek a dívčích románů s autobiografickými motivy. Je matkou spisovatelky Evy Kantůrkové.

Karel Josef Beneš (21. 2. 1896 Praha – 27. 3. 1969 Rožmitál pod Třemšínem)

Po absolvování klasického gymnázia v Praze odešel v roce 1915 na frontu, byl zraněn a domů se vrátil jako invalida. Studoval přírodní vědy, filozofii, dějiny hudby a také na lékařské fakultě. V l. 1921–1938 knihovník Univerzitní knihovny v Praze, 1938–1945 ředitel Státní pedagogické knihovny J. A. Komenského v Praze. Souběžně v letech 1934–1938 řídil nakladatelství Družstevní práce. Od dubna 1939 pracoval v domácím odboji, v prosinci

1941 zatčen a odsouzen k sedmi letům káznice. Přežil pochod smrti. Po roce 1945 byl přednostou odboru kulturní výstavy Státního úřadu plánovacího. Od roku 1950 žil v Rožmitále pod Třemšínem. Je autorem řady psychologických, společenských a historických románů, ale i filmových scénářů a hudebních článků.

Bořivoj Prusík (31. 10. 1872 Příbram – 1. 4. 1928 Praha)

Prozaik, umělecký překladatel, knihovník pražské Univerzitní knihovny v letech 1897–1919. Dětství prožil v Příbrami a v Roudnici nad Labem. Byl absolventem Filozofické fakulty UK. Věnoval se studiu němčiny, francouzštiny. Jazykové znalosti rozšiřoval cestováním po Evropě, v roce 1896 podnikl studijní cestu po Rusku a Ukrajině. Ve 20. letech byl pracovníkem Ministerstva zahraničních věcí a správcem československého konzulátu v New Yorku. Je autorem drobných humoristických próz. Překládal z ruštiny, polštiny, angličtiny, němčiny a francouzštiny především divadelní hry, jeho zásluhou byl do českých divadel systematicky uváděn A. P. Čechov.

A kdo z autorů skutečně pracoval či pracuje ve středočeských knihovnách?

Pavel Dvořák (nar. 2. 4. 1946 Sledovice)

Pracoval po maturitě nejprve jako metodik v Okresním kulturním středisku v Benešově, potom byl učitelem ve Vrchotových Janovicích a v letech 1978–1987 ředitelem Okresní knihovny v Benešově. Od mládí publikuje básně a prózy v časopisech a v rozhlasových pořadech. Vydal několik básnických sbírek.

Viktor Palivec (23. 12. 1908 Palivo, o. Příbram – 30. 12. 1989 Praha)

Po maturitě na příbramské reálce studoval na Vysoké škole báňské v Příbrami, poté pokračoval na Univerzitě Karlově studiem přírodních věd, filozofií, dějinami a knihovnictvím. Od roku 1932 byl knihovníkem Ústřední lékařské knihovny v Praze. Za okupace činný v ilegální organizaci Victoria. V letech 1946–1956 byl ředitelem Okresní lidové knihovny v Berouně a současně do roku 1964 také městským archivářem. S jeho jménem se setkáváme následně v Národní knihovně, kde v letech 1956–1971 byl vedoucím oddělení retrospektivní bibliografie. Byl mj. spoluzakladatelem příbramské literární skupiny Druza, členem pražské skupiny Roj a Spolku mladých literátů a umělců Forum. Je autorem kulturněhistorických prací, bibliografií, lyrických básní, próz, populárně naučných publikací pro mládež, místopisných prací aj. Ve své tvorbě se zaměřil především na Příbramsko, Berounsko a Křivoklátsko. Dodnes jsou čtené jeho Pověsti Zlatého koně nebo Křivoklátské pověsti. Trvale se čerpá z jeho Literární tradice Podbrdská a Literárního místopisu Příbramska.

Zdeňka Ortová (nar. 21. 6. 1961 Slaný)

Je absolventkou ekonomické školy ve Slaném, trvale žije ve Velvarech a tam v Městské knihovně pracuje od roku 1978. Začínala jako ekonomka, v letech

1991–2002 byla vedoucí a posléze pracuje v oddělení pro děti. Své fejetony a aforismy publikovala nejprve v Dikobrazu, ve Vlastě a dětských časopisech. Knižní prvotina Život tropí aforismy vyšla v roce 1992. Od té doby napsala dalších šest knížek fejetonů, aforismů, říkadel a hádanek, např. Dámská volenka aneb Sóló pro aforismy (1999), Hádej, co je to? (1999), Miniaturní neřesti aneb Pokoušení aforismy (2005).

Václav Markup (10. září 1904 Chlum u Rakovníka – 18. 7. 1995 Praha)
Ačkoliv se vyučil krejčím, stal se úředníkem rakovnické obce, městské spořitelny a městským knihovníkem. Byl také prodavačem v pražské Krásné jizbě, ale i redaktorem Baťových novin ve Zlíně nebo literárně-dramatického archivu Československého rozhlasu v Praze. V letech 1958–1962 byl archivářem v Rakovníku. Začal psát za 2. světové války fejetony a povídky. Je autorem románů Ženy versus muži, Modrý květ, Stisk ruky, Hořká réva – snad nejznámější, několika rozhlasových her, reportáží a pohádky Vendulka a mlynářčkové. Publikoval také v denících i Rakovnických novinách.

Vendelín Punčochář (20. 10. 1910 Rakovník – 6. 2. 1977 Rakovník)
Byl absolventem rakovnické realky, kterou dokončil v roce 1929. Od něho jsem poprvé slyšela slovo krize a vysvětlení jejího průběhu ve 30. letech minulého století. Po absolutoriu nastoupil jako úředník do Mladé Vožice a do Rakovníka se vrátil v roce 1931 jako vedoucí Okresní knihovny. Byl první profesionalizovaný a odborně erudovaný knihovník této knihovny, jí zasvětil celý svůj život. Značné úsilí věnoval rozvoji vesnických knihoven podstatně dříve, než bylo běžné. Knihovníci obecních knihoven za ním často a rádi přicházeli a s úctou ho oslovovali „pane knihovní“. Měla jsem tu čest začít pracovat jako čerstvý absolvent knihovnické školy pod jeho vedením. Byla to nepochybně „vyšší“ dívčí, naučila jsem se tam za svého pětiletého působení před příchodem do kladenské knihovny velmi mnoho. V. Punčochář byl spoluzakladatelem Divadla hudby a poezie, pořádal četné výstavy děl rakovnických výtvarníků. Je autorem sbírky básní i odborných statí v časopisech a Průvodce Rakovníka.

Nejvíce jmen spisovatelů a knihovníků zároveň je spojeno s Kutnou Horou.

Karel N. Novotný (1. 5. 1907 Kutná Hora – 11. 9. 1970 tamtéž)
Vyučen typografem, později vedoucí knihtiskárny Grafia. Byl také krátce knihovníkem a po roce 1945 městským matrikářem v Kutné Hoře. Na konci 20. let redigoval krajové sociálnědemokratické noviny Podvysocko a v Dělnické akademii řídil recitační soubor. Autor balad, lyrických pásem, pohádek, básní a fejetonů a jedné divadelní hry věnované životu kutnohorského malíře Felixe Jeneweina.

Jiří Ostaš (vl. jm. Zdeněk Sláma, 17. 3. 1924 Sedlec – 5. 1. 1989 Kutná Hora)

Vystudoval chemickou průmyslovku v Pardubicích. Nejprve působil v Tylově divadle v Kutné Hoře, poté jako vychovatel na internátu průmyslové školy. Po roce 1968 pracoval jako knihovník a metodik Okresní knihovny v Kutné Hoře. Je autorem básnických sbírek *Za sluncem* (1951), *Zrání* (1954), *Jiskry na trati* (1962), *Čekání na přívoz* (1969) a *Pohádek od Vačkáře* (1969). Dále již publikovat nemohl ani pod básnickým pseudonymem Ostaš. Ve vestibulu Městské knihovny v Kutné Hoře je umístěna jeho pamětní deska.

Antonín Krása (22. 2. 1917 Rosolice – 29. 12. 2005 Mníšek pod Brdy)

Vystudoval Učitelství v Příbrami a od roku 1937 byl učitelem v Mníšku pod Brdy. V letech 1945–1965 byl knihovníkem místní knihovny. Spolu založil Zpravodaj městečka pod Skalkou, do kterého pravidelně přispíval. Zajímal se o regionální historii a dílo spisovatelky Marie Wagnerové-Černé, autorky knih o Kájovi Maříkovi a patřil do společnosti tzv. maříkologů. Byl spoluautorem knihy *Kája Mařík – skutečnost nebo legenda*.

Vladimíra Švorcová (nar. 10. 2. 1954 Hranice)

Maturovala na gymnáziu v Karlových Varech, na Filozofické fakultě UK absolvovala obor historie–etnografie. Do roku 1990 pracovala v Ústavu československých a světových dějin ČSAV, od roku 1990 působí ve Středočeské vědecké knihovně v Kladně. Je autorkou a redaktorkou odborných historických a knihovnických prací. Se svým manželem fotografem Ludkem Švorcem je autorkou rozsáhlé monografie *Řeka a říčky ČR*.

Mnohé knihovny si do svého názvu přidaly jméno osobnosti s městem nebo regionem spjaté. Už jsme připomněli **Knihovnu Jiřího Mahena v Brně**. Cestováním po krajích ČR najdeme další zajímavá jména a spojení – **Šmidingerova knihovna ve Strakoněch, Knihovna Karla Dvořáčka ve Vyškově, Obecní knihovna E. Štorcha v Ostroměři, Městská knihovna Fráni Šrámka v Sobotce, Městská knihovna Antonína Marka v Turnově, Knihovna Bedřicha Beneše Buchlovana v Uherském Hradišti, Knihovna Karla Hynka Máchy v Litoměřicích.**

A ve Středočeském kraji:

Centrum celoživotního vzdělávání s knihovnou manželů Tomanových v Rožmitále pod Třemšínem nese název od 23. října 1980 podle národního umělce, spisovatele Josefa Tomana a jeho manželky, spisovatelky Miroslavy Tomanové. Do té doby měla název Husova knihovna.

Městská knihovna Vladimíra Holana v Bělé pod Bezdězem byla takto pojmenována na počest básníka, který v Bělé prožil školní léta.

Knihovna Eduarda Petišky v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi nese tento název od roku 2004. E. Petiška žil od r. 1948 v Brandýsu n. L. a od roku 1952 se věnoval překladatelství a vlastní tvorbě jako spisovatel

z povolání. Psal prózu a poezii i literaturu pro děti a mládež. Velmi oblíbené se staly jeho knihy pro děti Birlibán nebo Jak krtek ke kallhotkám přišel. Kulturně výchovný význam mají jeho úpravy pověstí, jako jsou Staré řecké báje a pověsti, Golem a jiné židovské pověsti a pohádky ze staré Prahy nebo Čtení o hradech.

V Klobukách v okrese Kladno bychom očekávali knihovnu Baarovu, protože Jindřich Šimon Baar byl v Klobukách 10 let knězem. Že ve zdejšímu cukrovaru též jako chemik pracoval slovenský básník Ivan Krasko (Jan Botto) víme z příspěvku Jiřího Miky. Nicméně knihovna nese pyšný název **Knihovna Jana Amose Komenského v Klobukách**, protože byla založena v roce 1892 na památku 300. výročí narození Jana Amose Komenského.

Rodákem z Milína byl zakladatel čs. mikrochemie a petrografie, profesor mineralogie na UK Praha Emanuel Bořický. Ve svém oboru byl významným vědcem, napsal 60 prací. Od roku 1997 knihovna nese ve svém názvu jeho jméno – **Knihovna Dr. Emanuela Bořického Milín**.

Knihovna v Pečkách byla založena v roce 1883. V roce 1903 svolil Svatopluk Čech, aby knihovna nesla jeho jméno **Městská knihovna Svatopluka Čecha v Pečkách**. Možným vysvětlením, proč je knihovna spojována se jménem, je skutečnost, že obec/knihovna o možnost nést jméno básníka požádala proto, že byl ve své době velmi uctívaným básníkem.

Knihovna Jana Drdy Příbram přijala jméno slavného příbramského rodáka v roce 1990, v roce 90. výročí od svého založení. Na webu knihovny oddíl o životě a díle Jana Drdy končí slovy: Drdův osud je velmi podobný řadě jiných levicových intelektuálů, kteří naletěli na vějičku komunismu, který u nás nikdy předtím nebyl vyzkoušen. Přes veškeré své omyly však je svými současníky, i ideovými nepřáteli, líčen jako velmi slušný člověk.

Založení knihovny v Řevnicích inicioval v roce 1922 Ignát Hermann, který tam měl rodinný dům. Současně věnoval knihovně kompletní vydání svého díla. **Městská knihovna Ignáta Hermanna v Řevnicích** nese jeho jméno.

Pravděpodobně z vlasteneckých důvodů dali Sokolové své knihovně v Říčanech název **Husova knihovna v Říčanech**. První zmínka o knihovně je z roku 1868 a už v té době nese ve svém názvu Husovo jméno. Název po 1. světové válce zanikl, obnoven byl v roce 1997.

Jiráskova knihovna Klučov u Českého Brodu byla založena v roce 1920. Prvním darem byl obnos sebraný na slavnosti sázení lip svobody a knihy od uvědomělých občanů. **Z podnětu starosty obce byl požádán Alois Jirásek, aby dal svolení, by veřejná knihovna obce Klučova směla se nazývat i nésti jeho jméno „Obecní knihovna Jiráskova obce Klučova“.** Mistr Alois Jirásek zaslal svolení s přáním mnoha zdaru – dopis s vlastnoručním podpisem, který pro paměť je zarámován a vyvěšen v obecní úřadovně, kde je též obecní veřejná knihovna.

Městská knihovna Karla Viky Sadská nese tento název od r. 1992. Jde o redaktora krajských listů, po r. 1903 spoluredigoval Světozor, Besedy lidu, Zlatou Prahu a vlastní satirický časopis Honza. Autor románů, povídek, humoresek a nenáročných veseloher, také překladatel z polštiny.

Jméno Svatopluka Čecha má ve svém názvu i **Místní lidová knihovna Svatopluka Čecha ve Vraném**. Zde měl letní byt. Knihovna tento název s různými pauzami má od 21. března 1897, kdy Svatopluk Čech k názvu knihovny osobně svolil. V knihovně mají i původní razítko i dopis, který Svatopluk Čech obecnímu zastupitelstvu zaslal.

Poslední knihovnou ve středních Čechách, která má v názvu jméno literáta je **Knihovna Václava Štecha ve Slaném**, kterou založil stejně jako ochotnické divadlo a městské muzeum.

Jméno svého zakladatele ve svém názvu má knihovna od roku 1997, kdy slavila 100. výročí založení. V knihovně nikdy nepracoval, ale význam jeho osobnosti pro vývoj veřejného knihovnictví dosud nebyl zhodnocen. Málo se ví, že již v roce 1903 v časopise Máj publikoval článek Žádáme zemský zákon, ve kterém rezolutně požadoval uzákonění povinnosti zřizovat knihovnu v každé obci „... jako zbraně proti nevědomosti ... kuchyně pro duševní hlad ... cesty vedoucí ke vzdělanosti.“

V roce 2004 vydala Středočeská vědecká knihovna v Kladně publikaci **Knihovny Středočeského kraje**, v níž o každé ze 105 profesionálních knihoven je jedna strana. Dozvídáme se o dějinách knihovny, její současnosti i jejich návštěvnicích. Knihovny oslovily významné rodáky nebo návštěvničky knihovny dotazem Co pro Vás znamená knihovna... Vybíráme z odpovědí:

Pedagog a regionální spisovatel **Vladimír Bednář v Bakově nad Jizerou** odpověděl: „*Moc. Dům bez knihy je jako stodola bez slámy. Je to pokora před vzdělaností.*“

Středočeská vědecká knihovna v Kladně se obrátila na svého rodáka **Petra Pitharta**, tehdy místopředsedu Senátu. Z jeho rozsáhlé odpovědi vybírám: „*Moje knihovna, vybrané a uspořádané knihy, pro mne znamená celé mé bohatství. Teprve nedávno jsem si knihami, které jsem shromáždil celý život, obestavěl všechny stěny mé pracovny až ke stropu, a cítím se mezi nimi i v tom zmateném a chaotickém světě jaksi bezpečný... Knihovna je vždy pokusem vnést do informací řád a smysl. Knihovna totiž není hromada knih, je to dílo. Je to stavba jako kdysi hrad, pevnost, chrám.*“

A bonmot **kolínského rodáka Miloše Zemana**? „*Soukromá knihovna je rybník, veřejná knihovna je řeka. Rybník je svým způsobem pohodlnější, ale nevěříme-li, že vše podstatné již bylo napsáno, musíme se obrátit k řece.*“

Výčet **návštěv beletristů a básníků v knihovnách** by byl dlouhý. Několikastránkové soupisy besedujících spisovatelů jsem dostala z městských knihoven ze Sedlčan, Votic, Poděbrad, Benešova, Příbrami, Čáslavi, Čerčan, Sadské nebo Kutné Hory. Menší knihovny hlásí hrdě alespoň jedno nebo dvě jména. Skončím návštěvou spisovatele **Jiřího Stránského v Městské knihovně ve Zlonicích**, který své vyznání knihovně uvedl slovy: „*Jakmile cokoliv píšu pro knihovnu, vždycky se mi na chvíli roztřeše ruka. Je to proto, že se zuocní úcta a taky trochu stud, že sám mnohdy dělám pro život knihy méně než lidé v knihovnách, bez nichž by ona nádherná tradice čtení možná už jen skomírala.*“

LITERÁTI A EDIČNÁ ČINNOSŤ KNIŽNICE

Jana Amrichová

Bol 17. august 1999. Leto bolo v plnom prúde. Deň sa schyľoval k večeru. V ľudoch ešte stále rezonovala, nie tak často vyskytujúca sa udalosť – nedávne zatmenie slnka. Vesmír, na záver tisícročia ponúkol obyvateľom Európy úžasné prírodné divadlo. Práve 11. augusta spomínaného roku, tieň Mesiaca zakrývajúci Slnko, prešiel krížom Veľkú Britániu, Francúzsko, Luxembursko, Nemecko, Rakúsko, Maďarsko, Rumunsko a Turecko. Viacerí obyvatelia Slovenska si nenechali ujsť tento úkaz, a tak vycestovali za ním za neďalekú Viedeň či na Balatón.

Spoločníka mi v ten deň, ako vždy, robilo rádio. Tóny príjemnej hudby sa liali z éteru. Moderátori rozprávali o dovolenkových témach, ktoré v pravidelnom intervale prerušovalo rozhlasové spravodajstvo. Nie veľmi som mu venovala pozornosť. Až vyslovenie pre mňa známeho mena ma prinútilo prísť k prijímaču a pridať na zvuku. Do uší sa mi tisla správa, ktorej dosah som si ešte celkom neuvedomovala: „V skorých ranných hodinách, krátko pred siedmou, pred neprehľadnou zákrutou pri Zlatých Moravciach, neďaleko obce Tesárske Mlyňany, havaroval a tragicky zahynul Ing. Blažej Krasnovský – podpredseda kresťansko-demokratického hnutia Slovenska a zároveň jeho spoluzakladateľ, riaditeľ Slovenskej poisťovne v Košiciach.“ Tolko oficiálna správa. Mne sa však pri vyslovení jeho mena vynorili úplne iné – najmä jeho literárne aktivity: básnik – predstaviteľ katolíckej moderny, spoluoorganizátor literárneho života na východnom Slovensku v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch 20. storočia, spoluzakladateľ vydavateľstva Slovo, šéfredaktor časopisu Slovo a Verbum, teológ. V neposlednom rade – dobrý človek.

Práve s jeho menom je úzko spätá jedna etapa aktivít našej Verejnej knižnice v Košiciach zameraná na nádejných adeptov literatúry, ktorí si u nás našli priestor pre svoju literárnu klubovú činnosť. Výsledok ich tvorivého kvasenia sa premietol do činnosti edičnej. Túto spolu s nami zastrešoval práve spomínaný Blažej Krasnovský. Viacerí zo začínajúcich autorov si neskôr našlo svoje pevné miesto medzi slovenskými literátmi. Spomeňme za všetkých, žiaľ, už dnes nebohých Joža Urbana či Václava Pankovčina, žijúcich bratov Milčákovcov či Petra Juščáka a ďalších.

Nuž teda načrtime do spomienok a zaspomínajme si na Blažeja Krasnovského i naše spoločné edičné aktivity.

Rok 1982 – spomienka prvá:

Po desiatich rokoch práce v požičovni a na bibliografickom oddelení som nastúpila na oddelenie krajskej metodiky, kde sa v tom čase začalo pripravovať prvé vydanie literárneho zborníka začínajúcich autorov. Tí k nám prišli z vtedajšieho Osvetového strediska mesta Košíc. Nové prostredie a iný druh práce, akú som doteraz robila, si vyžadovalo stretávanie sa s novými ľuďmi. Na metodické oddelenie chodil dosť často muž nižšieho veku,

skromného vystupovania, s milým úsmevom na tvári. Ako som mala možnosť neskôr spoznať, neznámy bol „zberateľ“ tvorby nádejných autorov, ktorí zhromažďoval, aby neskôr mohla uzrieť svetlo sveta v podobe už spomínaných zborníkov. Sám sa radil medzi začínajúcich básnikov, hoci prvé verše mu vyšli ešte v roku 1971.

„Literárna aktivita generaçnej vlny, ku ktorej patrím sa zrodila na sklonku činnosti Nového slova mladých. Cítili sme potrebu väčšej generaçnej zomknutosti vo chvíli, keď sa publikačný priestor pre mladých začal scvrkávať. Trvalo však takmer dva roky, kým sme presvedčili kultúrne inštitúcie o potrebe klubov mladých autorov, či nimi vydávaných zborníkov. Táto možnosť prišla s novým vedením tak pobočky ZSS, ako aj Krajskej knižnice. Od roku 1982 pravidelne uskutočňujeme celokrajské stretnutie mladých autorov spojené s vydávaním zborníka...“¹, tak spomína na začiatky literárnych aktivít Blažej Krasnovský.

Prvý zborníček, ktorý sme vydali v spolupráci s krajskou odbočkou Zväzu slovenských spisovateľov, mal taký symbolický, stručný, ale optimistický názov: **Už zajtra**, s podtitulom Zborník začínajúcich autorov najmladšej generácie východného Slovenska. Nachádzame v ňom verše osemnástich nádejných poetov vo veku osemnásť až tridsaťjeden rokov, pričom pri najmladšom autorovi Jozefovi Urbanovi si môžeme prečítať tieto stručné údaje: „Pochádza z Košíc, kde študuje na Gymnáziu Šrobárova. Publikoval v Novom slove mladých a rozhlase.“ My len dodávame, že tento talentovaný básnik bol neskôr známy svojimi textami k piesňam najmä speváka Mira Žbirku. Kultovú sa stala pieseň Voda čo ma drží nad vodou v podaní speváka Joža Ráza.

Do života uviedol zborníček slovenský literárny vedec Ján Zambor, tiež rodák z východného Slovenska, týmito slovami: „Mladí adepti poézie predstavení v zborníku sú na prvý pohľad rozliční, nespája ich spoločný literárny názor. Pokiaľ ide o perspektívu ich tvorivého úsilia, priveľký optimizmus by tu bol predčasný rovnako ako priveľká skepsa. Často je to ešte len skúšanie básnických nástrojov. Na niektorých textoch však vidno, že aj potkýnavé začiatky majú svoje poetické čaro, ba môžu byť ešte prítazlivejšie ako mechanická technická perfektnosť“.²

Po vydaní tohto zborníka, uzreli svetlo sveta, pravidelne každý rok ďalšie zborníky:

Zrazu som zacítil krídla (rok 1983). Tento krát bol venovaný prozaickej tvorbe. Prispeli doň desiatí autori snažiaci sa o rozlet na krídlach svojej tvorby. Svoje prozaické pero, popri tom básnickom si tu opäť vyskúšal vyššie uvedený Jozef Urban. Jeho poviedku Základ života – zo študentského prostredia – som si po rokoch opätovne s chuťou prečítala.

Bránou slnka (1984). „... aspoň tou musí poézia zostať ak chce byť čistá, ak chce, aby po nej siahli aj iné spríbuznené srdcia a nezostala na periférii

¹ KRASNOVSKÝ, Blažej. O čo nám ide. In *LUK*, 1988, roč. 1, č. 1, s. 2.

² ZAMBOR, Ján. Na úvod. In *Už zajtra*. Košice : Krajská knižnica, 1982, s. 1.

ľudských záujmov“³, píše v úvode zborníka jeho zostavovateľ Blažej Krasnovský. V zborníku poézie autorov mladej generácie východného Slovenska si našli svoje miesto šesťnásť autori spomedzi štyridsiaticich mien.

Rozlety (1985). Obsah zborníka tvoria práce tak prozaické ako aj poézia. Ako uviedol v jeho úvode básnik Tibor Kočík: „Stretneme sa tu s poviedkou adresovanou pre mládež so sci-fi nadsádzkou, aforizmami, epigramami. Profily tvorbou autorov pomerne už známych z literárnych časopisov či literárnych príloh a autorov, ktorí sa svoje literárne ambície zatiaľ iba pokúšajú uplatniť.“⁴ Na takmer osemdesiatich stranách sa v pravidelnom rytme striedajú básne s epigramami a poviedkami. Na ilustráciu a oživenie dva epigramy z pera Petra Furmaníka neskoršieho novinára.

Gavaliér

Vzorný muž jak srdce ráčí
Ženám dáva prednosť – v práci

Hlava

Hovoria o ňom: Otvorená hlava
Každá hlúposť mu do nej priam vpláva.

Jarný súzvuk (1986). V jeho úvode sa píše: „piaty zborník, ktorý má pečať tradície. Dúfam však, že nie takej, ktorá zväzuje. Pri retrospektívnom pohľade na aktivitu Krajskej knižnice a Vsl. pobočky ZSS v Košiciach, ktorá sa započala v roku 1982 zborníkom Už zajtra je zrejmé, že sa mu podarilo vytvoriť priestor potrebný pre generačnú konfrontáciu mladých autorov.“⁵ Zborník sa stal „prvým vstupom na literárnu pôdu pre ďalšie dve desiatky autorov, ktorí sa svojou tvorbou prezentujú najmä v jeho prvej časti...“

Záchvevy (1987). Týmto zborníkom sa uzatvára jedna etapa edičnej činnosti venovanej literárnej tvorbe začínajúcich autorov na východnom Slovensku. Tvorba bratov Milčákovcov, Kovaľa, Jankalovej-Zimmermannovej, s ktorou sa v ňom stretávame, zarezovala aj na Wolkrovej Polianke – literárnej súťaži mladých básnikov, ktorej opodstatnenosť dokazuje jej úspešné pretrvanie až do dnešných dní.

V roku 1986 sa etabluje na pôde vtedajšej Krajskej knižnice v Košiciach Literárno-umelecký klub známy pod názvom LUK, ktorý bol azda najstarším literárnym klubom v bývalom Východoslovenskom kraji. Bol založený v roku 1980 a niesol pomenovanie Prvosienky. Vznikol pri Osvetovom stredisku mesta Košice. V roku 1987 vydávajú jeho členovia už na pôde knižnice

³ KRASNOVSKÝ, Blažej. Bránou sluka... In *Bránou sluka*. Košice : Krajská knižnica, 1982, s.1.

⁴ KOČÍK, Tibor. Úvod. In *Rozlety*. Košice : Krajská knižnica, 1985, s. 1.

⁵ KRASNOVSKÝ, Blažej. Jarný súzvuk. In *Jarný súzvuk*. Košice : Krajská knižnica, 1986, s. 1.

zborník poézie a prózy pod názvom Vzlietanie. V zborníku sa predstavilo svojimi prácami štrnásť autorov. LUK vedie Karol Jančošek, dramaturg Československého rozhlasu v Košiciach. Zradná smrť ho začiatkom roku 1989 vytrhla z jeho literárnych aktivít. Klub viedol takmer 10 rokov.

V období rokov 1988–1989 sa zborníky nádejných literátov východného Slovenska menia na literárnu revue pod názvom LUK⁶, ktorá má poskytnúť adeptom literatúry možnosť pravidelnejšie prezentovať svoju tvorbu. Prispievateľmi sú členovia literárnych klubov z východného Slovenska. Medzi zostavovateľmi sa stretávame opätovne aj s menom Blažej Krasnovský. Literárne kluby v tom čase existujú pri okresných knižniciach v Humennom, Košiciach, Poprade, Prešove, Rožňave, Trebišove a Vranove. V Spišskej Novej Vsi pri DK ROH. Popri literárnej tvorbe nájdeme v nich aj hodnotenia, ako aj správy z literárneho života na východnom Slovensku. Spočiatku to boli veľké plány vydávať literárnu revue viackrát do roka, postupne z nich zišlo. V roku vzniku sa podarilo vydať len jedno číslo a v roku 1989 dve čísla. LUK číslo 2 z roku 1989 prináša hodnotenia tvorby básnického debutu Mariána Andričíka, uverejňuje poviedky sci-fi-klubu. Svojou tvorbou sa tu prezentujú členovia literárnych klubov z Prešova a Trebišova.

Tretie číslo prináša so sebou zmena formátu z veľkej A4 na menšiu A5. Predstavuje knižný básnický debut Mariána Milčáka, uverejňuje štúdiu z pera Marty Komžíkovej-Součkovej zameranú na hodnotenie prózy východoslovenských autorov za rok 1988. Predstavuje tvorbu členov literárnych klubov zo Spišskej Novej Vsi, Popradu a Humenného. Na záver uverejňuje recenzie vydaných kníh východoslovenských autorov.

Búrliivý rok 1989 plný zmien v spoločnosti paradoxne prináša utlmenie edičných aktivít. V tomto roku už literárna revue prestala vychádzať.

Roky deväťdesiate – spomienka druhá

Po nežnej revolúcii akoby sa nám Blažej Krasnovský načas stratil z očí. Len z tlače sme sa dozvedali o jeho postupe na profesijnom i spoločenskom rebríčku. Náhodné stretnutia na ulici alebo v autobuse dvadsiatky nesvedčili o tom, že by ho to bolo zmenilo. Stále skromný a zdvorilý. Tu a tam sme prehodili pár slov o knižnici, či o rodine. Bolo to začiatkom deväťdesiateho-siedmeho roku, keď sme sa opäť stretli na Hlavnej ulici, pri Dóme svätej Alžbety. Popri tom, čo je nové, prišla reč aj na možnosť vydávanie bibliografií spisovateľov východného Slovenska, na ktorých dorástli viacerí z tých, ktorí uverejňovali svoju tvorbu pred pätnástimi rokmi, už v spomínaných zborníkoch. Pri jednom spoločnom stretnutí, aj za prítomnosti ďalšieho z autorov, Tibora Kočíka, vznikla myšlienka, ktorá neskôr prerástla do podoby projektu: založiť v rámci edičnej činnosti Verejnej knižnice Jána Bocatia, edíciu Regionálni autori. Keďže Blažej Krasnovský patril k tým, ktorí sa snažili „lýbať“ literárnymu diaľu – obetavo sa venoval práve začínajúcim autorom, naše rozhodnutie komu bude venovaný prvý titul v edícii, bolo jednoduché. Práca

⁶ Karol Jančošek bol „otcom“ myšlienky nazvať literárnu revue LUK.

na jeho personálnej bibliografii ma obohatila nielen ľudsky, ale aj odborné. Vôbec sme na začiatku netušili aká rozsiahla bude tvorba Blažejka Krasnovského, že bude v sebe zahŕňať popri vydaných knihách a básňach v novinách a časopisoch, aj tvorbu pre deti, množstvo štúdií, článkov, anotácií, recenzií, glos a inej publicistiky, scenárov pre rozhlas a televíziu.

Počas prác na bibliografii, príbehol ku nám aspoň na chvíľu, ospravedlňujúc sa, ak na niečo pozabudol. Pri prezentácii jeho personálnej bibliografie, koncom roka 1998, sme sa naposledy osobne stretli. Hovorili sme o vydaní ďalšej personálnej bibliografie. Opätovne prisľúbil svoju podporu i zabezpečenie jej vydania vo svojom vydavateľstve. V ďalšom období bol už aj telefónicky takmer nezastihnuteľný. Nuž a potom prišla tá neveriteľná správa.

V projekte edície regionálni autori naša knižnica pokračovala aj v nasledujúcich rokoch. Po viacerých peripetiách vyšla v roku 1999 personálna bibliografia Karol Péma – košického rodáka, rozprávkára pre deti a básnika v jednej osobe.

V roku 2002 vychádza personálna bibliografia básnika a výtvarného publicistu Tibora Kočička. O päť rokov neskôr uzrela zatiaľ svetlo sveta zatiaľ posledná personálna bibliografia v edícii Regionálni autori venovaná tvorbe spisovateľa Jána Pataráka – excelentného znalca života obyvateľov východoslovenskej dediny Papín, ktorých osudy sa prelínajú takmer celou jeho literárnou tvorbou.

Fornát, usporiadanie kapitol a aj obálka bibliografií v edícii Regionálni autori zostáva nezmenená, rovnaká ako pri vydaní prvej personálnej bibliografie. Vypracovali sme si postupne kritériá na tvorbu tohto typu personálnej bibliografie. Snažíme sa v rámci nich o:

- ↳ „žánrovú“ bohatosť textu – len bibliografické záznamy nestačia
- ↳ poskytnúť výpoveď o objekte personálnej bibliografie a jeho tvorbe z viacerých pohľadov
- ↳ osobný kontakt s objektom bibliografie, respektíve s ľuďmi z jeho najbližšieho okolia.
- ↳ syntetická komplexnosť bibliografie

Súčasťou personálnej bibliografie je:

- ↳ fotografický materiál
- ↳ faksimilie rukopisu spisovateľa
- ↳ motto spisovateľa spolu s podpisom
- ↳ kalendárium jeho života a diela
- ↳ rozhovor vo forme audio alebo videonahrávky

Rok 2009 – spomienka záverečná, ale vôbec nie posledná

Uplynulo desať rokov od smrti človeka, s ktorého tvorbou sú späté literárne aktivity našej knižnice, či tie klubové a alebo edičné. Práve jeho najlepšie vystihuje verš básnika: „Každý deň stretnúť človeka, človeka stretnúť každodenne – to stačí.“ Ja k tomu s úctou dodávam: „Stretla som Človeka.“

FEDOR LAZORIK (1913–1969)

Zuzana Džupinková

Biografia

Fedor Lazorik sa narodil 1. apríla 1913 v obci Becherov okres Bardejov, v roľníckej rodine – otec Šimon Lazorik, matka Katarína (rodená Jaroš-čáková). Mal dvoch súrodencov brata Petra a sestru Annu. Po skončení základnej školy v rodnej obci pokračoval v štúdiu na Prešovskej mestskej škole (1925–1928). V rokoch 1928–1932 študoval v Ruskom učiteľskom seminári v Prešove. Po ukončení školy a po nadobudnutí učiteľskej kvalifikácie, tri mesiace pôsobil ako učiteľ v obci Lutina okres Sabinov.

V polovici 30. rokov mladý učiteľ a nádejný spisovateľ F. Lazorik bol povolaný na výkon vojenskej služby. Získal hodnosť podporučíka a z dvojročnej základnej vojenskej služby sa vrátil koncom augusta v roku 1937 do rodnej. V predposledný deň toho istého mesiaca už bol na ceste na Zakarpatsko. Cieľom jeho cesty bola obec Rus'kyj Močar, kde sa začala jeho učiteľská cesta. Rok 1938 bol pre svet ale zvlášť pre Česko-Slovensko nepokojný. V prvej polovici júna bola vyhlásená čiastková mobilizácia, F. Lazorik bol povolaný do vojenského oddielu na československo-maďarské hranice neďaleko Košíc. Vojaci medzi sebou rozoberali politickú situáciu a hrozbu vypuknutia vojny. Po vydaní rozkazu 16. júna 1938 o tom, že ročníky v zálohe môžu odísť, aj F. Lazorik sa vracia domov. V nasledujúcom roku 1939 navštívil Maďarsko. Táto cesta mu pomohla overiť svoje znalosti maďarského jazyka, ktoré si vyžadovali aj to, že po obsadení Zakarpatska horthyovcami maďarčina bola vyučujúcim jazykom na školách. Na základe zlej politickej situácie na Podkarpatskej Ukrajine bol nútený v auguste 1940 ilegálne ujsť na Slovensko. Učiteľské miesto si našiel v obci Mlynárovce vo Svidníckom okrese. Našiel si tu životnú družku Máriu Henikovú a v roku 1942 sa mu narodila dcéra Mária. Koncom roka 1943 krátko pôsobil ako učiteľ v obci Pisaná, potom sa opäť vrátil do Mlynároviec.

Po oslobodení v roku 1945 F. Lazorik prijíma miesto redaktora novín Prjaševščina, ktoré oficiálne vydávala Ukrajinská národná rada Prešovska. Po niekoľkých mesiacoch sa vracia znova do Mlynároviec. Na post šéfredaktora uvedených novín sa opäť vracia 1. 2. 1946, a v tom istom roku opäť zakotvil v Mlynárovciach.

V rokoch 1947–1948 pôsobil ako učiteľ vo Svidníckej meštianskej škole, nejaký čas pôsobil aj v podobnej škole v Stropkove. Do Prešova sa presťahoval aj s celou rodinou v roku 1948 z toho dôvodu, že mu bolo poskytnuté miesto šéfredaktora novín Prjaševščina.

V 50. a 60. rokoch 20. storočia pracoval v redakciách ukrajinských novín a časopisov, bol literárne činný a veľa publikoval. Čo sa týka súkromného života, narodilo sa mu ešte 5 detí – syn Peter (1962), dcéra Katarína (1964), dvojčatá Mária a Magdaléna (1965), ktoré neskôr zomreli a syn Pavol (1966). Neskôr sa rodina presťahovala so Sabinova. Spisovateľ Fedor Lazorik sa

dožil veku len 54 rokov. Smrť ho zastihla náhle a neočakávane, zomrel 4. júla 1969 vo vlaku na ceste do Sabinova. Pochovaný je na mestskom cintoríne v Prešove. Na jeho počesť mu obyvatelia rodnej obce Becherov 22. 4. 1993 odhalili pamätnú tabuľu.

Literárna činnosť F. Lazorika

Každá krajina vo svete má svoje významné osobnosti v rôznych oblastiach, nevynímajúc oblasť literatúry. Pre ukrajinskú literatúru Česko-Slovenska takou osobnosťou je Fedor Lazorik, syn chudobných roľníkov. Do ukrajinskej literatúry v Česko-Slovensku F. Lazorik vstúpil ako básnik, prozaik a publicista. V jeho živote sa preplietli a spojili dve územia – oblasť súčasného Prešovského kraja na Slovensku a Zakarpatskej oblasti Ukrajiny.

Poézia

F. Lazorik hoci bol vychovaný na ľudovej poézii, zaujímal sa o poéziu A. Pavloviča, D. Zubrického, neskôr o poéziu T. Ševčenka, A. Puškina, J. Lermontova, ktorá sa k nám dostavala v obmedzenej miere. Preto, že v učiteľskom seminári mu neboli poskytnuté základy realistickej estetiky, sám si musel určiť básnickú cestu a estetiku, čo sa odzrkadlilo aj na jeho tvorivom hľadaní. Aj keď začiatkom 30. rokov poznal českú a slovenskú literatúru, o čom svedčí aj jeho Denník „Ščodennyk“, tieto literatúry neboli ešte pre neho inšpirátorom a pomocníkom pri výbere literárnej cesty. Viac ho zaujímala ukrajinská a ruská literatúra, ktorá bola publikovaná v zakarpatských novinách a časopisoch. Hoci F. Lazorik publikoval svoju tvorbu v periodikách už od roku 1927, prvú básnickú zbierku vydal až roku 1949 *Slovo hnaných i holodných* (Slovo prenasledovaných a hladných), je napísaná v ukrajinskom jazyku. Táto zbierka, ako aj zbierka I. Macinského sa pokladajú za prvé literárne lastovičky ukrajinského literárno-kultúrneho neba na Slovensku po oslobodení. Sú tu zahrnuté verše, ktoré napísal za obdobie viac ako dvoch desaťročí. Základnými hodnotami zbierky sú láska k ľudu, k rodnému kraju a jeho kultúre, k bojovníkom za slobodu.

Ako bojovník za nové premeny v živote človeka a spoločnosti sa F. Lazorik prejavuje aj v ďalšej básnickej zbierke *Veľka syla* (Veľká sila, 1955). Táto zbierka bola venovaná 10. výročiu oslobodenia Česko-Slovenska Sovietskou armádou.

Ďalšia veľmi hodnotná básnická zbierka F. Lazorika vyšla v roku 1968 pod názvom *Snižni chryzantemy* (Snežné chryzantémy). S touto zbierkou vstúpil do najzrelejšieho obdobia svojej literárnej tvorby. V prvom rade hodnotí v nej svoj vlastný život. Na jednej strane vyjadruje smútok nad minulým a tým čo ostalo neuskutočnené iba v snoch, na strane druhej všetko racionálne a optimisticky prehodnocuje. Na rozdiel od predchádzajúcich zbierok sa autor vzdal konvenčnej básnickej formy, svoje zaľúbenie nachádza v bohatstve inovačných možností moderného verša.

Po smrti F. Lazorika v roku 1971 vyšiel výber z poézie pod názvom *Karpats'ka zamana* (Karpatské vábenie), ktorú zostavil Michal Molnár. Táto

zbierka je zaujímavá aj tým, že okrem básni uverejnených už v iných zbierkach alebo periodickej tlači, obsahuje aj básne úplne nové, predtým nepublikované. Ďalší výber z poézie F. Lazorika vyšiel v roku 1985 pod názvom *Tvory. Tom peršyj. Poezija*. (Dielo), ktoré zostavil Michal Roman. Vydaním tohto diela jemu, ako aj jeho básnickej tvorbe krajanovia vyslovili hlbokú úctu.

Próza

F. Lazorik v prozovaných dielach spočiatku viac pozornosti upriamoval na vonkajšie znaky umeleckého zobrazenia, menej na utvorenie umeleckého obrazu, umeleckého myslenia, ucelenie a vykreslenie ľudských typov-charakterov. Práve preto v próze nezískal také výrazné úspechy ako v poézii a publicistike. V literárnom dedičstve F. Lazorika sa nachádzajú dve rozsiahlejšie novely. V prvej časti novely *Svitatok nad selamy* (Úsvit nad dedinami, 1953) na pozadí historických udalostí prvej svetovej vojny zobrazil pomery na ukrajinskej dedine v okolí Bardejova. Hlavnou podstatou je myšlienka o zbytočnosti vojny a myšlienka bratstva ruských vojakov a ľudí našich krajov.

Ďalším rozsiahlejším prozaickým dielom F. Lazorika je novela *Vik naš festyval'nyj* (Vek náš festivalový, 1958), kde autor na pozadí kolektivizácie uvažuje o osudoch dedinských ľudí. Zobrazuje konflikt medzi matkou a dcérou, ktorá chce žiť podľa vlastných predstáv. Vyvrcholenie zápletky autor situoval do sviatočnej atmosféry Slávností piesní a tancov vo Svidníku. A práve tu vidíme, ako Lazorik využíva ľudovú tvorivosť a ako citlivo ju začleňuje do textu, do jazyka postáv, čím dodáva svojej próze nádych lyrickosti. Písal štedro, veril že „prídu dni opité nie hnevom ale láskou“, že vo svete zvíťazí „náš festivalový vek“.

Výber z lyrizovanej prózy F. Lazorika bol prezentovaný v zbierke *Rozdumy a spivy* (Úvahy a spevy, 1963). V tejto zbierke sa odzrkadľuje to, že autor je už dokonale zrelý spisovateľ. Jeho básnické zanietenie často prechádza do sentimentálnej lyrickej nálady, dominuje nad všetkým. V jeho črtách sa striedajú smutné spomienky s humornými situáciami a ľahkou iróniou.

Podobne ako v poézii, po smrti F. Lazorika vyšli aj jeho prozované diela. V roku 1979 boli vydané reportáže z Bulharska pod názvom *Hej, Balkan, ty roden naš* (Hej, Balkán náš, rodný), ktoré vybral a zostavil Vasil Koman. Pokračovaním výberu poézie z roku 1985, bol v roku 1988 vydaný aj výber z prózy pod názvom *Tvory. Tom druhyj. Proza*. (Dielo).

Literatúra pre deti:

Značnú časť svojej tvorby F. Lazorik venoval deťom. Ako redaktor detského časopisu Kolokol'čyk-Dzvinočok pre deti napísal detské pesničky, básne, rozprávky a hry. Detskú literárnu tvorbu uverejňoval v rôznych novinách a časopisoch v Česko-Slovensku, ako aj na Ukrajine. Z periodík sú známe najmä Kolokol'čyk-Dzvinočok, Pioners'ka hazeta, Družno vpered, Duklja, Nove žyttyja, Veselka. Jeho tvorbu nájdeme aj v rôznych kalendároch, zborníkoch a antológiách. V 60. rokoch 20. storočia bol jediným ukrajinským spisovateľom, ktorý písal pre deti. Napísal vynikajúcu rozprávku

Pro Moroza-Lychodija i Sonečko-Dobrečko. Niektoré jeho básne boli aj zhudobnené. Boli zahrnuté v zborníku (Podhajec'kyj, 1976). Z výberu tvorby F. Lazorika v roku 1963 vyšla zbierka pod názvom *Výbrane* (Výber), kde je zaradená poézia, próza, pamflety, humoresky a publicistika. Zostavovateľom tohto výberu je Vasil' Dacej.

Prekladateľská činnosť

Fedor Lazorik preložil básne Juraja Pada *Hlboké leto*. (úryvky z básne boli uverejnené v časopise Duklja, 1961, 1962), Magdy Rejtovej *Novoročná* (Družno vpered, 1958). Zo slovenskej prózy F. Lazorik preložil diela slovenských detských autorov, ktoré vyšli pod názvom *Kukuriku* (Bratislava, 1958). Z českej prózy preložil *Sanítarčyk sered iskrenjat* (Ošetrovatel medzi iskríčkami) – zbierka tvorby českých autorov pre deti a mládež (Praha, 1982). Z českej poézie preložil básne K. M. Valla *Na Dukljans'komu perevali* (Prjaševščyna, 1946; Kolokol'čyk-Dzvinočok, 1949; Zozuljak, 1955; Narodnyj, 1975).

Fedor Lazorik ako folklorista

O F. Lazorikovi sa viac hovorilo ako o spisovateľovi, ako folkloristovi mu bola venovaná menšia pozornosť. Už od detstva vnímal bohatú duchovnú a materiálnu kultúru, ktorou sa vyznačovala jeho rodná obec Becherov. Výsledkom jeho zberateľskej činnosti je samostatná zbierka piesní **Spivanočky moji**, ktorá vyšla v roku 1956. Značnú pozornosť venoval uchovaniu ukrajinských ľudových piesní východného Slovenska. A práve za túto činnosť mu patrí veľké ocenenie a uznanie. Prvky ľudovej slovesnosti F. Lazorik využíval aj vo svojej literárnej tvorbe. Niekoľko ukrajinských ľudových piesní, ktoré zozbieral F. Lazorik, prevzala zostavovateľka H. K. Sidorenko do zborníka *Ukrajins'kych narodnych pisen'* (Kyjev, 1965).

F. Lazorik ako redaktor a publicista

Začiatkom apríla 1945 začal pracovať ako redaktor novín *Prjaševščina* (1945–1951), zároveň redigoval ukrajinskú prílohu *Dzvinočok* (1947–1950), pri detskom časopise *Kolokol'čyk*, ktorý vychádzal v ruštine. Po zastavení vydávania novín *Prjaševščina*, pracoval ako šéfredaktor časopisu *Družno vpered* (1951–1953). V roku 1953 bol poverený ako redaktor časopisu *Duklja*. Neskôr pôsobil ako redaktor novín *Nove žyttja*. V posledných rokoch svojho života bol redaktorom časopisu *Družno vpered*.

Okrem literárnej činnosti sa zaoberal aj publikačnou činnosťou. Spod jeho pera vyšlo približne 225 publicistických materiálov, ktoré uverejňoval v ukrajinských periodikách *Prjaševščina*, *Družno vpered*, *Nove žyttja*, *Duklja*, *Veselka*, ako aj v zahraničných periodikách, najmä na Ukrajine. F. Lazorik sa podieľal aj na vydaní niekoľkých učebníc od šlabikárov až po rôzne príručky pre základné školy.

Záver

O živote a diele Fedora Lazorika bolo napísané značné množstvo monografií, štúdií, bibliografií a článkov, jeho tvorba bola uverejnená v mnohých zborníkoch, kalendároch periodikách a iných dokumentoch doma aj v zahraničí. Fedor Lazorik bol vzdelaným a sčítaným človekom. Mal hlboké vedomosti z ukrajinskej kultúry a literatúry, vedel sa orientovať v ruskej literatúre, nehovoriac o českej a slovenskej kultúre a literatúre. Samotné jeho dielo má vysokú umeleckú hodnotu. Za svoj krátky ale plodný život na poli ukrajinskej ako aj česko-slovenskej literatúry, kultúry a spoločenského života, stihol urobiť hodnotnú a chvályhodnú prácu. Medzi významné osobnosti sa zaraďuje aj preto, že okrem toho, že bol vynikajúcim spisovateľom, bol aj významným pedagógom, publicistom, redaktorom, folkloristom a kultúrno-spoločenským činiteľom.

MARIÁNSKÁ POUTNÍ MÍSTA V KRAMÁŘSKÝCH TISCÍCH

Iva Bydžovská

Když se řekne kramářský tisk, většinu lidí nejspíše napadne veršovaný či prozaický popis přírodní katastrofy, války, mordu či poprav. Tedy více či méně věrný popis skutečné události nebo její ohlas. Takové písně jsou jistě výborným pramenem pro dobové nahlížení na události či společenské jevy a také z „mediálního“ hlediska jsou hvězdami každé sbírky kramářských tisků. Ve skutečnosti ovšem netvoří takové písně většinu celkového množství kramářských tisků, dokonce ani jeho polovinu. Přibližně lze říci, že písně „světské“, tedy písně popisující události a společenské jevy, písně lyrické a satirické nebo parodické, tvoří maximálně třetinu z celkového počtu tisků. Tak tomu alespoň je ve sbírce kramářských tisků Národního muzea, která je orientována především na kramářské písně. Většina všech písní je věnována tématům náboženským. Mimo to byly vydávány samostatné modlitební tisky ve stejném formátu. Z dalších tisků se s náboženskými tématy setkáme především v popisech poutních míst a svatých obrazů. Bylo by samozřejmě možno jmenovat i další typy devočních tisků, v nichž se žánry mnohdy prolínají a mnohdy je nejde přesně definovat. Náboženská témata se navíc neomezují na čistě náboženské tisky, ale náboženská témata a názory objevíme i ve většině tisků takzvaně světských, které mají obvykle alespoň morální závěr. Náboženství bylo součástí každodenního života, a na rozdíl od naší dnešní zkušenosti součástí důležitou.

V rámci výběru dokumentů k digitalizaci pro vznikající digitální knihovnu kramářských tisků se snažíme prezentovat materiál, tedy kramářské tisky, podle jednotlivých tematických celků tak, aby reprezentovaly sbírku jako celek. Předpokládaný počet digitalizovaných tisků, cca 5000, představuje zhruba desetinu sbírky a záměrem řešitelů projektu je, aby digitální knihovna nebyla reprezentativní jen z hlediska zajímavosti určitých témat pro cílovou skupinu uživatelů, tedy badatelů a čtenářů, ale také z hlediska struktury materiálu. Náboženské písně by tedy měly tvořit velkou část digitalizovaných tisků. Opět jsme v souladu s projektem zvolili tematický přístup. Významné celky tvoří písně k různým světcům (nejoblíbenější z nich je Jan Nepomucký), písně obracející se k Ježíši Kristu či přímo k Bohu nebo Svaté Trojici. Jednoznačně jsou nejvíce zastoupeny tisky věnované úctě k Panně Marii. Mariánská úcta byla velice důležitou součástí nejen lidové zbožnosti a v době baroka nabyl velké oblíbenosti především jeden z jejích aktivních projevů – mariánské pouti. Náboženské pouti jsou tématem, které propojuje problematiku kramářských tisků s historií regionů.

S pomocí katalogu a pomocných rejstříků se podařilo najít téměř 1 700 tisků, vážících se přímo ke konkrétnímu poutnímu místu. Toto číslo ovšem není konečné. Z hlediska geografického se jedná především o lokality v rámci habsburské monarchie. Jednoznačně nejoblíbenějším poutním místem z hlediska množství tisků je Svatá Hora u Příbrami. Tisky k Panně Marii

Svatohorské tvoří třetinu všech tisků. Dalšími hojně zastoupenými poutními místy ve sbírce kramářských tisků KNM jsou Vamberžice, Stará Boleslav a rakouský Maria Zell. Celkem jsme zatím objevili tisky vztahující se ke 110 různým mariánským poutním místům, z nichž některá slouží svému účelu dodnes, jiná zanikla, jiná může být dnes problém dohledat kvůli jazykovým odlišnostem či změnám místních názvů, tak jako v případě maďarského poutního místa a zázračné studánky Mátravérebély (Maria Werebilská). Asi nejdálčenějším popsáním poutním místem s výjimkou Lurd jsou zřejmě slovenské Petrovany u Košic.

Seznam uctívaných mariánských soch a obrazů, zmíněných v kramářských tiscích KNM:

Maria – Jammersthal (Stromkovice, okres Semily), Maria – Lhotka, Maria – Lité, Maria – Staré Čívce, Maria Bechyňská, Bělohorská, Bešnovská, Bezděžská, Boleslavská, Boskovská, Brusnická, Bystrická, Cellená, Čenstochovská, Dubnická, Dubská, Filipšdorfská, Frantálská, Frýdecká, Hájecká, Hejnická, Heřmanická, Hostýnská, Hrádecká, Chlumecká, Chotovinská, Jetenická, Jičínská, Jozafátská („Štěrmeřice“, „Štíměřice“), Karlovská, Klatovská, Klokotská, Knižovská, Koclěřovská, Kojetínská, Královédvorská, Křtinská, Kunvaldská, Kutnohorská, Křtainsis (pouze na titulní grafice), Lasaletská, Ledčská, Levočská (Slovensko), Libanská, Loreťanská – Golčiv Jeníkov, Lotršická, Lyčenská, Maršůvská, Mcelská, Mladoboleslavská, Mlíkosrbská, Němčanská, Němčická, Novoetynská, Novopacká, Novoríšská, Obyčtovská, Osenická, Pečovská, Petrovanská, Písecká, Podsrpenská, Prešpurská, Příborská, Příbylavská, Pyšelská, Ročovská, Rokolská, Rovinská, Římovská, Sadská, Skočická, Sloupská, Smržovská, Sopotská, Starohorská, Starokynšperská, Suchdolská, Suchodolská, Svato-Belegradská, Svatoduchská, Svatohorská, Svatojakubská, Svatokopecká, Svatoňovická, Svatopolská, Svatostudenská, Svatotomášská (Brno), Šaštínská (Slovensko), Svatoštěpánská (Praha), Tálská (Mariánka, Slovensko), Tepelská, Topolčanská, Třebovská, Turnovská, Tuřanská, Úpická, Ústecká, v Dříznách, Vamberžická, Vartecká, Votická, Vranovská, Vyderská, Vyšehradská, Werebilská (Mátraverebely, Maďarsko), Zašovská, Zbraslavská, Zderazská, Žarošická.

Pouti patřily a patří mezi výrazy křesťanské víry takřka od jejich počátků. Potřeba vidět místa, která hrála stěžejní roli v Kristově příběhu, případně v příbězích světců, přiblížit se jim, „prožít“ je, se odráží v množství popisů svatých míst a cestopisů od prvních staletí po Kristu až do naší doby. Poutí do Říma, Jeruzaléma či ke svatému Jakubu do Compostely, které byly nejčastějšími cíli takových poutí, ale rozhodně nemohl podniknout každý. Naopak uctívané svaté relikvie si našly, prostřednictvím urozených poutníků, cestu do svatostánků po celém křesťanském světě. Něco ze svatosti vzdálených míst se tak dostalo blíže k těm, kteří se na dlouhou a nákladnou pouť vypravit nemohli. Přesto jim tato forma zbožnosti nezůstala zcela odepřena. V průběhu let se vytvářela síť místních poutních míst, jejichž

cílem byly relikvie, zázračné obrazy, místa zázraků a uzdravení. K takovým místům se putovalo obvykle z blízkého i vzdálenějšího okolí. Některá z nich postupně nabyla širšího věhlasu.

V době baroka se s prohlubující se úctou k Panně Marii v její roli přímlyvkyně a ochránkyně hříšníků vytvořila hustá síť poutních míst s milostným mariánským obrazem a mariánské pouti se staly neodmyslitelnou součástí náboženského života venkovského i městského obyvatelstva. Pouti se konaly ve dnech mariánských svátků (Hromnice, Zvěstování, Nanebevzetí, Narození, Neposkvrněné početí), které od dob středověku v katolickém kalendáři postupně přibývaly. V těžkých dobách se vypravovala prosebná a posléze děkovná procesí.

Panna Maria však nebyla jen přímlyvkyní v osobní nouzi a uzdravitelkou, ale její obrazy hrály roli i v politických událostech a jejich dobovém chápání. Tak se obraz Panny Marie objevuje v historii bitvy na Bílé Hoře. Vítězství katolické strany bylo dle některých podání vybojováno s přispěním obrazu Panny Marie Vítězné, který byl nalezen zneuctěný nekatolíky ve Strakonících. Karmelitán Dominik á Jesu Maria, který jej do Prahy přinesl, se zasloužil i o mezinárodní rozšíření jeho kultu. Obraz byl poté uložen v kostele Santa Maria della Victoria v Římě až do požáru v roce 1833. Panně Marii Vítězné byl zasvěcen i kostel na Bílé Hoře. Mariánské obrazy a sochy se staly symbolem katolické víry v opozici proti reformačním hnutím a i tím nabyla zbožnost, zaměřená na jejich uctívání, na důležitosti.

V polovině 18. století se poutní aktivity dočkaly prvního omezení v reformách osvěcenských panovnice Marie Terezie a jejího syna Josefa II. 11. dubna 1772 vydala Marie Terezie reskript, který zakazoval poutě mimo monarchii, další omezení pak zavedl Josef II., přestože sám byl návštěvníkem významného štýrského poutního místa v Maria Zell. Toto poutní místo získalo výjimku z dalšího zákazu – podnikat náboženské pouti spojené s přenocováním i v rámci habsburské monarchie. I tam se ale mělo vypravovat ročně pouze jediné procesí z Vídně. Účelem tohoto zákazu bylo omezit pouti pouze na nejbližší okolí, ale nařízení se minulo účinkem. Jiný patent ze 14. května 1782 zakazoval dokonce průvody na svátek sv. Mikuláše a na svátek Tří králů, mimoto nařizoval omezit výzdobu chrámů, vždyť „přílišná ozdoba, nádhera a osvětlení v chrámech a kaplích duchu církve se protíví, s sebou přináší nebezpečenství ohně a konečně spíše k zábavě než k úctě svatého místa slouží.“ Pouti byly ale natolik důležitou součástí náboženského života širokých vrstev obyvatelstva, že je nebylo možno ani opakovanými úředními zásahy zcela potlačit, přestože ztratily něco ze své barvitosti.

Od roku 1840 byly pouti opět povoleny. Že omezování a racionalizování poutí bylo úspěšné opravdu jen zčásti, si lze ověřit na citátu z pera Jana Nerudy, který napsal po návštěvě nevýznamnějšího poutního místa v Čechách, Svaté Hory u Příbrami, toto: „*Mohli mne zrovna hravě chytit v ambientech, kde jsem trnul nad malovanými zázraky. Bože můj, je to tam výběr, na nic na světě není zapomenuto! Vozy se řítí ze strání, koně už jsou pryč,*

lidé budou také ihned pryč – ale ne, nestane se jim nic! Splašení bejci se ženou proti lidem a to v širém poli. Lidé padají se zdí a trány padají na lidi. Povodeň zatápí celou dědinu. Ledové kry rozemílají obydlí budovu. Blesk mlátí do lidí, jen což děláš. Milenec strčil po milence, Panák stojí s rozpráženými rukama na hořící střeše. Hanební Turci přepadají zbožné křesťany a „hodlají“ je odvést do otroctví. Mor dává lidi po ulicích. Loupežníci přepadají chodce v pustém lese, obklopili ho, dábelská radost zračí se už na jejich mizerných tvářích – ale cuc! nic, pranic se nestane přepadenému, nebe už se otevírá a v nejbližším okamžiku budou loupežníci nejspíš oslněni, nebo tak něco. Vůbec se nestane pranikomu nic. Milenec, celý spleten, strčil v nepravou stranu, hloupý bejk běží někam do světa, povodeň náhle opadá, a blesk utíká, co mu nohy stačí a studem červený jako pivoňka, honem zase do nebe vzhůru od místa, kde se zbytečně blámnul. A ta výtečná malba! Kdo stojí, zdá se, že padá; kdo běží, leží už bradou na zemi; a kdo leží, zdá se, že stojí na hlavě a šermuje nohama ve vzduchu. Perspektiva je veskrz zázračná. Být tam člověk takhle sám namalován!“

Ironický Nerudův popis „malovaných zázraků“ nemá vůbec daleko k našemu tématu. Zázraky se poutníkům nepředstavovaly jen namalované, ale také barvitě vylíčené v kramářských tiscích. A už dávno před Nerudou, v 18. století, měli autoři textů potřebu skutečnost zázraků bránit.

*Zalostně vám chci zpívati, ó Křesťané rozmilí,
pozastavte se maličko, v tuto nynější chvíli:
kterak Pán Bůh všemohoucí, ráčí hříšné trestati,
to pro veliké hříchy naše, však na to nechcem dbáti.*

*Co se máme polepsiti, my tím více hřešíme,
jak staří tak také mladí, na hněv Boží nedbáme:
mnozí též zázrakům Božím nechťejí víc věřiti,
čekají až Pán Bůh milý ráčí je ukázati.*

Zázraky, jakými byla mariánská zjevení, zázračné objevení léčivého pramene a zázračná uzdravení byly uznávanou součástí fenoménu poutí, některé příběhy ale zacházejí dále a nechybí jim stejná drastičnost, jakou nalzáme ve výše citovaném textu. Taková je Píseň k Panně Marii, která se zjevila v hlavním městě Vídni, pocházející pravděpodobně z doby po polovině 19. století. Píseň je příběhem o Božské pomoci skrze agnoušek (modlitbu Agnus Dei). Karolinka, ctnostná dcera zbožných rodičů se při moru (epidemii cholery) modlila modlitbu k Panně Marii. Maria se jí zjevila a věnovala jí svatý agnoušek, aby vše oznámila duchovním. Ti vše vyhlásili a mor byl odvrácen. Duchovní potom vypravili děkovně procesí do Maria Zell.

*Tato ctnostná panna vroucně se modlila,
měla zalíbení vždy samotná býti, pozadu zůstala.*

*Když byla hodinu od Marie Celly,
v tom na ní dva muži strašně ozbrojeni, v cestu jí přestoupili.*

*Co neseš v tom uzle, kde máš své peníze?
dávej jich v tichosti, nebo tvoje kosti budou zde složeny.*

*Tato ctnostná panna jim odpověděla:
peníze nenesu, než mé věrné srdce Panence Marii.*

*Ukaž ho, kde ho máš! chceme ho vidět,
ona ukázala tu je v mém těle podnes zachované.*

*Tu ji hned popadli, na zem tu svalili, tělo rozřezali,
srdce z ní vyňali, do rukou jí dali.*

*Tu ho máš, zanes ho Panence Marii, již to máš bez práce,
jsi hotová v krátce, tvojím putováním.*

Zčernání a neschopnost pohybu je dalším z typických topoi příběhů o stížení Božím trestem. Panna Karolinka žila ještě tak dlouho, aby se mohla vyzpovídat a zemřít smířena s Bohem. Nebyla to ale jen odměna za její zbožnost. To agnoušek, který „na svém těle měla“ ji ochránil před nemocí i náhlou smrtí. Jan Neruda není ve svém popisu zázraků nutně přesný – přežití ani po polovině 19. století není jediným dobrým koncem, který zázrak může mít. Ochrana před náhlou smrtí, která člověku neumožní přijmout svátosti, je pro čtenáře a posluchače těchto textů mnohdy důležitější než pouhé přežití. I přes všechny dramatické a obvykle (tak jako v ukázce) drastické peripetie příběhu.

Text rozhodně nereprezentuje oficiální církevní nauku a reprezentuje kromě lidové víry velmi pravděpodobně také propagační strategii prodavačů různých typů těchto drobných tisků – písní, modliteb a k náboženství se vztalujících symbolů a obrázků, které byly součástí tradiční lidové zbožnosti.

Zázraky najdeme v kramářských tiscích v souvislosti s poutěmi a posvátnými místy až do konce 19. století. Byly ale postupně vytlačeny na okraj stále sofistikovanější společnosti a musely se potýkat i s „kališnickým“ étosem, který byl dědictvím a nosným prvkem hlavního proudu českého národního uvědomění. Autoři textů o zázracích se s tímto faktem vyrovnávali různými způsoby – citovali jako autoritu zprávy lékařů, nebo slibovaly stále drastičtější „boží tresty“ rouhačům a posměváčkům.

Rozmanitost textů je u poutních písní menší, než by se mohlo zdát. V současné době se podařilo dohledat 541 různých incipitů kramářských písní. Některé obměny jsou poměrně malé, na druhou stranu stejný počáteční verš či dvojverší nezaručuje shodu následujícího textu. Výsledky řazení textů podle incipitu tak mohou někdy překvapit. Příkladem může

být píseň, jejíž anonymní autor využil k ozvláštňení náboženského textu shody s písní o útrapách lásky.

Píseň k Panně Marii (KNM, sign. KP K 3/1):

*K mě milé jest ušlapaná cestička překrásná,
to od jejích milovníků s růžemi vykládaná:
chcete se ptát která je to moje milenka,
v Vosenickém kostelíčku Maria Panna,
Tam k ní půjdem volat budem
zdravas bud' Maria.*

Píseň nová aneb: Vytekající věrnost dvou sebe milujících (KNM, sign. KP K 4/1):

*K mě milé jest ušlapaná cestička ouzoučká,
když jsem po ní chodíval nic jsem si nestejskal;
když jsem po ní chodíval, těšivalo mne,
nyňčko po ní již nechodím přesmutně jest mně:
Když mne nechceš, vem jsi co chceš,
nestojím o tebe.*

Texty oblíbených písní byly také s oblibou přebírány. Stejný nebo velmi podobný text nebo jednotlivé sloky najdeme v tiscích, které se odkazují k různým mariánským poutním místě. Vysledovat původní použití alespoň některých textů by nepochybně vydalo na několik samostatných prací. Situaci navíc komplikuje fakt, že tisky nejsou zdaleka vždy datovány a často chybí i údaj o tiskaři a místě tisku.

Jak přebírání textů vypadalo se můžeme přesvědčit na příkladu písně s incipitem *Slyšel jsem krásný hlas*. V hlavním katalogu sbírky kramářských písní lze písní s tímto prvním veršem objevit 32. Nejstarší z nich jsou z počátku 19. století, nejmladší byly vydány po roce 1860. Jedenáct z nich je věnováno Panně Marii Svatohorské, po čtyřech tiscích pak Panně Marii Škapulířové či Karmelitánské (případně Vyderské) v Kostelním Vydří a Panně Marii Šaštínské (Šaštín-Stráže v okrese Senica, Slovensko). Po dvou písních je k Panně Marii Chlumecké (Chlumek u Luže) a Boleslavské (Stará Boleslav). V devíti tiscích není přímo zmíněno žádné poutní místo. Podobné písně najdeme pod incipity *Slyšelt' jsem krásný hlas* (9 tisků) a *Slyším krásný hlas* (4 tisky). Oba se vztahují pouze k Panně Marii Svatohorské.

Textové variace nejsou u písní s incipitem *Slyšel jsem krásný hlas* velké. Text bez zmínky o konkrétním poutním místě začíná těmito slokami (KNM, sign. KP 2172):

*1.
Slyšel jsem krásný hlas, Maria volá nás, pojdte ke mně!
Pojdte sem poutníci, věrní služebníci, navštivte mne!
K matičce nebeské Paní naší!
přimlouvej se za nás, za všechny poutníky, u Ježíše.*

2.

*Měl jsem ve snách zdání, abych bez meškání,
pospíšil k ní: k Maticce nebeské, Královně anjelské, bychme šli k ní,
Matičko nebeská, Paní naše!
Přimlouvej se za nás, za všechny poutníky u Ježíše.*

Text svatohorské písně začíná velmi podobně (KNM, sign. KP 2165):

1.

*Slyšel jsem krásný hlas, Maria volá nás, pojdte ke mně!
Pojďte sem poutníci, věrní služebníci, navštivte mne!
Matko svatohorská Paní naše!
Přimlouvej se za nás, za všechny poutníky u Ježíše.*

2.

*Měl jsem ve snách zdání, abych bez meškání,
pospíšil k ní: k Marii svatohorské, královně nebeské, bychme šli k ní,
Matko svatohorská, Paní naše!
Přimlouvej se za nás za všechny poutníky u Ježíše.*

Celkem ojedinělá je *Vroucná píseň k blahoslovené Panně Marie Sašinské* (Šaštínské), která je převedena do místního jazyka. Ostatní tři tisky mají celkem standardní český text, přestože všechny čtyři písně jsou tištěny ve stejné tiskárně ve Skalici) (KNM, sign. KP 2163):

1.

*Slyšel jsem krásný hlas, Maria volá nás: Pojdte ke mně!
Pojďte sem Pútníci, Věrní služebníci, Navštěvte mně
Matičko Sašinská, Paní naše! Přimlúvej se za nás,
Za všechny Pútničky, U Ježíše.*

2.

*Měl jsem ve snách zdání, Abych bez meškání Pospíšil k ní;
Namísto Sašinské, K královně nebeské, Bychme šli k ní.
Matičko Sašinská, Paní naše!
Přimlúvej se za nás, ec.*

Detailně se věnovat všem výše nastíněným směrům a možnostem využití mariánských poutních tisků, ze sbírky Knihovny Národního muzea není v rámci projektu tvorby internetové digitální knihovny kramářských tisků možné a ani to není účelem projektu. Snad se ale podařilo nastínit možnosti, které budou zpřístupněny velké části materiálu poskytnuty badatelům v různých oborech, ale i ostatním zájemcům o regionální dějiny a literaturu z řad veřejnosti. Databáze by mohla být také významným příspěvkem pro mapování mariánské ikonografie 18. a 19. století.

O RÓMSKEJ KULTÚRE NA STRÁNKACH ROMANO DŽANIBEN

Valéria Farah

Romano džaniben (v preklade Rómska veda alebo Poznávanie Rómov) je český zborník vychádzajúci od roku 1994. Je jediným odborným periodikom v Českej republike, ktorý sa systematicky venuje tejto činnosti. Prináša overené informácie z oblasti rómskej kultúry. Cieľom zborníka je orientovať sa nielen na odbornú verejnosť, ale aj ľudí z praxe – pedagógov, sociálnych pracovníkov, duchovných a predovšetkým na samotných Rómov. Preto vedľa odborných romistických článkov pravidelne prináša i články prístupné širokej verejnosti. Značný priestor je venovaný autentickým textom v rôznych rómskych dialektoch. Nachádzajú sa tu portréty významných rómskych osobností a umelcov, romistov či odborníkov z príbuzných odborov.

Keďže na Slovensku takýto typ odborného zborníka chýba, sme radi, že aj odborníci – romisti zo Slovenska, a nielen zo Slovenska, dostávajú priestor na jeho stránkach. Je medzinárodne koncipovaný a poskytuje široké pole pôsobnosti pre všetkých, ktorí sa romológiu venujú. Romano džaniben dáva priestor mladým rómskym autorom, výtvarníkom, hudobníkom. Sonduje a analyzuje život Rómov dnes aj v minulosti, oboznámi čitateľov s dôležitými a zaujímavými historickými dokumentami, alebo umeleckými fotografiami. V českej spoločnosti existuje potreba spoznávania rómskej kultúry, jazyka a histórie. Pedagogické fakulty v Prahe, v Brne, v Ústí nad Labem, v Olomouci a v Plzni začleňujú do výuky budúcich učiteľov aj romistické informácie. V tom im vo veľkej miere napomáha zborník Romano džaniben, ktorý je platformou rozvoja rómčiny a dialógu medzi autormi i čitateľmi, medzi predstaviteľmi rôznych vedných disciplín – historikov, lingvistov, demografov, etnológov atď.

Štátna vedecká knižnica v Košiciach, ktorá sa dlhodobo venuje rómskym komunitám, tiež odoberá tento titul a so záujmom sleduje všetky čísla, keďže na Slovensku nám takýto odborný zborník chýba. Excerptujeme jednotlivé štúdie, vytvárame bibliografickú dokumentáciu, budujeme špeciálnu bibliografickú databázu ROMANO, prístupnú prostredníctvom webovej stránky širokej verejnosti.

Zborníky sú koncipované občas ako monotematické, kde nájdete články tematicky zamerané ako rómska rodina, rómska hudba, zvyky, násilné osídlenie Rómov, pamäti Rómov na 2. svetovú vojnu, vzdelávanie atď. V polytematických číslach články sú rôzneho charakteru, určené širokému okruhu čitateľov. Zborník sa skladá z úvodníka, pravidelných rubriík ako sú politická rubrika, recenzie a anotácie, informácie a ohlasy čitateľov a z nepravidelných rubriík, ktorých obsah tvoria portréty významných osobností, informácie o Rómoch v rôznych štátoch sveta a iné.

V úvodnom príspevku majú slovo významné osobnosti, politici, rómski umelci, spisovatelia, etnografi. *Politická rubrika* sa zaoberá problémami multi-kultúrnej identity, internetníckou komunikáciou, rasizmom a xenofóbiou. K vynikajúcim príspevkom patrí napr. analýza rasizmu od bývalého hovorca

Charty 77 **Josefa Vohryzka** pod názvom Dva syndromy rasizmu (Roč. 1, č. 4 (1994), s. 3–6), britského novinára **Davidu Vaughama** s názvom Multikulturní společnost (Roč. 5, č. 1–2 (1998), s. 87–89), etiópskeho sociológa **Mesfina Gedlu** v článku Transformace společnosti v zemích střední Evropy... (Roč. 6, č. 3–4 (1999), s. 49–56). Rubrika **Recenze a anotace** predstavuje dôležité diela romistickej literatúry. V rubrike **Informace** sú rôzne akcie a aktivity Rómov a rómskej kultúry (konferencie, festivaly, výstavy). V rubrike **Ohlasy** sa stretneme s názormi, skúsenosťami a polemikami čitateľov. V nepravidelnej rubrike portrétov významných svetových romistov boli predstavení napr. lingvistka **Tafana Ventcelová** z Ruska, **Josef Ješina**, český filológ 19. storočia, PhDr. **W. R. Rishi**, propagátor rómskej kultúry v Indii, filmový režisér **Tony Gatlif**, alžírsky Róm, žijúci v Paríži (časť jeho pozoruhodného filmu *Lačo drom – Šťastnú cestu natáčali na Spiši*), ďalej šéfredaktor časopisu ROMA a zberateľ rómskeho folklóru na Slovensku, **Igor Kutlík**, (Roč. 4, č. 1–2. (1997), s. 31–38), uznávaný etnograf, odborník na rómsku problematiku **Arne B. Mann**, **Mozes F. Heinschink** z Rakúska, zberateľ rómskeho folklóru a autor gramatiky niekoľkých rómskych dialektov v Rakúsku. Časťtým námetom článkov sú informácie o Rómoch v rôznych štátoch sveta, napr. v Poľsku, Anglicku, Iráne, Taliansku, Grécku atď. V hudobných rubrikách texty rómskych pesničiek sú doplnené aj notami.

Príspevky sú publikované v češtine, rómštine a slovenčine, výnimočne v niektorom svetovom jazyku. Články, ktoré sú zaujímavé aj pre medzinárodnú odbornú verejnosť, majú resumé v niektorom svetovom jazyku. Rómske príspevky sú ponechané v tom dialekte, v ktorom rómski autori písali. Najviac sa uplatňuje tzv. slovenská rómčina, ďalej tzv. olašská rómčina, tzv. maďarská rómčina, ale aj dialekty, s ktorým hovoria mimo územia Česka a Slovenska. Príspevky v rómskom jazyku – až na malé výnimky – sú publikované s českým alebo slovenským prekladom. Zakladateľkou a šéfredaktorkou Romano džaniben bola Milena Hübschmannová až do svojej predčasnej tragickej smrti v októbri 2005.

Rada by som Vám predstavila jednotlivé čísla od vzniku až do roku 2008 a vyzdvihla články, ktoré si zaslúžia pozornosť. Od roku 1994 do 2002 vychádzal zborník štvrťročne, od jesene 2002 už len dvakrát ročne a to letné (ňilaj) a zimné (jevend) vydanie.

V prvom čísle **1994** v Predslove šéfredaktorka vysvetľuje poslanie tohto zborníka. áve rómska tlač názorne ukazuje, ako sa Rómovia snažia poznať a definovať svoj **romipen**. Najväčší smäď je po poznaní vlastných dejín. Ako píše na záver: „Rómské přísloví říká: Čiriklo šaj urúisaalol ča akor, te les hin duj phaka (Pták může létat jenom tehdy, má-li dvě křídla). Chce-li někdo poznať Romy, pak jedním křídlem je spolehlivá romistická literatura a druhým křídlem je nezastupitelná, nenahraditelná osobní komunikace s Romy... Zajímavé je, že české přísloví ‚Jak ty mně, tak já tobě‘ zní v romštině ‚Sar me tuke, avka ti mange‘ (Jak já tobě, tak ty mně). Slovesled má filozofický podtext: Je výzvou k tomu, abych *já* byl ten první, kdo se pokusí o humánní komunikaci. Kdybychom se dovedli řídit touto romskou variantou, a to

jak neromové tak Romové, přestalo by patrně platit ‚Rom Romeha, gadžo gadžeha‘ (Rom s Romem, gádžo s gádžem), a konečně bychom si mohli oddechnout v pocitu ‚Manuš manušeha‘ (Člověk s člověkem)“ (Milena Hübschmannová, 1994).

V roku **1995** vyšli 4 čísla, v ktorých sú príspevky o múzeách rómskej kultúry v Brne, v poľskom Tarnove, v anglickom Selborne, o domácich aj svetových umelcoch, o súčasnej rómskej literárnej tvorbe. Z pera Václava Havla, vtedajšieho prezidenta republiky vyšiel článok o rasovej neznášanlivosti. Milena Hübschmannová viedla rozhovor s Emilom Ščukom, vtedajším predsedom ROI (Rómska občianska iniciatíva). V 3. čísle 1995 na strane 91–93 Zuzana Jařabová píše o projekte rómskeho vzdelávania na Univerzite Palackého v Olomouci študentom učiteľstva, špeciálnej pedagogiky a sociológom. Vďaka tomu rastie záujem o vzdelávanie rómskych rodičov a aktivistov. V poslednom čísle toho istého roka sa dozvieme o rómskych via- nočných zvykoch od renomovaných autorov, ako Bertin Demeter, Margita Reiznerová, Bartoloměj Daniel, Magda Kokyová, Tera Fabiánová, Helena Šándorová, Gejza Demeter, Vlado Oláh, Katarína Žigová, Peter Stojka.

Prvé číslo v roku **1996** je tematicky venované rómskej rodine, jej po- staveniu a úlohe, druhé číslo zase literatúre.

V úvode 1. čísla z roku **1997** je rozlúčka s pani Editou Žlnayovou, vý- znamnou českou etnografkou, redaktorkou Romano džaniben. V rozhovore Agnes Horváthová predstavuje kováča Viliama Sárközihu v Dunajskej Luž- nej, ktorý opisuje život kováčov pred druhou svetovou vojnou, ich vzostup v šesťdesiatych rokoch a súčasnú situáciu. V 3.–4. čísle toho istého roka príspevky sú viacmenej politického charakteru, ale sú aj články z výtvarného umenia. Ján Sajko, učiteľ výtvarnej výchovy v čisto rómskej základnej škole v Jarovniciach pri Prešove píše o svojich skúsenostiach s talentovanými rómskymi deťmi.

V prvom čísle roku **2000** Milena Hübschmannová píše o vzťahu medzi Rómami a Židmi na východnom Slovensku pred druhou svetovou vojnou. V poslednom čísle toho istého roka je zvláštna literárna príloha o Hilde Pášovej, političke a kultúrnej pracovníčke, rodáčke z Vlčian pri Šali.

Prvé číslo **2001** blahoželá svetoznámej rómskej spisovateľke na Sloven- sku Elene Lackovej k jej osemdesiatke. V ďalšom čísle (3.–4.) je rozsiahly riport o 11 študentov druhého ročníka Pedagogickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre do obce Svinia, kde niekoľko dní strávili medzi Rómami. Cieľom tohto projektu bolo ukázať študentom, ktorí sa majú v bu- dúcnosti profesionálne venovať sociálnej práci, ako vyzerá rómska osada.

Prvé dvojčísle z roku **2002** je venované rómskej rodine. O perzekúcií rómskeho obyvateľstva na Slovensku a zaisťovacích táboroch písal Karol Jonas v tom istom čísle a pokračoval v ďalšom čísle jevend (zima) 2003 a ilľaj (leto) 2004.

V letnom čísle **2003** významní romisti blahoželajú Milene Hübsch- mannovej k jej životnému jubileu a rozlúčili sa so známou rómskou spiso- vateľkou Elenou Lackovou, v zimnom čísle 2004 zase s Hankou Šebkovou,

významnou českou romistkou. V letnom čísle 2005 je rozsiahly medailón o veľkom španielsko-rómskom spisovateľovi, píšucim francúzsky, Matéovi Maximoffovi, ktorý začal svoju spisovateľskú dráhu vo väzení a prekladal Nový Zákon do kalderašského dialektu rómčiny.

Zimné číslo 2005 približuje zvláštnu skupinu Rómov **Sintov a Manuše**, predstavuje ich hudbu, literatúru a jazyk. **Peter Wagner** píše o sintskom výtvarníkovi **Alfredovi Ullrichovi** (1948–) z Rakúska.

V čísle jevend 2005 je predstavená **Magda Kokyová**, bývalá herečka rómskeho divadla Romathan v Košiciach, učiteľka a spisovateľka. Jej rodný dialekt je tzv. „ungriki románi čhib“ – maďarská rómčina. Celé letné číslo (ňilaj) 2006 je venované spomienke zosnulej **Mileny Hübschmannovej**. Od tohto čísla šéfredaktorom Romano džaniben je **Peter Wagner**.

V zimnom čísle 2006 **Jozef Drenko** predstavuje život a dielo **Juraja Ihnátku** (1840–1885), prvého priekopníka romistiky na Slovensku. Výsledkom jeho dlhodobého bádania bolo dielo Cigány nyelvtan (Cigánska gramatika), ktoré vyšlo už v roku 1877.

Hlavnou témou letného čísla 2007 sú najstaršie dejiny Rómov. Indický pôvod Rómov začína prenikať nielen medzi Rómami, ale aj do Indie. Na stránkach tohto čísla nájdeme aj ľudové legendy o ich pôvode. Zimné číslo (jevend) toho istého roka sa sústreďuje na jazykovedu a lingvistiku, sú tam príspevky o používaní rómskeho jazyka na celom svete. Ťilaj 2008 venuje pozornosť životu Rómov vo Francúzsku, migračným vlnám do Francúzska od stredoveku až po súčasnosť. S Francúzskom je spojený aj osud slávneho režiséra **Tonyho Gatlifa** (1948–), predstavený je progresívny výtvarník **Gabi Jiménez** (1964–), ako aj francúzska spisovateľka rómskeho pôvodu **Esméralda Romanes** (1949–). Bohužiaľ v tomto čísle je aj rozlúčka s **Danielou Hivešovou-Šilanovou** (1952–2008) poprednou slovenskou spisovateľkou, pedagogičkou a dlhoročnou šéfredaktorkou novín Romano nevo lil.

Jevend 2008 venuje pozornosť rôznym zvykom a tradíciám v náboženstve, ako napr. krst, milostná mágia, atď. Do náboženského sveta Rómov prenikajú nové kresťanské hnutia. Anežka Švecová vo svojom príspevku Rómský pentekostálny sbor Maranatha, Spišská Nová Ves píše o svojich terénnych výskumoch v rómskych osadách okolia, aký vplyv má zbor Maranatha na život v rómskych osadách.

To bol stručný prehľad o obsahu jednotlivých ročníkov zborníka, ktorý prispieva k poznaniu rómskeho etnika a podporuje vzájomné súžitie a šírenie porozumenia medzi národmi a národnosťami. Zoznamovať sa so životom rómskych komunít, s ich tradíciami, zvyklosťami, folklórom či s nevedným nadaním pre pohyb či hudbu, prináša jedinečné zážitky, lebo ako píše profesor **Ian Hancock**, známy rómsky vedec, riaditeľ Rómskeho dokumentačného centra na Texaskej univerzite Austine vo svojom príspevku O le Redžosko v 3. čísle Romano džaniben z roku 1996: „*Rómska duša je zvláštna vec a Rómovia sú zvláštni ľudia. Máme v sebe obrovskú a drahoceennú túžbu žiť. To je náš poklad. A ja radšej si nechám odťať ruku, akoby ma prinútili nevenovať svoj život Rómom.*“

MÚZEUM SLOVENSKEJ DEŤSKEJ KNIHY V KNÍŽNICI PRE MLÁDEŽ MESTA KOŠICE

Tatiana Klimková

„Kniha, ktorú ponúkame deťom, má byť predovšetkým kvalitným umeleckým dielom. Má vychovávať, má predstavovať deťom hodnoty, ktoré pokladáme za dôležité. Avšak tieto mu má podávať jemne, nevnucovať. Má rozvíjať hravosť a fantáziu dieťaťa, jeho estetické cítenie, jeho tvorivosť a predstavivosť. V neposlednej miere má dieťa zabávať. A nesmieme zabúdať na dodávanie informácií, na vzdelávanie. Jedinečný koktail, ktorým má byť detská kniha, má množstvo prísad, ale ich pomer je kľúčový. Namiešať ho vie len majster.“

Uvedená slová Livia Sossiho, popredného talianskeho odborníka na detskú literatúru a ilustráciu, som si nevybrala do úvodu môjho príspevku náhodou. Detská kniha je skutočne jedinečným umeleckým dielom, ktoré sprevádza dieťa od prvých krokov pri jeho ceste za poznáním. Knížnica pre mládež mesta Košice vznikla (1955) ako prvá (a jediná) špeciálna knížnica v Československu, ktorá sa vo svojej práci zameriavala a stále zameriava práve na detského čitateľa. Tejto špecializácii zodpovedá aj profilácia jej knižničného fondu. Zo začiatku bolo ťažké dopĺňať knižničný fond tak, aby zodpovedal špecializácii knížnice, hlavne náučnej literatúry pre deti bolo pomenej. V 80. rokoch sme začali budovať historickú zbierku slovenskej detskej knihy. Z pôvodného zámeru vytvoriť múzeum slovenskej detskej knihy, ktoré by zachycovalo všetky slovaciká určené deťom a mládeži, sme sa od roku 2001 (z pochopiteľných finančných, ale i priestorových dôvodov) zamerali iba o prvé vydania pôvodnej slovenskej tvorby. Za tieto roky sa nám podarilo vybudovať fond 4 653 zväzkov prvých vydaní týchto diel.

Prvé knižné texty pre slovenské deti neboli knihy v dnešnom zmysle slova. Zavedením povinného školského vzdelania, na základe ktorého vznikali tzv. triviálne školy, ktoré mali zabezpečiť osvojenie si základov čítania, písania a počítania, si vyžiadala aj vznik prvých „detských“ kníh, z ktorých sa učili abecedu a základy čítania. Učebnicové minimum tvorili šlabikáre a katechizmy. Ich súčasťou sa stali aj beletristické texty. Boli to mravoučné exempláre, ktoré mali dieťa vystríhať pred správaním nezlučiteľným s dobovými mravnými konvenciami. Jednou z najvýznamnejších kníh, ktorá obsahovala šlabikárovú beletristiku, bola **Čítanka** z roku 1825. Jej editor, Ján Kollár, napísal, preložil a adaptoval prevažnú časť beletristických textov. Okrem článkov a statí spracovaných na podklade starších učebníc včlenil do Čítanky aj dosiaľ nepublikované texty. Boli medzi nimi predovšetkým praktické návody pre dospelého adresáta, výtah z dobového zákonníka, prehľad biblickej histórie i všeobecná geograficko-spoločenská informácia o Slovákoch. Jej xeroxová kópia je najstarším textom v našom múzeu.

Detská literatúra však nemá byť iba literárno-didaktická, mentorská a moralizátorská. K vzniku beletristickej literatúry i formálne existujúcej mimo školskej literatúry dochádza až zásluhou štúrovskej generácie. Konkrétnym prejavom bolo vydanie **Zorničky**, beletristického „zábavníka pre detky“ (August Horislav Škultéty a Jonatan Dobroslav Čipka). Po priaznivom ohlase Zorničky

A. H. Škultéty vydal **Rečňovanku** pre slovenské školy. Ako Zornička, tak Rečňovanka sa stávajú reprezentatívnymi dielami slovenskej detskej literatúry, rovnako ako **Zrkadlo malučkých**, ktoré vychádzalo ako príloha Slovenského národného učiteľa.

Štúrovci sa snažia do detskej literatúry uviesť beletristické texty, ale tiež vychádzajú z pedagogických pozícií. Až začlenením rozprávok do čítania pre deti sa obohacuje o novú kvalitu. Svojou umeleckou podobou korešpondujú s fantáziou dieťaťa, s jeho spontánnym zmyslom pre spravodlivosť, záujmom o tajomno a dobrodružstvo vytvárajú protipól k čitateľsky nezaujímavej intencionálnej detskej literatúre. Na dlhý čas sa práve **Dobšinského rozprávky** stali základnou (a takmer jedinou) umeleckou detskou literatúrou. Iba málo diel z tohto obdobia (70–80 roky 19. storočia) sa vymanilo z moralisticko-didaktických tendencií (Adolf Peter Záturecký, Vladimír Rizner, Rehor Uram-Podtatranský – hlavne jeho verše s prírodnými motívmi, ktoré predznamenávali lyrický žáner detskej poézie.)

V tomto období vzniká v Kníhtlačiarsko-účastníarskom spolku edícia Dobré knihy. „*Pod názvom DOBRÉ KNIŽKY vychádzať budú v Turč. Sv. Martine nákladom Kníhtlačiarsko-účastníarskeho spolku malé a lacné sošitky obsahu zábavno-poučného. Sošitky obsahovať budú pomimo čítania zábavného i poučného i dobré rady a pončenia pre všetky potreby života, menovite z oboru hospodárstva, záhradníctva, chovu dobytku a hydiny a tomu potrebných vecí. Jeden každý sošit tvoríť bude úplný celok veľkosti tohoto prvého sošitu; jak by sa ale podniku tomuto dostalo väčšej priazne a odbytu, tak budú vychádzať ďalšie sošity v objeme väčšom a okrášlené obrázkami.*“ Novú etapu tvorby pre deti otvára až poetická tvorba Ľudmily Podjavorinskej.

V období po vzniku jednotného štátu Čechov a Slovákov prejavila záujem o detskú literatúru Matica slovenská, čím vytvorila prvé organizačné podmienky pre jej rozvoj. Už v auguste 1920 výbor Matica slovenskej požaduje, aby popri vedeckom odbore vznikol aj odbor, ktorý by mal vo svojej kompetencii vydávanie školskej literatúry. Ešte predtým, ako sa tento návrh zrealizoval, Matica roku 1921 založila edíciu **Čítanie študujúcej mládeže**. Zmyslom edície bolo sprístupňovať stredoškolskej mládeži základné diela slovenského romantizmu a generácie realistov – medzi jej prvé zväzky bola zaradená Kukučínova novela Mladé letá, aj Výbor ľudových rozprávok. Zásluhou tohto odboru a jeho vedúcej osobnosti, básnika, esejistu a historika Štefana Krčméryho, vznikol pri Matici slovenskej nový literárny časopis Slniečko (1927–1950, 1969–), ktorý sa v medzivojnovom období vďaka

svojmu šéfredaktorovi Jozefovi Cígerovi Hronskému stal najobľúbenejším časopisom slovenských detí.

V roku 1930 vzniká edícia **Dobré slovo**. Od samého začiatku sa sústreďuje na sprostredkovanie modernej detskej beletrie, pôvodnej i prekladovej, a tento trend si udržuje počas celého medzivojnového obdobia. Ideovo je edícia pod vplyvom matičnej koncepcie, ktorá presadzuje tzv. detský optimizmus, jej zásluhou však detský čitateľ spoznáva to najhodnotnejšie, čo v dobovej tvorbe pre deti a mládež vzniklo. (J. C. Hronský, L. Ondrejov, M. Hranko, J. Bodenek)

V súvislosti s akútnym nedostatkom slovenských detských kníh po vzniku Československej republiky je pozoruhodné a pre vznik budúceho česko-slovenského kontextu v tejto oblasti príznačné, že znepokojujúca situácia na Slovensku vyvolala pozornosť v Čechách. **Společnost přátel literatury** sa rozhodla vypracovať zoznam dvadsiatich najlepších kníh a urýchlene ich vydať po slovensky ako základ slovenských školských knižníc. Založila edíciu **Jahody** v nakladateľstve Unia a Tatranskej knižnice pri Ústrednom kníhkupectve a nakladateľstve československých učiteľov, filiálka Banská Bystrica (Unia vydala 13 titulov, v Tatranskej knižnici vyšli 3).

„Je známa tá smutná pravda, že slovenské detky majú veľmi malý výber kníh na čítanie. Tomuto nedostatku chce odpomôcť prítomná zbierka čítania pro mládež ‚Jahody‘. Dosiaľ vyšlých 10 zväzkov podáva nám naskrze dobré veci: 2 sväzky povestí, z ktorých prvé o slovenských zánkoch budia v dušiach detských lásku k slovenskej minulosti a ozdobené sú peknými obrázkami slovenského maliara Alexyho. Druhý sväzok podáva výbor najkrajších povestí slovenských. Tretí sväzok obsahuje milé veršičky z pera známeho a obľúbeného slovenského spisovateľa pre mládež, Martina Braxatorisa-Sládkovičova. Slovenské detky nemajú takýchto nadstač. Štvrtý sväzok vypráva rad krátkych žartovních poviedok o cigáňoch, ako ich zaznamenal Rudolf Pokorný vo svojich ‚Potulkách po Slovensku‘. Vo vydávaní bude sa pokračovať.“

Popri oficiálnom pokuse zo strany Spoločnosti přátel literatury pro mládež sa pre slovenskú detskú literatúru prospešnejšou ukázala individuálna pomoc tých českých pedagógov, ktorí hneď po roku 1918 prišli na Slovensko budovať jeho školský systém. Časť z nich iniciatívne začala prejavovať autorský i organizačný záujem o literatúru pre deti, čo sa čoskoro prejavilo v jej kvantitatívnom vzraste. Snáď najznámejším z českých autorov je **Jaroslav Vodrážka**, aj keď ťažisko jeho činnosti spočíva v ilustračnej tvorbe – bol najvýznamnejším ilustrátorom Slniečka, ale aj tvorcom výtvarnej podoby matičnej edície Dobré slovo.

Vznikom vydavateľstva **Mladé letá** (1953) sa situácia vo vydávaní detských kníh na Slovensku podstatne zlepšila. Vydavateľstvo sa od samého začiatku zameralo predovšetkým na knihy pre deti. Vydalo množstvo kníh renomovaných slovenských i zahraničných autorov. Do svojej produkcie zaradilo aj edíciu Dobré slovo. Zmenu hodnotovej úrovne slovenskej detskej knihy sme zaznamenali až v 60-tych rokoch. V tomto desaťročí došlo

k definitívnemu prelomeniu esteticko-poetologickej uniformity a do literatúry vstupuje „generácia detského aspektu“. Jej poetika sa ukázala byť prijateľná a nosná aj pre mladšiu generačnú vlnu autorov 70. a 80. rokov.

V priebehu 90. rokov zaniká cenzúra, rozpadol sa vydavateľský monopol Mladých liet a vznikli desiatky súkromných a konfesijných vydavateľstiev. Trhový mechanizmus priniesol do kultúry komerčnosť.

„Dospelí sa často pýtajú, aký osud stihne knihy, keď ich deti prestanú čítať. Možno, že existuje aj takáto odpoveď: Naložíme ich všetky na ohromné vesmírne koráby a pošleme ku hviezdám!“ (J. Uličiansky). My v Knižnici pre mládež hovoríme, že pôjdu do múzea. V našom Múzeu detskej knihy sú naozaj knihy, ktoré naši detskí čitatelia už nečítajú. Sú to knihy, ktorých rok vydania sa začína číslicami 18... do roku 196... To však neznamená, že nie sú potrebné. Sú svedectvom toho, čo čítali predchádzajúce generácie a ako sa podoba detskej knihy zmenila. Naše múzeum môžu využívať aj študenti slovenskej literatúry z Filozofickej fakulty UPJŠ alebo z Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity.

Múzeum detskej knihy je momentálne umiestnené v priestoroch poľky KMK na Humenskej ulici. Sú čiastočne zrekonštruované a dúfame, že sa nám čoskoro podarí rekonštrukciu dotiahnuť do konca, aby sme náš historický fond mohli prezentovať a hlavne sprístupniť záujemcom v kultúrnejších podmienkach, pretože (opäť si požičiam slová Jána Uličianskeho).

„Knihy sú ako hviezdy na nočnej oblohe. Je ich nespočetne veľa a často-krát sú nám také vzdialené, že si po nich netrúfame siahnuť. Predstavte si však tuni, ktorá by nastala, keby raz všetky knihy, kométy nášho mozgového kozmu, zhasli a prestali vyžarovať tú nesmiernu energiu ľudského poznania a fantázie...“

LITERÁRNÍ TRADICE VÝCHODNÍCH ČECH

Ivana Novotná

Literární tradice východních Čech, jak se původně jmenoval můj příspěvek, jsem ztížila pouze na náš současný region – Královéhradecký kraj a zaměřila se jako správný patriot na krajské hlavní město. Především z toho důvodu, že literární historie českého severovýchodu je velmi bohatá a musela jsem hodně vybírat, abych zmínila co možná nejdůležitější a nejzajímavější fakta. Příspěvek jsem pojala tak trochu jako cestopisného průvodce, takže nebudu postupovat v čase, ale po mapě geografické. Nebudu zabíhat do přílišných podrobností, snažila jsem se spíš o celkový pohled na náš kraj jako rodiště a působiště mnoha spisovatelských osobností.

Literární tradice českého severovýchodu sahají do nejdálší minulosti – uvádí regionální publicista Aleš Fetters. Procházeli tudy při stycích s Polskem Slavíkovci včetně sv. Vojtěcha. Procházel tudy nepochybně i kronikář Kosmas jak soudíme podle textu jeho kroniky i z textů vojtěšských a dalších legend. Vztah k našemu kraji musel mít i autor první české rýmované kroniky označované jako Dalimilova kronika. Svědčí o tom např. podrobný popis povodně v Kladsku v roce 1310. Za pozornost stojí, že se v textu staročeského Mastičkáře vyskytuje zmínka o Náchodě a Dobrušce, i když jen kvůli rýmu, ale i to dokazuje, že autor musel o existenci těchto míst vědět. Známá je východočeská tradice husitská i tradice českobratrské spjaté zejména s místy pod Orlickými horami. Že se na Trutnovsku skrýval a také psal Jan Amos Komenský, je obecně známé. Zajímavým přínosem k historickým pramenům české literatury z našeho regionu je tzv. Hradecký rukopis, sborník veršovaných prací rozmanitého obsahu pocházející z druhé pol. 14. stol. V Hradci jej objevil Josef Dobrovský. Také nechlvalně známý Antonín Koniáš působil několik let v Hradci Králové, i když ten spadá do literární tradice spíše jako její nepřítel, než tvůrce.

Hradec Králové

Přejdeme k prvnímu zastavení našeho putování Královéhradeckým krajem, a tím nemůže být jiné místo než královské věnné sídlo a „salón republiky“ Hradec Králové. Nejprve si představíme několik fyzických připomínek slavných spisovatelů, na které můžete cestou městem narazit.

Vystoupáme-li na hradecké Malé náměstí po schodech ze Žižkových sadů, musíme projít kolem tzv. Husova domu, č. p. 1/121, na jehož místě stával rodný dům slavisty, folkloristy, historika, překladatele, redaktora, básníka a prozaika, diplomata a státního rady Adolfa Černého (1864–1952), básnickým jménem Jan Rokyta. To připomíná černá žulová deska na budově.

Z bronzového reliéfu sochaře Josefa Škody vsazeného r. 1935 na průčelí domu č. p. 21/5 na Malém náměstí na nás hledí dobrácká tvář českého právníka, nechanického a pardubického notáře, cestovatele, vychovatele dětí hra-běte Kounice, osobního přítele Indiánů a Laponců, ale i přítele Náprstkova,

Staškova, Stroupežnického, Zeyerova a dalších osobností české kultury, publicisty a divadelníka Josefa Štolby (1846–1930), který se zde narodil.

Stopy studentského života Karla Čapka (1890–1938) připomíná žulová deska na domě č. p. 117, který je dnes známý jako hotel „U královny Elišky“. Čapek zde bydlel u své babičky Heleny během studia na zdejšímu gymnáziu v letech 1901–1905. V kvartě ale musel školu opustit, údajně se jednalo o členství v blíže neurčeném tajném pokrokářského spolku. Pobyt Karla na studiích zachytila jeho sestra Helena v knize *Moji milí bratři* (1962), v kapitole *Karel na studiích a leccos kolem toho*.

V letech 1819–1846 působil jako gymnaziální profesor v Hradci Králové dramatik, ochotnický herec a divadelník, redaktor, prozaik a básník Václav Kliment Klicpera (1792–1859). I když se narodil v nedalekém Chlumci nad Cidlinou, většinu aktivního života prožil v Hradci Králové a v Praze. Jeho hradecký pobyt připomíná kamenná deska na domě č. p. 129 a jeho jménem je označeno i zdejší divadlo, na kterém je umístěna Klicperova busta.

Osudovou se stala návštěva Hradce pro slovenského národního buditele, jazykovědce, publicistu, politika, spisovatele a básníka Ludovíta Štúra (1815–1856). V roce 1840 se v Hradci zastavil při cestě z dvouletého studijního pobytu na univerzitě v Halle u svého přítele známého nakladatele Jana Hostivíta Pospíšila. Jeho pobyt se prodloužil, protože si při pádu ze schodů zlomil ruku. Dcera hostitele Marie jej pečlivě ošetřovala a mladý Ludovít se do ní zamiloval. Svůj cit pak vyjádřil v elegických básních *Vzpomínutí. Tužba. Rozžehnaní*, které vydal téhož roku v Květech v češtině pod pseudonymem Boleslav Záhorský. Příběh nenaplněné a inspirující lásky nám dodnes připomíná bronzová pamětní deska a pískovcová busta sochaře Pavla Doskočila na domě č. p. 22 na hradeckém Velkém náměstí.

V domě č. p. 20 a v protějším domě č. p. 132, na kterém je umístěna bronzová pamětní deska osazená v roce 1935, bydlel za svých gymnaziálních studií v letech 1867–1871 další velký český spisovatel Alois Jirásek (1851–1930). Na jeho počest byl pojmenován i nejkrásnější hradecký park na soutoku Labe a Orlice Jiráskovými sady, kde je umístěn pomník s reliéfem. Na pobyt v Hradci vzpomíná Jirásek v několika svých dílech, např. v prvním díle *Z mých pamětí* (1911) nebo v povídkách *Zlatá srdce* a *Turečkové*.

Na Velkém náměstí vedle barokního kostela Nanebevzetí P. Marie najdeme komplex budov – bývalých jezuitských kolejí dnes zvaných Nové Adalbertinum, na jejichž místě kdysi stával tzv. Vodičkovský dům, ve kterém se před Vánoci r. 1621 narodil historik, hagiograf, básník, dramatik a jezuita Bohuslav Balbín (1621–1688). Jeho existenci dnes připomíná bronzová busta sochaře Josefa Škody, osazená r. 1969 vpravo od portálu bývalé koleje. Nedlouho po Balbínově narození mu zemřel otec a rodina se ocitla v hmotné nouzi. Byli nuceni přijmout pomoc přítele Otty z Opersdorfu, krajského hejtmana na Hradecku a přestěhovali se na zámek v Častolovicích na Rychnovsku. Balbín se i v následujících letech života do rodného kraje často vracel – jako student do Kladska, nebo jako misionář

na Hradecko, Rychnovsko nebo do Jičína, kde také studoval, a to na koleji svého kmotra Albrechta z Valdštejna.

Vraťme se však do Hradce Králové do podloubí vedle Velkého náměstí v Rokitànského ulici. Na domě č. p. 10/70 nám bronzová deska připomíná dalšího rodáka – vlasteneckého učitele a buditele Stanislava Vydru (1741–1804), jezuitu a matematika, který se proslavil sice ne jako literát, ale do literární tradice patří jako postava Jiráskových děl pod jménem „Cordatus Bohemus“ (= věhlasný Čech).

26. června 2000 se poblíž Velkého náměstí v Dlouhé ulici č. p. 100 na dvorku konala světová premiéra hry dramatika Václava Havla (1936–) *Zpěvy šilence*, která přibližuje jeho poezii z 1. pol. 50. let. Premiéra proběhla v rámci festivalu Divadlo evropských regionů a zúčastnil se jí i sám autor, v té době úřadující prezident.

Josef Liboslav Ziegler (1782–1846) byl obrozeneckým profesorem češtiny a bohosloví na hradeckém gymnáziu a spolu s Klicperou a nakladatelem Janem Hostivítem Pospíšilem rozvíjel osvětovou činnost a pořádal literární sezení, zvaná „deklamace“. R. 1825 odešel do Chrudimi, kde se stal děkanem a vrchním dozorcem základních škol okresu. Místo jeho narození připomíná kamenná deska V Kopečku na domě č. p. 85.

Když půjdeme dále Hradcem kolem impozantní Kotěrovy budovy muzea, dál přes řeku a Masarykovo náměstí, dojdeme k místu, zvaném u Paříže, naproti kinu Centrál. Na rohové budově v Čelakovského ulici č. p. 503 tu při troše snahy objevíme bronzovou desku se vzpomínkou na básníka, prozaika, publicistu, esejistu, překladatele a diplomata Viktora Fischla (1912–2006), který zde prožil dětství a mládí.

Poslední zastávkou procházky centrem Hradce Králové je budova gymnázia, která od roku 1952 nese název Gymnázium Josefa Kajetána Tyla, jednoho ze svých slavných žáků. Budova představuje jednu z nejstarších institucí na území města. Gymnázium zmiňují proto, že se v něm vystřídala řada hradeckých a regionálních osobností: kromě zmíněného Tyla např. František Martin Pelcl, V. K. Klicpera, František Škroup, K. J. Erben, Alois Jirásek, K. Čapek a mnozí další.

Z královéhradeckých literárních osobností zmiňme ještě několik dalších, které nám ve městě sice nepřipomíná památník, ani pamětní deska, ale které proto nejsou o nic méně významné. Mezi nejznámější patří advokát, dramatik, humorista, spisovatel a skladatel Jiří Červený (1887–1962). Jiří Červený pocházel ze staré hradecké rodiny, jeho dědeček byl známým výrobcem hudebních nástrojů a vynálezcem, otec založil loutkovou scénu. Jiří Červený založil se svými přáteli ještě při studiu na hradeckém gymnáziu studentský spolek Mansarda a později v r. 1909 v Praze slavný kabaret Červená sedma. Mansarda ovlivňovala vzdělávací, kulturní a společenský život v Hradci v letech 1904–1914. Její součástí byla knihovna s téměř dvěma tisíci svazky, pořádala přednášky, výlety, divadelní, hudební a taneční představení. Členy Mansardy byla řada pozdějších významných osobností naší kultury – mezi jinými Karel Čapek, Rudolf Medek, Emil Vachek a další. V loňském roce

vydala Knihovna města Hradce Králové knihu Petry Landsmannové nazvanou *Hradecký stříbrný vítr* o dějinách Mansardy.

Dalšími výraznými rodáky byli již zmínění členové Mansardy Rudolf Medek (1890–1940) a Emil Vachek (1889–1964). Rudolf Medek, dramatik, beletrista, publicista a pedagog, legionář a armádní generál, se narodil v domě č. p. 4 na Malém náměstí. V letech 1909–14 pracoval na Hradecku jako učitel, během první světové války vstoupil do legií a stal se generálem. Ještě později řídil Památník národního písemnictví v Praze. Emil Vachek prožil dětství a mládí v Hradci, ale už v r. 1906 se s rodinou přestěhoval do Prahy. Stal se redaktorem, později spisovatelem a dramatikem na plný úvazek. Je tvůrcem první rzye české postavy detektiva Klubíčka. Vzpomínky na Hradec se objevují především v románech *Sup* (1920), *Student Kosman* (1940) nebo *Vzpomínky na starý Hradec* (1960).

Jaroslav Durych – vojenský lékař, katolický beletrista, básník, publicista, kritik, teoretik české moderní křesťanské literatury a překladatel se narodil v Hradci Králové (1886–1962) a tady také nějaký čas studoval; žil mj. v Libčanech u Hradce Králové, ale většinu svého dalšího života prožil v různých částech republiky, v zahraničí a v Praze.

Hradcem byl ovlivněn také spisovatel Ignát Herrmann (1854–1935), který zde prožil většinu dětství. Jeho dědečkem byl slavný hradecký nakladatel Jan Hostivít Pospíšil (1785–1867). Hradecké motivy se objevují v 1. a 2. díle Herrmannových *Blednoucích obrázků* (1. díl – 1905, 2. díl – 1929), v próze *Něco vzpomínek hradeckých* (1928) a v jedinečných vzpomínkách na r. 1866, které vyšly pod názvem *Vpevnosti* (1936).

Hradeckou vyšší průmyslovou školu stavitelskou absolvoval tvůrce *Saturnina* (1942) Zdeněk Jirotko (1911–2003), část života zde jako pedagog na dívčím lyceu a gymnáziu v letech 1910–1914 prožil i Jaromír John (= Bohumil Markalous, 1882–1952). Markalous v Hradci vystupoval také jako propagátor a populizátor estetické výchovy, provozoval kulturní a osvětovou činnost. Založil Palackého čítárnu, která za jeho působení ve funkci jednatele čítárny prožívá úspěšnou etapu rozkvětu. Organizoval zde i bohatou přednáškovou činnost, pracoval jako redaktor a publicista. Později – ve válečných letech – působil v Trutnově jako velitel jízdní a instruktor dobrovolnické školy a v Broumově jako správní důstojník ve vojenské nemocnici. V královéhradeckém regionu se ocitl znovu ve 2. pol. 30. let, a to v Novém Městě nad Metují. Zmínky o Hradci Králové se vyskytují v románu *Výbušný zlotvor* (1934), v příběhu *Vojáček Hubáček* (1939), nebo v románu *Narodil se* (1934).

Hradec Králové – okolí a okres

Z blízkého hradeckého okolí – dnes většinou okrajových částí města – připomeňme ještě dva rodáky: náboženského a historického spisovatele, redaktora a rytíře Václava Michala Pešinu z Čechorodu (1782–1859), který se narodil na **Novém Hradci Králové** a později se významně zasadil o dostavbu katedrály sv. Víta v Praze a Julia Grégra (1831–1896), novináře,

publicistu, zakladatele *Národních listů* a politika, který se narodil v **Březhradě**. Oba mají na místech, kde se narodili, také pamětní desky.

Pomalou přecházíme do okresu Hradec Králové, kde jako první obec navštívíme **Stěžery**. Tady se r. 1852 narodil dosud ne zcela doceněný spisovatel, etnograf, sběratel a úředník František Řehoř (1852–1899), jak rovněž připomíná pamětní deska. V Národním muzeu v Praze Řehoř založil knihovnu s několika tisíci svazky knih s rusínskou tematikou a zasloužil se o vznik národopisného rusínského muzea v pražském Náprstkově muzeu.

Roku 1880 se v **Černilově** narodil novinář, fejetonista, romanopisec, povídkář, redaktor několika periodik, především listů *Osvěta lidu*, *Česká stráž* a vydavatel periodika *Hradecký kraj* Max Leonier (vl. jm. Jan Pavlík, 1880–1957).

Obec **Hoříněves** je rodištěm básníka, jazykovědce, historika a knihovníka Václava Hanky (1791–1861), jehož jméno je spojeno s padělkou Rukopisu Královédvorského a Zelenohorského. V Hoříněvsi se narodil také lékař, prozaik, autor několika životopisů, historických monografií, lidovýchovný publicista a žurnalista Otakar Jedlička (1845–1883), který se zasloužil o vybudování pomníku Václavu Hankovi a o pojmenování údolí v Ratibořicích na „Babiččino“, pro něž usiloval o zřízení pomníku Boženy Němcové. Jako lékař působil v Bílých Poličanech na Trutnovsku a ve Smiřicích, kde také zemřel.

Chlumec nad Cidlinou je rodištěm již zmiňovaného Václava Klimenta Klicpery, jemuž chlumčtí měšťané v roce 1874 postavili na náměstí pomník a pojmenovali po něm svůj kulturní dům, divadelní soubor a koná se zde divadelní festival pod názvem *Klicperův Chlumec*. Narodil se tu i náš přední prvorepublikový historik, politik, spisovatel a překladatel Jaroslav Goll (1846–1929), regionální spisovatel a spoluzakladatel rozhlasového vysílání v Hradci Králové Václav Horyna (1906–1997). Deset let zde působil kněz, dramatik a významný regionální spisovatel Karel Khun (1866–1921), který po sobě zanechal bohaté zápisky o dějinách Chlumce nad Cidlinou. Jako advokát hrabat Kinských působil v Chlumci v letech 1908–1916 prozaik a básník Petr Kles (1869–1916).

Ve **Skřivanech** na Novobydžovsku působil v letech 1823–1829 František Ladislav Čelakovský (1799–1852) jako domácí učitel a vychovatel v rodině průmyslníka Maxmiliána Ledvinky.

V **Třebechovicích pod Orebem** se narodil Jan Blahoslav Čapek (1903–1982) literární historik, kritik, básník, prozaik a překladatel. V roce 1897 v Třebechovicích na své první učitelské místo nastoupil Eduard Štorch (1878–1956), rodák z Ostroměře na Jičínsku, nadšený archeolog, učitel a autor literatury pro mládež.

V **Třesovicích** se narodil spisovatel, autor cestopisů a knih pro mládež, rozhlasový spolupracovník Václav Deyl (1905–1982).

Ve **Smidarech** se narodil, v Hradci Králové studoval a působil jako režisér a dramaturg spisovatel Jiří Šotola (1924–1989).

Pokud máte zájem o podrobnější přehled spisovatelů Královéhradecka, určitě nevynechejte slovníkovou příručku Jarmily Benýškové a Františka Vícha *Literární Hradec Králové*, který vydala Okresní knihovna v Hradci Králové v roce 1994.

Okres Rychnov nad Kněžnou

Velmi oblíbeným a asi nejnámějším rodákem **Rychnova nad Kněžnou** je spisovatel, novinář a humorista Karel Poláček (1892–1945). Na jeho počest se zde každoročně koná kulturní festival Poláčkovo léto, Poláček má svoje muzeum, památník i bustu. Pokud znáte dobře Poláčkovu nejslavnější knihu *Bylo nás pět*, máte v Rychnově o zábavu postaráno, protože na obrazy z knihy narazíte na každém kroku. A dokonce můžete potkat i pět hlavních hrdinů – jako sousoší, dílo profesora hořícké kamenickosochařské školy Michala Moravce, odhalené 28. června 2003. Tentýž autor pak vytvořil i sochu postavy služebné Rampepurdy v nedaleké osadě Rampuši.

Nejplodnější spisovatelské období svého života prožila zde a v nedalekém Ústí nad Orlicí národní buditelka Magdalena Dobromila Rettigová (1785–1845). Část života zde prožil také ceremoniář prezidenta republiky, spisovatel a guru etikety Jiří Stanislav Guth-Jarkovský (1861–1943), který na pobyt v Rychnově vzpomíná v knize *Paměti*.

Josef Mirovít Král (1789–1841) se narodil v **Opočně** (okr. Rychnov nad Kněžnou). Byl to obrozenecký spisovatel, člen Zieglerovy královéhradecké vlastenecké družiny, překladatel, katolický kněz. Teologii studoval v Hradci Králové, jako kněz působil v Hrádku u Opočna. Dodnes zajímavý pro nás může být jeho *Průvodce po biskupství králohradeckém aneb Topografické a historické popsání všech měst, městeček*.

Okres Náchod

Nejnámějším současným rodákem **Náchoda** je určitě Josef Škvorecký. Není třeba jej blíže představovat. Snad jen poznamenám, že v minulém roce (2008) vydal regionální náchodský publicista Aleš Fetters drobného průvodce po stopách hlavního hrdiny Škvoreckého románu *Zbabělci* Danyho Smiřického pod názvem *Náchodem Josefa Škvoreckého*.

Jako vychovatel a učitel v knížecí rodině Schaumburg-Lippe pobýval v Náchodě (a Ratibořicích) J. S. Guth-Jarkovský (1861–1943). Pobytu zde věnoval jednu ze svých povídek v knize *Babí léto (1914)*. Ke konci života se Guth-Jarkovský v Náchodě usadil natrvalo.

Luba Skořepová (1923–) je sice známá především jako herečka, ale množství knih, které vydala, ji právem řadí mezi spisovatele. Narodila se v Náchodě a také zde prožila dětství a mládí.

Notoricky známé skutečnosti, že na **Náchodsku** žili nebo tvořili takoví velikáni jako Alois Jirásek, Božena Němcová (1820–1862), která v okolí **České Skalice** a **Ratibořic** sbírala inspiraci pro svou *Babičku*, nebo bratři Čapkové snad ani nemusím opakovat. Připomenu jen, že v **Hronově** se kromě Aloise Jiráskova (1851–1930) narodil také Egon Hostovský (1908–1973),

v **Josefově** spisovatel a novinář Miroslav Ivanov (1929–1999), v **Jaroměři** vyučoval na reálném gymnáziu v letech 1936–1946 profesor latiny a francouzštiny Jaroslav Žák (1906–1960), který své postřehy z učitelského života sepsal v prózách *Študáci a kantoři* (1937) nebo *Cesta do hlubin študáckovy duše* (1938). Na **Kladsku** sbíral materiál pro své pověsti Josef Štefan Kubín (1864–1965). Jaromír John (1882–1952) strávil v **Novém Městě nad Metují** literárně plodné roky 1935–1938.

Okres Trutnov

Trutnovsko proslavili především bratři Čapkové (Josef Čapek (1887–1945) a Karel Čapek (1890–1938)), hlavně města **Malé Svatoňovice** a **Úpici**. **Vrchlabí** hostilo dvě spisovatelky a sběratelky folkloru: Amálii Kutinovou (1898–1965) a její dceru Marii Kubátovou (1922–). V **Úpici** se narodil spisovatel, básník a dramatik **Ludvík Středa** (1928–2006), tvůrce známého televizního večerníčku *Kosí bratři* a velkého množství literatury pro děti.

Okres Jičín

Jičínsko proslavilo hned několik významných pohádkářů a básníků. Snad byli ovlivněni krásou tohoto kraje – Českého ráje. Nejznámějším spisovatelem **Jičína** je pražský rodák Václav Čtvrtek (1911–1976), který prožil část dětství v Jičíně u svého dědečka. Dodal Jičínu kouzlo tím, že do něj situoval děj svých pohádek o Rumcajsovi. Jičínským rodákem je i Josef Štefan Kubín (1864–1965). Dalším pohádkářem z Jičínska byl rodák z **Miletína** Karel Jaromír Erben (1811–1870), který pro svou *Kytici* sbíral podněty právě v tomto kraji. V **Sobotce** se narodili dva významní básníci – Fráňa Šrámek (1877–1952) a Václav Šolc (1838–1871). Z **Lázní Bělohradu** pocházel spisovatel venkovské prózy učitel Karel Václav Rais (1859–1926). Ze **Staré Paky** pocházel naturalistický spisovatel Josef Karel Šlejhar (1864–1914). Zdeněk Matěj Kuděj (1881–1955) z **Hořic** je známý víc než spisovatel, publicista a novinář jako přítel Jaroslava Haška. Spisovatelé Josef Knap z **Podtůlší** (1900–1973), Jan Knob z **Velíše** (1904–1977), František Křelina z **Podhradí** (1903–1976) a Václav Prokúpek z **Dolního Lochova** (1902–1974) jsou v literární teorii řazeni k významným ruralistům. V **Ostřoměři** se narodil Eduard Štorch (1878–1956) a ve **Studeňanech** zemřel malíř a spisovatel Josef Váchal (1884–1969).

Literatura

- [1] BENYŠKOVÁ, Jarmila, VÍCH, František. *Literární Hradec Králové*. 1. vyd. Hradec Králové : Okresní knihovna, 1994. 181 s.
- [2] DUŠKOVÁ, Lucie, PODHRÁZSKÝ, Miroslav. *Pamětní desky v Hradci Králové*. Vyd. 1. Hradec Králové : Garamon ve spolupráci s CON.FRONT.ART, c2008. 115 s.
- [3] FETTERS, Aleš. Literární tradice severovýchodních Čech. In: *Knihovny Královéhradeckého kraje se představují : Královéhradecký kraj / [sestavila Božena Blažková]*. Hradec Králové : Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové, 2004. S. [1–2].

VLASTIVĚDNÉ PÍSEMNICTVÍ A KARLOVY VARY

Gerda Lorenzová

Každý, kdo se začne blíže zabývat literaturou o Karlových Varech, brzy zjistí, že rozsah a různorodost písemnictví vztahujícího se k našim nejproslulejším lázním jsou až překvapivě obsáhlá. Stejně je tomu i s tématickou pestroostí.

Z průběhu prvních zhruba 150 let existence města se zachovalo jen několik málo písemných památek. Většina starých písemností a archiválií byla zničena při zhoubném požáru 1604. Předpokládá se však, že věhlas lázní se ve 14. a 15. století šířil ústním podáním a zprávami návštěvníků, kteří okusili blahodárnost pramenů.

Roku 1480 vyšla v Norimberku první německá balneologická příručka od Hanse Foltze. Jde o veršovaný lexikon všech v té době známých a využívaných evropských lázní. Z českých jsou jmenovány pouze Karlovy Vary.

Ve svém díle *Des Vichtelbergs gründtliche Beschreibung* (Popis Smrčin) otiiskl **Gaspar Bruschius** 1542 nejznámější a nejvíce citovanou literární reflexi na Karlovy Vary – oslavnou latinskou ódu *In Thermas Carovi IV.* našeho významného humanisty **Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic**, která vznikla kolem roku 1500. První samostatnou odbornou lékařskou monografii napsal **Venceslaus Payer** (1488–1537). Spis *Tractatus de Themis Carovi Quatri Imperatoris* (Pojednání o Varech císaře Karla Čtvrtého) z roku 1522 se stal propagačním tiskem – příručkou pro lékaře ale i návodem pro nemocné.

Za vlastního zakladatele karlovarské lékařské literatury je považován **Fabian Sommer** (1533–1571), který v díle *De inventione, descriptione, temperie, viribus et inprimis usu thermarum D. Carovi IV. Imperatoris* (O objevení, popisu, složení, účincích a zvláště užívání horkých lázní pana Karla IV. císaře) z roku 1571 podává ucelenou monografii Karlových Varů, kde si všimá nejen aspektů medicínských, ale i topografie a dějin města.

Nejhorlivějším průkopníkem a zastáncem pitné kúry po Payerovi byl lékař **Johann Stephann Strobelberger** (1593–1630). Velice plodný autor, jehož nejznámějším dílem je kniha *Kurze Instruction und Baderegiment* (Krátký návod a lázeňský režim), která vyšla v 1. vydání roku 1622 v Míšni. Dalším z propagátorů lázní byl profesor **Friedrich Hoffmann** (1660–1742), autor tzv. Hoffmannských kapek. Ve své studii z roku 1695 popisuje jednotlivé prameny, analyzuje jejich účinky a doporučuje jejich využívání. Nejvýznačnější osobností předbecherovského období se na základě svých děl jeví doktor **Karl Gottlob Springsfeld**. Jeho *Abhandlung vom Carlsbade* (Pojednání o Karlových Varech) z roku 1749 popisuje fyzikální a chemické pokusy s karlovarskými prameny, provedl první poměrně přesné chemické analýzy vod včetně určení jejich teplot. Vyzdvihuje význam a účinky karlovarských zřídél a podává ucelený praktický návod k léčbě.

Zhruba do poloviny 18. století se datuje počátek rozvoje karlovarského kronikářství. Zprvu se jednalo hlavně o rodinné kroniky, ve kterých nacházíme i mnoho důležitých postřehů o dobovém společenském dění a významných událostech městské historie. Pak se jedná už o městské kroniky. První a nejznámější karlovarskou kroniku vedl v letech 1740–1766 starosta **Johann Franz Poltz** *Merkwürdige Begebenheiten* (Paměťihodné události). Důležitým karlovarským historickým pramenem jsou seznamy lázeňských hostů, tzv. **Kurlisty**. Nejstarší dosud zjištěné rukopisné Kurlisty pocházejí z let 1686, 1708 a 1737. Od roku 1795 vycházely seznamy pravidelně tiskem nákladem města u tiskaře **Franze Franiecka**, poslední seznam byl zveřejněn v roce 1948.

Bezesporu největší osobností doby je **David Becher** (1725–1792), který svým celoživotním působením prosadil realizaci pokrokových léčebných metod, založených na vědeckých analýzách minerálních pramenů. Postupně zaváděl do vžitého systému lázeňské léčby nové metody. Zasadil se o nižší dávkování karlovarské vody v pitném režimu a propagoval pití vod přímo u pramene. Tento způsob léčby vedl k budování kolonád a specializovaných zařízení a tím ke změně způsobu celého lázeňského života. K nejzásadnějším dílům patří práce *Neue Abhandlung vom Carlsbad* (Nové pojednání o Karlových Varech) z roku 1766.

Dobový přírodovědný zájem a bádání se odrazil v četných spisech, např. *Sammlung zur Kenntnis der Gebirge von und um Karlsbad* (Sbírka poznatků o horninách v Karlových Varech a jeho okolí) od **Johanna Wolfganga Goetheho** (1807), *Die Quellen von Carlsbad* (Karlovarské prameny) od **Jönse Jakoba Berzelia** (1823), *Briefe über das Carlsbad und die Naturprodukte der dortigen Gegend* (Dopisy o Karlových Varech a jeho přírodních produktech) od **Joseda Heinricha Rackwitze** (1788).

Období po r. 1830 je tzv. Zlatým věkem Karlových Varů, kdy město ve všech možných ukazatelích dosáhlo největšího rozmachu. Mezi největší osobnosti lázeňského života 19. století řadíme **Jeana de Carro**. Byl to nejen vyhledávaný lékař-balneolog, ale celé jeho působení v Karlových Varech znamenalo pro město přeměnu. Především jeho zásluhou se Karlovy Vary staly moderními lázněmi jak po odborné tak i na společenské úrovni. Nejtrvalejší památku si zajistil vydáváním pravidelné francouzské ročenky *Almanach de Carlsbad* v letech 1831–1856. Almanachy jsou cenným zdrojem informací o moderních trendech v lázeňství. Obsahují vše, co nějak souviselo se životem Karlových Varů – hudba, literatura, spolková činnost, osobnosti apod. Vycházejí díla předních lékařů: **Rudolfa Mannla**, **Eduarda Hlawaczeka**, **Leopolda Fleckese**, **Galluse Hochbergera**. Z českých jmenujme **Emanuela Engla**, **Františka Zatloukala**, **Vincenze Janatku** či **Milana Mixu**. Rovněž velký počet průvodců vychází v tomto období. K nejzajímavějším patří průvodci od **Josefa Ruffa**, **Vinzenze Pröckla**, **Ludwiga Sipöcze**. Autorem neobvyklého experimentálního průvodce *Pilot durch Karlsbad* je **Georg Muziczka**.

V roce 1836 vydal hrabě Karel Chotek nařízení, podle kterého si všechny správní obce měly vést kroniku. V Karlových Varech se toho ujal starosta **Josef Johann Lenhart** – *Carlsbad's Memorabilie*. Kronika je velice užitečným a spolehlivým průvodcem karlovarskými dějinami do roku 1840. Souběžně píše kroniku města i bratři **Thaddäus** a **Leopold Platzerovi** (léta 1826–1845), kteří r. 1835 vydali první karlovarský adresář. Po nich převzal kroniku **Anton Karl Loew** (knižně vyšla 1874 a je doplněna tabulkou návštěvnosti Varů v letech 1758–1872). V devadesátých letech se psaní karlovarské kroniky ujímá redaktor **Alfred Doroschkin**, který ji chronologicky dovedl do roku 1925, ale ta již nebyla vydána knižně.

Největší rozvoj karlovarského hnutí a písemnictví spadá do doby po skončení 1. světové války. Bohatým zdrojem historických zpráv z 18. a 19. století jsou práce karlovarského historika **Karla Ludwiga** (1866–1931). Nejzajímavější jsou *Alt Karlsbad* (Staré Karlovy Vary – 1920) či *Med. Dr. David Becher* (1925). Přírůstkem jsou knihy archeologa **Antona Gnirse** (1873–1933). Z roku 1925 je to studie *Karlsbad in seiner ältesten Vergangenheit* (Karlovy Vary ve své nejdálší minulosti). Velkým počinem jeho dcery je v roce 1996 vydání jeho knihy *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in Bezirke Karlsbad* (Místopis historických a uměleckých památek Karlovarského kraje).

Nejrozsáhlejší publikační činností v tomto období se vyznačuje historik **Viktor Karell** (1898–1979). Z publikací uvedme např. *Deutsche Dichter in Karlsbad* (Němečtí básníci v Karlových Varech) nebo *Goethe als Karlsbader Kurgast* (Goethe jako lázeňský host). Nejvíce historických zpráv o Karlových Varech nalezneme v ročence *Karlsbader historisches Jahrbuch* z let 1938–1941.

Uznávanou odbornou autoritou na úseku národopisu Karlovarska byl **Josef Hofmann** (1858–1943). Jeho dílo je shrnuto do dvou zásadních prací – *Die ländliche Bauweise, Einrichtung und Volkskunst des 18. und 19. Jahrhunderts der Karlsbader Landschaft* (Lidová architektura, zařízení a lidové umění 18. a 19. století v Karlovarském kraji) a *Sagen der Karlsbader Landschaft* (Pověsti Karlovarského kraje).

Vlastivědné snahy vrcholily v založení Vlastivědného výboru, který si vytýčil za cíl zpracování ucelené edice pod názvem *Heimatkunde des Karlsbader Bezirkes*, z naplánovaných 24 vyšlo pět prací a to o dějinách umění, lidových obyčejích a pověrách, světě rostlin.

Po odsunu německého obyvatelstva po r. 1945 si kraj teprve musel vytvořit novou historickou a kulturní tradici. To byl úkol pro Vlastivědnou komisi, která svou činnost v prvních letech zaměřila na kulturní památky Karlovarska. Pracovali v ní např. městský archivář **Alexandr Gross** a **Antonín Faltys**. Vydali několik publikací – o Chopinovi, o karlovarském malíři Jiřím Kordíkovi, o karlovarských vedutách, o dějinách regionu do roku 1848 aj. Edičně a badatelsky vyniká v 60.–80. letech Okresní archiv vedený **Rudolfem Stránským**, na který navazuje Státní okresní archiv vedený **Milanem Augustinem**, který vydává v letech 1993–2004 *Historický sborník*

Karlovarska. V roce 1992 se začínají pod patronací Klubu přátel Karlových Varů pořádat historické semináře, ze kterých vznikají *Sborníky historického semináře Karla Nejdla* (v r. 2009 již po 19.).

Zformovala se celá řada regionálních autorů a badatelů. Ze starší generace bych chtěla vyzdvihnout **Karla Nejdla** (1900–1990), **Vladislava Jáchymovského** (1923–2007), **Miloslava Wajse** (1908–1994). Střední generace tvoří významnou úlohu v publikační činnosti současnosti. Jmenujme z celé plejády alespoň některé – **Stanislav Burachovič**, **Jiří Klsák**, **Jiří Martínek**, **Květoslav Kroča**, **Jiří Böh**m, **Lubomír Zeman**, **Anna Zídková**, **Zdeněk Roubínek**, **Pavel Reiser**, **Jan Mergl**, **Lenka Pánková**, **Antonín Mařík**, **Kamila Bešťáková**. Doufejme, že i mladá generace se začne prosazovat...

Sledováním vývoje karlovarského vlastivědného písemnictví v průběhu šesti staletí dospějeme k celé řadě cenných informací. Karlovarské písemnictví je zatím psáno v 21 jazycích. O karlovarské lázeňské léčbě psalo asi 400 autorů. Nejvíce prací vyšlo v Karlových Varech, Praze, Lipsku, Vídnu a Berlíně. Nejvzdálenějšími místy, kde byly publikovány monografie o karlovarské lázeňské léčbě, jsou Bombay, Tokyo a New York.

LITERÁRNÍ MÍSTOPIS ZLÍNSKÉHO KRAJE

Pavla Gajdošíková – Jan Kaiška

Shromažďování a zpřístupňování informací o regionálních osobnostech patří k tradičním činnostem knihoven a nejinak je tomu i v případě Krajské knihovny Františka Bartoše (KKFB). Ta plnila do roku 2002 pouze okresní a městskou funkci a tím byla definována i sféra jejího regionálního zájmu v rozměru zlínského okresu. Od roku 2002 plní knihovna krajskou funkci a bylo tedy nutné rozšířit působnost na celou oblast Zlínského kraje. V oblasti týkající se regionálních osobností vznikla myšlenka zpracování literárního místopisu Zlínského kraje.

Ostatní bývalé okresní knihovny v kraji ve větší či menší míře rovněž shromažďují a zpřístupňují informace o regionálních osobnostech svých okresů (Kroměříž, Uherské Hradiště, Vsetín) a nabízela se tedy idea využití jejich zdrojů. Zmíněné knihovny s tím souhlasily, a tak se v půli roku 2009 uskutečnilo první pracovní setkání dlouhodobého týmového projektu. Byly uzavřeny smlouvy o spolupráci s Knihovnou Bedřicha Beneše Buchlovana v Uherském Hradišti, Knihovnou Kroměřížska a Masarykovou veřejnou knihovnou Vsetín. Pracovní tým tvoří zástupci jednotlivých institucí, kteří mají regionální databáze v gesci jak po obsahové, tak po technické stránce.

Cílem projektu je poskytnout veřejnosti přehledné informace o literárně činných osobnostech se vztahem k území Zlínského kraje, a to jednak v elektronické (databázové) podobě, jednak formou tištěné publikace. Na začátku bylo nutné vyřešit otázku nejdůležitější, nejnáročnější a do budoucna jistě i nejproblematičtější, a sice stanovit kritéria pro výběr osobností. Z hlediska oborového se projekt zaměřuje na osobnosti publikačně činné v oblasti literatury, žurnalistiky, historie, vlastivědy a etnografie, z hlediska geografického jde o osobnosti, které svým místem narození, působení či úmrtí spadají do území Zlínského kraje nebo se tímto územím ve svém díle podstatně zabývají.

Volba zpracování formou literárního místopisu není náhodná či zásadně nová a vychází z tradice již dříve zpracovaných a vydaných regionálních prací, na které chce novým způsobem navázat. Úvodem však zmiňme několik osobností a děl, která se literárnímu místopisu věnovala v širším, nadregionálním měřítku. Uvedený přehled zdůrazňuje pouze některé práce, v žádném případě si neklade za cíl postihnout toto téma v celku.

Doslova jako „průkopníka v oblasti literárního místopisu“ označil Ladislav Kurka knihovníka Jaroslava Freye¹. Právě Freyovy práce literárně místopisného charakteru mají význam dodnes. V roce 1933 vydal *Literární místopis Moravy a Slezska*, který posléze přepracoval a rozšířil a v roce 1938 jej vydal pod názvem *Literární místopis země České a Moravskoslezské*.

¹ Kurka, Ladislav. Jaroslav Frey (1902–1983). *Bulletin SKIP*, roč. 14, č. 2 (2005), s. 17–18. Dostupný z WWW: <http://skip.nkp.cz/Bulletin/Bull05_207.htm>.

Přílohou prvního titulu byla první literární mapa (formát A1, použitelná i jako plakát).

Středoškolská profesorka Lydie Nečasová-Zadrazilová zpracovala a v roce 1947 vydala literární místopis Čech, Moravy a Slezska, který věnovala především „studující mládeži, učitelstvu, kulturním a lidovýchovným pracovníkům, turistům a novinářům“².

Dále se literárnímu místopisu věnoval např. spisovatel a literární historik Jaroslav Nečas. Spolu s Liborem Kněžkem vytvořili *Malý literární místopis Československa* (1972). Je také autorem *Literárního průvodce pro turisty* (1962).

Literární historik Vladimír Kovařík publikoval práci o významných osobnostech naší literatury spjatých s nejrůznějšími kouty Moravy. Syntézou Kovaříkovy celoživotní snahy o aktualizaci kulturního odkazu minulosti se stal třídílný literární místopis. Knihy *Literární toulky po Čechách* (1984), *Literární toulky Moravou* (1985) a *Literární toulky Prahou* (1988) při maximálním soustředění na historický fakt kladou důraz na sepětí slavných i zapomínaných tvůrců s rodným krajem.

Kromě výhradně místopisných prací nelze opomenout další díla, které se věnují literatuře a literárním osobnostem. Zmíňme alespoň 11. svazek Vlastivědy moravské *Literární Morava*, která byla zpracována kolektivem autorů pod vedením Tomáše Kubíčka (2002). Cenné regionální činnosti se věnuje Občanské sdružení Valašské Atény, které se tématu regionálních osobností věnuje dlouhodobě. V roce byla tiskem vydán publikace *Kdo byl kdo je kdo na východní Moravě (A–Fi)*³.

Dále je uveden přehled nejdůležitějších prací týkajících se jednotlivých regionů Zlínského kraje.

Zlínsko

Ve zlínském okrese je nač navazovat, literárně místopisné práce zde mají tradici⁴. V 80. letech minulého století vydala Milada Písková Literární místopis Gottwaldovska a byla také vedoucím diplomové práce Marie Siegllové, která zpracovala Literární život Gottwaldovska⁵. Soustavně se literárnímu místopisu věnovali pracovníci zlínského knihovny. Knižně byly

² NEČASOVÁ, Lydie. *Kde – kdy – kdo. Literární místopis Čech, Moravy a Slezska*. Praha : Nakladatelství Rudolfa Kmocha v Praze 1947.

³ *Slovník osobností kulturního a společenského života Valaška 2000*. Valašské Meziříčí : Občanské sdružené Valašské Athény 2000; Fabián, Josef – Ševčíková, Hana a kol. *Kdo byl kdo je kdo na Východní Moravě*. A–Fi [Valašské Meziříčí] : Valašské Athény, 2009.

⁴ ČECHOVÁ, Stanislava. *Literární průvodce okresem Zlín*. Zlín : Knihovna Františka Bartoše ve Zlíně 1998; PÍSKOVÁ, Milada. Literární místopis Gottwaldovska. In *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti*, sv. 5 (1983), s. 139–152.

⁵ SIEGLOVÁ, Marie. *Literární život Gottwaldovska po 2. sv. válce*. Diplomová práce UP Olomouc, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury (ved. práce PhDr. Milada Písková). Olomouc 1987.

vydání literární průvodci okresem Zlín v letech 1989 a 1994. O čtyři roky později byl posledně zmíněný průvodce doplněn a vydán pod stejným názvem Literární průvodce okresem Zlín⁶. Místopisné práce věnované literárním osobnostem jednotlivých míst mají města Fryšták⁷ a Napajedla⁸ a zmínky k významným osobnostem nejen literárním lze objevit v dalších monografiích měst a obcí regionu.

Kroměřížsko

Místopisné práce věnované literárním osobnostem okresu i města Kroměříže vydávala tehdejší okresní knihovna⁹. V této činnosti pokračuje i její nástupce, Knihovna Kroměřížska, která v letošním roce vydala Publikáčnický místopis¹⁰. Pečlivě zpracovaný literární místopis má samotné město Kroměříž, které si jej svou bohatou literární činností právem zaslouží¹¹.

Vsetínsko/Valašsko

I valašskému písemnictví a jeho literátům věnovala pozornost bývalá okresní knihovna ve Vsetíně. V roce 1984 vydala *Valašsko literárníma očima*, jehož autory byli Zdeněk Pírek a Eva Muchová¹². Místopisné řazení upozorňuje na literáty spojené svou tvorbou nebo životem s jednotlivými místy. Nelze opomíjet ani práce, které nesledují topografické vymezení, vzpomeňme alespoň nedávno vydané práce spisovatele Oldřicha Šuleře¹³.

Uherskohradištsko

Z autorů věnujících se literátům na Slovácku vyzdvihneme Bedřicha Beneše Buchlovana, který sice nesledoval místopisné řazení, nicméně zaznamenal cenný přehled literárních osobností spojených s tímto regionem¹⁴.

⁶ ČECHOVÁ, Stanislava. *Literární průvodce okresem Zlín*. [2. dopl. vyd.] Zlín : Knihovna Františka Bartoše ve Zlíně 1998.

⁷ ZAPLETAL, Česlav. *Literární místopis Fryštácka*. Zlín : Okresní knihovna ve Zlíně 1991.

⁸ *Literární místopis Napajedel*. In Napajedla. Příroda, dějiny, kultura. Napajedla 1998, s. 185–193.

⁹ ZAPLETALOVÁ, Marta. *Literární toulky Kroměřížskem : metodický materiál*. Kroměříž : Okresní knihovna 1988. Táž. *Literární místopis Kroměřížska*. Kroměříž : Okresní knihovna 1995.

¹⁰ KAŠPÁRKOVÁ, Šárka. *Publikační místopis [Kroměřížska]*. Kroměříž : Knihovna Kroměřížska 2009.

¹¹ FIC, Igor. Kroměříž literární : výběrový místopis města Kroměříže. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska 2000.

¹² PÍREK, Zdeněk – MUCHOVÁ, Eva. *Valašsko literárníma očima*. Vsetín: Okresní knihovna 1984.

¹³ ŠULEŘ, Oldřich. *Laskavá setkání*. Ostrava : Repronis 2008; Týž. *Laskavé medailony*. Ostrava : Repronis 2007; Týž. *Laskavé podobizny*. Ostrava : Repronis 2005.

¹⁴ BENEŠ BUCHLOVAN, Bedřich. Literární Slovácko. In *Katalog Výstavy Slovácka*. Uh. Hradiště 1937; Týž. Literární slovníček hradištského okresu. *Vlastivědný*

Pro elektronickou podobu místopisu lze rovněž nalézt inspiraci, samozřejmě zejména z poslední doby. Zmínit můžeme např. publikace *Kohoutí kříž*¹⁵ či *Encyklopedie dějin města Brna*¹⁶. Zejména posledně jmenovaný zdroj však svým obsahem a šíří záběru dalece přesahuje rozměry literárního místopisu a je mj. příkladem vysoce účelné spolupráce různých typů paměťových institucí, včetně aktivního zapojení uživatelů. Z hlediska databázového zpracování je zajímavé řešení Středočeské vědecké knihovny v Kladně¹⁷, které uživatelé nabízí přidanou hodnotu v podobě bohatých aktivních vazeb mezi různými typy faktografických a bibliografických údajů. Obsahově je pro region Zlínského kraje svým moravikálním zaměřením důležitá databáze *REGO*¹⁸, budovaná společně Vědeckou knihovnou v Olomouci a Moravskou zemskou knihovnou v Brně.

Jak již bylo v úvodu zmíněno, první etapou projektu by mělo být vybudování a zpřístupnění databáze regionálních literárně činných osobností. Vzhledem k odhadovaným počtům osobností z jednotlivých okresů (řádově cca 500 za jeden okres) se od začátku zamýšlíme (alespoň v první fázi) nad strojovým zpracováním již existujících záznamů z jednotlivých knihoven. Vzhledem k tomu, že víceméně všude se budují báze regionálních osobností jakožto podмноžinyází personálních autorit používaných při zpracování dokumentů, připadala nám myšlenka zakládání nějaké nové, izolované báze neperspektivní. Rozhodli jsme se tedy pro řešení, kdy báze osobností literárního místopisu bude součástí „živé“ autoritní báze KKF B. Záznamy, které navrhnu ostatní tři okresy, buď dopravujeme a doplníme (v případě, že daný záznam již v bázi bude) nebo importujeme, v případě že v bázi dosud není. Výhodou tohoto řešení je využití již existujících záznamů, možnost převzetí a naopak poskytnutí nových záznamů do báze národních autorit, průběžná aktualizace záznamů v rámci běžného zpracování dokumentů a přímá vazba na katalogy knihoven.

Toto řešení s sebou nese samozřejmě i některé problémy. Každá z knihoven má do určité míry různý přístup ke zpracování informací o regionálních osobnostech (někde se kromě databáze tvoří i textové soupisy) a knihovny používají různé automatizované knihovní systémy (dvě knihovny KPwinSQL, dvě knihovny Clavius), z čehož plyne různá struktura záznamů. Tato struktura

sborník okr. Uh. Hradiště 1, 1947, s. 50–64; Týž. Regionální literatura na Slovácku. *Malovaný kraj*, 4, 1949, s. 30–32.

¹⁵ MAREŠ, Jan. *Kohoutí kříž* : *Šumavské ozvěny* [online]. 2001–2008 [cit. 2009-11-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.kohoutikriz.org>>.

¹⁶ *Encyklopedie dějin města Brna* [online]. 2004 [cit. 2009-11-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.encyklopedie.brna.cz>>.

¹⁷ Středočeská vědecká knihovna v Kladně. *Soubory autorit, regionálních osobností, památek a místopisu* [online] 1993–2009 [cit. 2009-11-16]. Dostupný z WWW: <http://svk7.svkk1.cz/i2/i2.entry.cls?ictx=kl&src=kl_us_auth&ok.x=51&ok.y=9>.

¹⁸ Vědecká knihovna v Olomouci. *REGO, osobností z regionu* [online]. Olomouc : Vědecká knihovna v Olomouci, c2006– [cit. 2009-11-16]. Dostupný z WWW: <http://aleph.vkol.cz/F/?func=find-b-0&local_base=svk04>.

se liší zejména v oblasti regionálních údajů, tzn. těch polí, která nejsou zahrnuta v běžně používaných bibliografických formátech UNIMARC, resp. MARC21. Právě tato pole jsou pro projekt literárního místopisu nejdůležitější. Jde zejména o podrobné informace o datech a místech narození, působení a úmrtí, institucích působnosti, oborech-profesích apod. Zvlášť náročná bude společná a pokud možno jednotná praxe při tvorbě biografických poznámek (medailonů), které má formu volného textu.

Z technického hlediska bude v první fázi důležité vytvořit konkordanční tabulku pro import ze systému Clavius do KPwinSQL. Záznamy se pak importují do pracovní báze, ve které proběhnou potřebné hromadné harmonizační úpravy a deduplikace. Na základě analýzy vzorku testovacích dat odhadujeme 40% překryv záznamů z jednotlivých okresů sází KKFb. Podstatný bude také systém vhodně zvolených kódů, na jejichž základě bude jasné zařazení do literárního místopisu a také vztah k jednotlivým regionům.

Pokud jde o provoz báze, měla by z hlediska uživatelů představovat svébytný informační zdroj s jasně popsaným obsahovým zaměřením a možností jednoduchého i vícehlediskové vyhledávání. Pro spolupracující instituce bude k dispozici možnost online přístupu pro vzdálenou editaci a aktualizaci záznamů. Pracovní materiály, odkazy na další zdroje a podobné dokumenty jsou pro potřeby pracovní skupiny průběžně zpřístupňovány na webu (<http://www.kfbz.cz/mistopis>).

Ze záměrů do budoucna můžeme zmínit provázání personálních a geografických autoritních záznamů (místa narození, úmrtí a působení), což umožní grafickou prezentaci s mapovým podkladem a využití při vyhledávání (georeferencing). Výhledově chceme záznamy obohatit i o odkazy na související digitální obsah (portréty a fotografie osobností, digitalizovaná díla, autografy apod.). Pokud jde o časový plán projektu, import záznamů do pracovní báze by měl proběhnout na přelomu roku 2009/2010, harmonizace záznamů, import do živé báze a tvorba vyhledávacího rozhraní během roku 2010.

Tištěná publikace, která je zamýšlena jako druhá etapa projektu, by neměla být encyklopedickou příručkou, která bude obsahově kopírovat digitální podobu, ale spíše literárněvědnou a historickou syntézou, ať už od jednoho autora či spojením čtyř různých statí za jednotlivé regiony. Jejich autorství, financování a předpokládaný rok vydání zatím nejsou dořešeny.

JÚLIUS BARČ-IVAN A SLOVENSKÁ NÁRODNÁ KNIŽNICA

Miloš Kovačka

Medzi slovenskými spisovateľmi by sme mohli označiť celý rad literárnych tvorcov, ktorí mali výnimočný vzťah ku knižniciam. Mnohí z nich boli vášnivými knihovníkmi, napríklad Pavol Jozef Šafárik, Ján Kollár, Ján Hollý, Samo Chalupka a iní, ktorí vybudovali pozoruhodné osobné knižnice. Tieto sa neskôr stali základom budovania významných knižníc slovenskej knižničnej sústavy vrátane Slovenskej národnej knižnice. Aj preto môže byť téma „spisovateľ a knižnica“ pre historika slovenských knižníc mimoriadne inšpiratívna a môže byť zastúpená mnohými príťažlivými témami. Jednou z možných je i téma Július Barč-Ivan a Slovenská národná knižnica. Ak si ju pri príležitosti olomouckého česko-moravsko-slovenského bibliografického kolokvia, ktoré má v záhlaví tému „spisovateľ a knihovna“ vyberáme práve v roku 2009, je na to niekoľko dobrých dôvodov. Najvýznamnejším z nich je „storočnica“ narodenia Júliusa Barča-Ivana: narodil sa 1. mája 1909 v Krompachoch – v sociálne vypätom prostredí na východnom Slovensku.

Curriculum vitae Júliusa Barča-Ivana je zaujímavé a v mnohom i dramatické. Po stredoškolských štúdiách mieril na štúdium práva, ktoré ho však napokon nezaujalo. Hľadanie životného smerovania ho priviedlo k štúdiu evanjelickej teológie: stal sa evanjelickým a. v. farárom. Pôsobil na viacerých miestach vtedajšieho Slovenska a Podkarpatскеj Rusi, najvýznamnejšie v Pozdišovciach, kde bol duchovným pastierom mimoriadne rozvetveného evanjelického zboru, ktorý sa vyznačoval veľkým počtom filií a komplikovaným prístupom k viacerým v regióne rozptýleným enklávam – diasporám. Práve v takomto prostredí si dušpastierska činnosť vyžadovala celého človeka, tak psychicky, ako aj fyzicky mimoriadne disponovaného. Je zrejmé, že mladý Július Barč-Ivan túto úlohu do značnej miery zvládal: svedčí o tom nielen mohutný rukopisný súbor kázní, uložený v Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice, ktoré starostlivo vypracúval, akiste i kázal, ale i jeho literárne a dramatické dielo, prostredníctvom ktorého ako prozaik a publicista, najmä však ako mimoriadne talentovaný dramatik vstupoval a vstúpil do slovenského divadelného života. Preslávil sa výnimočnými hrami, ktorými reflektoval nielen svoj čas, ale i “časy“. Takou hrou bolo nielen 3 000 ľudí, ktorou reagoval na sociálne problémy robotníckych Krompách a veľkú hospodársku krízu 30. rokov 20. storočia na vtedajšom Slovensku, ale i hra Neznámy, ktorá počas hrôzostrašných udalostí upozorňovala na závažné zlyhania civilizácie a osobitne kresťanstva. Prvkami absurdity – podobne ako iné Barčove hry – hra Neznámy predbiehala zrod európskej absurdnej drámy, a tým pre tohto dramatika predučila pozoruhodné postavenie medzi dramatikmi európskeho formátu.

Július Barč-Ivan sa ako dramatik usiloval dostať do prostredia, ktoré sa vyznačovalo čulým divadelným a kultúrnym životom. Nepochybne to mohla

byť Bratislava: v profesionálnom Slovenskom národnom divadle Barč-Ivan zažil nielen svoje prvé dramatické vzopätia, úspechy, ale i komplikácie: cenzúrou odmietnutá hra Diktátor, ktorú Slovenské národné divadlo pripravovalo v roku 1938, bola „slovom načase“ – reflektovala vtedajší „čas uzurpátorov“, ktorí sa navidomoči zmocňovali Európy. No Barč-Ivan sa napokon rozhodol pre vtedajší Turčiansky Svätý Martin, ktorý síce ešte stále patril k osvedčeným a rešpektovaným národným a kultúrnym strediskám Slovenska, no prvé husle už nepochybne hrala Bratislava.

Možno povedať, že napriek tomu Turčiansky Svätý Martin Barča-Ivana v konečnom dôsledku nesklamal: poskytol mu v roku 1942 životnú postać, a to rolu tajomníka spolkovvej Slovenskej národnej knižnice, ktorá bola založená krátko predtým – 1. mája 1941. Július Barč-Ivan pozvanie prijal a stal sa jedným z prvých – zakladajúcich pracovníkov Slovenskej národnej knižnice. Plnil celý rad praktických úloh, organizoval akvizičné práce, vtedajšiemu Slovensku vysvetľoval princípy povinného výťažku, šíril myšlienku národnej knižnice v Slovenskom rozhlase, v časopisoch a novinách, prednášal na viacerých miestach Slovenska, organizoval členovské odbory Slovenskej národnej knižnice, budoval jej dôverníccke štruktúry. Slovenská národná knižnica mala počas Barčovho účinkovania okolo 150 dôvernícckov, ktorí vykonali mnoho dôležitého pri šírení jej myšlienky, finančnej podpore, získavaní knižných darov ap. Barč sa v tejto súvislosti usiloval o to, aby vtedajšia spolková (nie štátna) Slovenská národná knižnica mala dostatok donorov, a mohla byť riadne financovaná, staral sa o projekty a prípravu vyhladnutého prostredia pre nový stánok Slovenskej národnej knižnice v Martine. Toto všetko si vyžadovalo vysoké pracovné nasadenie. Barč-Ivan k tomu však pridal celý rad ďalších aktivít. Začal redigovať a vydávať členovský časopis – spočiatku pod názvom Obežník Slovenskej národnej knižnice (1943), neskôr uviedol do života časopisecký titul Slovenská národná knižnica (1944). Bol to prvý slovenský profesionálny knihovnícky časopis. Na prvý pohľad pomerne útlý, skromne vybavený, a predsa vznešený: ideami, obsahom i plánmi.

Július Barč-Ivan práve prostredníctvom tohto časopisu, ktorý redigoval niekoľko rokov, dal Slovensku na vedomie nezastupiteľnú úlohu svojej doby: vybudovať Slovenskú národnú knižnicu. Úchvatne o tom vedel rozprávať a jedinečne písať: „Keď máme na mysli myšlienku Slovenskej národnej knižnice – napísal v Slovenskej národnej knižnici – vraciame sa k milému Martinovi Hamuljakovi, rozmyšľajúcemu vrúčne a so zanietením o veľkej, prepotrebnej veci ešte vtedy, keď Matice nebolo, o ústave podobnom úlohou i poslaním Slovenskej národnej knižnici. A keď myslíme zasa na ojedinelé, túžobné prejavy duší, ktorých svedectvá nachádzame aj po roku sedemdesiatom piatom, po rozpustení Matice v knižnici Národného domu, Muzeálnej slovenskej spoločnosti, v knihách s venovaním Slovenskej národnej knižnici v Dome, mohli by sme povedať, že myšlienka Slovenskej národnej knižnice žila pred Maticou, a aj po zatvorení Matice. Pravda, jej cesta sa spojila s cestou matičnej myšlienky, išli po nej spolu, v rokoch nežičlivých žili v srdciach

slovenských, a keď vzkriesená Matica začína svoju činnosť, zaujme miesto, ktoré jej patrí v živote národa, v jej pracovnom programe zjavuje sa aj myšlienka Slovenskej národnej knižnice.“ Myšlienku Slovenskej národnej knižnice chápal nielen historicky, ale najmä ako vec živej a žeravej, vojnu mimoriadne komplikovanej súčasnosti, ale i otázky jej osamostatňovania, „odchodu“ z prostredia Matice slovenskej: „Dnes, pri porozumení i neporozumení,“ píše Barč, „pri ľahostajnosti a dojímavých prejavoch lásky a odanosti, sú dané možnosti, aby myšlienka Slovenskej národnej knižnice pokračovala vo svojej ceste samostatne. Sú to skromné možnosti, skromný začiatok, a predsa nikomu nič nezávidíme. Nie preto, akoby sme sa chceli postaviť na stanovisko, že je dosť času na realizovanie myšlienky a myšlienka žiť bude, veď pretrvala viac ako storočie, a neodstráni ju z programu duchovných snažení slovenských ani nové storočie nevšimavosti ani ľahostajnosti, ale preto, lebo cítime, že naša doterajšia práca je kladením veľkého diela. Cítíme to z prostej, jednoduchej skutočnosti, ako reaguje národ na naše úsilie, predovšetkým tí, u ktorých stať sa členom Slovenskej národnej knižnice znamená obeť. Poukazujeme na to hrdo, s vedomím sily a veľkosti myšlienky. Obete srdc boli vždy najpevnejším základom veľkého diela, ktoré malo slúžiť národu.“

Slovom, Barč-Ivan agitoval, propagoval, povzbudzoval. A svojím spôsobom i „kázal“. Upozorňoval na význam dejín knižnej kultúry, organizoval vydavateľskú činnosť Slovenskej národnej knižnice, s vášňou nadšenca programoval edíciu faksimilií, ktorá by sprístupňovala významné slovenské duchovné pamiatky. Malo to byť napríklad faksimilové vydanie Jakobeových „*Lacrumae gentis slavonicae*“ s veršovaným slovenským prekladom latinského originálu. Pre ťažkosti s prekladom Jakobeových Slz národa slovenského pomýšľalo sa na vydanie Sylvánovho kancionála, Bardejovského katechizmu a niektorej zachovanej hry Kyrmezerovej. Tento projekt sa neskôr podarilo šťastí uskutočniť, a to vydaním faksimilovaných vydaní Sylvánových Písni nových na sedm žalmů kajících a bardejovského prekladu Malého katechizmu Martina Luthera. Predčasne zosnulý Barč (zomrel 25. decembra 1953) sa týchto vydaní, žiaľ, nedožil.

Prostým, ale jedinečným počínom, ktorý upozorňoval na krásu typografickej minulosti, bol i Barčov-Ivanov projekt vydávania knižničných pohľadníc s historickými ilustráciami: Slovensko v iniciálkach. Inšpirovali ho tri mohutné folianty latinských prameňov k dejepisu Uhorska pod názvom „*Scriptores*“ (Spisovatelia), ktoré zostavili polyhistor Matej Bel a historik Ján Schwandner. Druhý zväzok, ktorý vyšiel roku 1746 v Lipsku, má aj umelecky štylizované písmená s kresleným pozadím viacerých slovenských hradov a miest. Reprodukcie deviatich takýchto iniciálok s obrazom Prešova, Nitry, Modry, Kremnice, B. Bystrice, Ružomberka a Bratislavy, Oravského zámku a Novohradu vytvorili základ bibliofilského myslenia Slovenskej národnej knižnice a úspešne propagovali jej úlohy medzi prostými členmi, ale i nečlenmi Slovenskej národnej knižnice.

Barč-Ivan ideu vrcholovej slovenskej národnej knižničnej ustanovizne osádzal i na pilieroch významných osobností dejín Slovenska. Pripravil a v Slovenskej národnej knižnici publikoval state o vynikajúcich knihovníkoch a ich jedinečných vlastnostiach. Písal vlastne o slovensko-slovanských patriotoch, napríklad o Gašparovi Fejérpatakym-Belopotockom, zakladateľovi jednej z prvých slovenských verejných – vypožičiavacích knižníc v Liptovskom Svätom Mikuláši, pri ktorom podčiarkol výnimočné dielo tohto človeka. Stal sa „veľkým, lebo bitý i týraný, chudobný i majetný, vážený i zneuctený šiel vždy za jedným cieľom: stál v službe svojho národa.“ Podobne pri Pavlovi Jozefovi Šafárikovi vysoko ocenil celoživotnú obeť: „A či práve v tom bola krása tohto života, že sa obetovával denne, že sa rozdával i zapieral seba, zápasil s malichernosťou ľudí, so závisťou, možno i s nenávisťou, a ukázal sa v tomto zápase mocnejším a pri všetkých prekážkach vytvoril dielo, ktoré nemalo len svoju veľkosť a svoju váhu, ale znamenalo ešte niečo nekonečne veľkého a úchvatného, čo vycítili aj na Slovensku ako seizmograf, reagujúci citlivo, ale aj hrdo na život a dielo Slováka, žijúceho ďaleko od domoviny?“ Mohli by sme pokračovať: esejou o Hrebendovom poklade napríklad, ktorou Barč-Ivan vystavil nehynúci pomník slepému bardovi slovenskej knižnej kultúry.

Barč v Slovenskej národnej knižnici pracoval krátko: menej ako päť rokov. Túžba literárne tvoriť, ale i ťažká choroba ho postupne izolovali. Pracoval začas ešte ako katalogizátor v Bibliotéke Matice slovenskej. Vyčerpaný chorobou opustil pozemský život v štyridsiatom piatom roku života. Bol spisovateľom, kňazom a knihovníkom. Bol však aj novinárom: Július Barč-Ivan, milovník Slovenska a kultúry, odišiel v roku 1944 do Slovenského národného povstania. Pracoval na exponovanom mieste: v redakcii povstaleckých Národných novín. Potom, ako sa nacistické vojská zmocnili povstaleckých území, Barč-Ivan a s ním mnohí povstalci či utečenci našli útulok – úkryt v Klenovci pred fašistickým prenasledovaním. Po oslobodení hľadal spôsob, ako Klenovcu a jeho obyvateľom vyjadriť vďaku. Jeho vďačnosť bola prostá, mala srdce knižnice a knihovníka: toto Barčovo srdce, ktoré podčiarkujeme i na tomto kolokviu. Barč-Ivan sa totiž usiloval svojim milým záchrancom podakovať založením „Spolku utečencov v Klenovci, alebo Spolku priateľov Klenovca, alebo Spolku Klenovec milujúcich.“ Takýto spolok by mal splniť ctihodné poslanie: „1. Zachovať záujem členov o Klenovec a jeho obyvateľov, ich vďačnosť a lásku k dobrým, milým Klenovčanom. 2. Prejaviť túto lásku a vďačnosť nielen slovom, ale aj skutkom... totiž postarať sa o zakúpenie, zriadenie a dopĺňovanie peknej knižnice, ktorá by slúžila všetkým obyvateľom Klenovca.“

Aj tento klenovský príbeh rozpráva o tom, že životný príbeh slovenského spisovateľa a dramatika Barča-Ivana, milovníka slobodného života, s témou „spisovateľ a knižnica“ na našom česko-slovensko-moravskom kolokviu očividne silno korešponduje, obohacuje ju a činí ju neobyčajne príťažlivou, a to tak pre dejiny knižnej kultúry, knižníc a knihovníctva, ako aj pre život i dejiny krásnej literatúry. Nepochybne i v česko-slovenskom kontexte.

SPISOVATEL A KNIHOVNÍK JOSEF STRNADEL

Marie Nádvorníková

Josef Strnadel se narodil 23. února 1912 v Trojanovicích pod Radhoštěm jako třetí chlapec ze čtyř synů. V necelých čtrnácti letech v r. 1926 začal přispívat články i kresbami do dětských časopisů. Josef Chaloupka, člen Literární skupiny mu otiskl první kratičkou prózu *Zpod Radhoště* pod čarou v brněnském deníku Ruch. Studoval gymnázium v Místku a pak v Brně, kde v r. 1931 maturoval. Byl zpravodajem Moravskoslezského deníku a tam jeho příspěvky přijímal Vojtěch Martínek. Strnadel přispíval i do řady jiných časopisů a novin. V r. 1932 vstoupil na filozofickou fakultu Univerzity Karlovy a studoval obory čeština–francouzština, dále experimentální fonetiku, národopis a srovnávací literární vědu.

Jeho další životní etapa byla spojena se Slovenskem. V letech 1933–1936 zajížděl z pověření Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském ústavu na Slovensko, kde studoval lidovou kulturu, konkrétně lidové stavitelství na Spiši, na Oravě a na Liptově. Studijní zprávy spolu se stovkami kreseb odevzdával národopisnému oddělení Národního muzea.

Aby mohl dokončit studia na FF UK, vstoupil v r. 1935 ze sociálních důvodů do zaměstnání a pracoval na ministerstvu sociální péče. Působil zde s výjimkou vězení až do r. 1951. Pracoval ve studijní knihovně tohoto ministerstva, od r. 1948 ji vedl. V letech 1936–1939 se věnoval literární kritice, spolupracoval např. s Bedřichem Václavkem v U-Bloku, s Františkem Halasem v Rozhledech. Nejvíce však vzpomínal na atmosféru v Ranních novinách, na spolupráci s Jaroslavem Seifertem. Seifert otevíral šuplík se slovy: „Tu mají knížky a něco mi o nich napíšou“. Jednou však pronesl jiný výrok: „Strnadle, dělej něco pořádného, tohle nic není.“ Vyzýval Strnadla k vlastní tvůrčí práci. Strnadel přednášel v Čs. rozhlasu v Ostravě, Brně a v Praze.

Po studentských demonstracích 17. listopadu 1939 byl odvečen do koncentračního tábora Sachsenhausen u Oranienburgu. Na vánoce 1940 byl propuštěn. V r. 1951 přešel i s knihovnou z ministerstva sociální péče na ministerstvo školství. Z knihovny vybudoval Státní knihovnu společenských věd a vedl tam knihovni úsek. V letech 1952–1957 působil jako externí učitel na různých vysokých školách včetně knihovnické katedry filologické fakulty Karlovy univerzity. Přednášel také v knihovnických nástavbových kursech pro absolventy středních a vysokých škol. V r. 1953 byl jmenován tajemníkem Poradního sboru pro věci státních vědeckých knihoven. V r. 1956 ho ministr školství jmenoval ředitelem Slovanské knihovny, jedné z největších a nejvýznamnějších slavistických knihoven v Evropě. Tuto funkci vykonával 22 let. Zemřel 4. března 1986, krátce po 74. narozeninách.

Hned po nástupu do funkce ředitele zpracoval a vydal *Thematický plán doplňování Slovanské knihovny*. V úvodní preambuli je stejně jako v prvním

článku směrnice pro doplňování Slovanské knihovny z 21. 11. 1930 obsažena definice knihovny: Slovanská knihovna je ústřední knihovna pro studium politického, hospodářského a kulturního života všech slovanských národů a jejich vzájemných vztahů v minulosti a přítomnosti. V souladu s touto definicí je pak tematický plán koncipován jako shromažďování publikací vydaných ve všech živých slovanských jazycích, všech publikací se slovanskou tematikou vydaných ve všech světových jazycích a konečně písemných historických památek sloužících ke studiu života slovanských národů v minulosti. Následuje přehled oborů, přesněji řečeno společenských věd, na které má být doplňování zaměřeno.

V 60. letech vydal Strnad v edici Leták Slovanské knihovny útlé svažečky o jednotlivých národních literaturách jak byly zastoupeny ve fondech knihovny (*Ukrajinská literatura ve Slovanské knihovně, Ruská literatura ve Slovanské knihovně, Bulharská literatura ve Slovanské knihovně, Jugoslávská literatura ve Slovanské knihovně, Obecně slovanská literatura ve Slovanské knihovně*). Struktura sborníků je podobná: charakteristika jednotlivých sbírek a jejich vývoj, přehled časopisů a periodických sborníků – současný odběr a výběrová retrospektiva, výstavy a výstavky, významné návštěvy a osobní styky. Pod posledními třemi knihovnickými tituly je Strnadel podepsán jako autor, spoluautor nebo sestavovatel. *Čtyřicet let Slovanské knihovny. Vydavatelská činnost* (1964) je drobný spis o historii a vydavatelské práci Slovanské knihovny s příloženou bibliografií. K 50. výročí vzniku knihovny vyšel sborník *50 let Slovanské knihovny* (1976), který zahrnuje příspěvky o slovanských knihovnách v Evropě – v Petrohradě, Oděse, Helsinkách, Paříži, Lužici a Lublani. Rozsáhlou stať, která dala celému sborníku název, napsal J. Strnad. Snaží se vysledovat a blíže určit kořeny, z nichž tato knihovna vyrostla a zjistit, čím si získala mezinárodní renomé. Rozebírá její fondy i služby, píše o jejích perspektivách a plánech v zájmu rozvoje slavistické vědy. Knížka *Slovanská knihovna a slavistika* (1976), kterou Strnadel sestavil s Margitou Křepinskou, je publikace bibliografická. Je jednak odrazem práce knihovny v tisku, jednak soupisem publikační činnosti pracovníků Slovanské knihovny s uvedením stručných životopisných dat každého z nich. Strnadel sám vydal z oboru slavistiky řadu významných prací.

Sborníky věnované J. Strnadlovi *Život s knihami* vyšly celkem třikrát. První vyšel k jeho šedesátinám v r. 1972, další dva s pětiletými odstupy. První nejrozsáhlejší biobibliografický sborník uspořádal kolektiv, druhé dva redakčně připravila Margita Křepinská. Zachovávají si v podstatě stejnou strukturu. Po biografických textech jsou zařazeny zdravotní a blahopřání k Strnadlovým narozeninám. Ve sborníku k sedmdesátinám jsou navíc blahopřání k udělení titulu zasloužilý umělec. Pak následují bibliografie jeho prací a prací o něm. Personální bibliografie podávají důkaz, že Strnadlovo dílo nemá tak malý rozsah, jak se traduje. Zahrnuje 27 samostatně vydaných děl a 1173 prací ve sbornících, časopisech a novinách. V horní části stránek, kde je otištěna bibliografie, jsou úryvky z recenzí Strnadlových děl.

Teď se tedy věnujme Strnadlovu beletristickému dílu. Kniha Literární Morava je jeden svazek Vlastivědy moravské a zpracoval ho kolektiv autorů pod vedením doc. dr. Tomáše Kubíčka, Ph.D. Tady je Strnadel zařazen do oddílu Vzpomínková, folklorizující, lyrická a přírodní próza. Všechny tyto charakteristiky můžeme v Strnadlově díle vysledovat. Pro Strnadlovu tvorbu jsou příznačná jeho vlastní slova: „Minulost nelze vysvléci, minulost člověka prosákné.“ Celý život se vracel k zážitkům z války a z koncentračního tábora. Válečné tematické se věnují čtyři tituly: Chléb poezie, Noc je vlak, který jede domů, Noc v patách a Listopadky.

Sérii těchto knížek v chronologickém pořadí zahajuje zvláštní básnická antologie *Chléb poezie*. Strnadel ji vydal hned v r. 1945. V poznámce píše: „Náš výběr z poezie českých i cizích básníků chce být ilustrací duchovního života českých studentů v koncentračním táboře Sachsenhausenu-Oranienburgu“. Mnozí z uvězněných studentů si vzpomněli na básně, které se dříve naučili. Básně se recitovaly a opisovaly do maličkých čítanek. Studenti je nosili v kožených taštičkách pod košilí na těle. V čítance je 57 básní, ve kterých se mísí smutek, stesk po domově i odhodlání a bojovnost. Je tu Máchas, Šrámek, Seifert, Hrubín, Nezval, ale i Baudelaire, Apollinaire, Villon. Čítanka musela být malá, aby se vešla do taštičky a i to bylo zakázané. Převoz domů také bylo riziko. Strnadel doma opravil nepřesnosti „vzpomínaných“ básní podle správných textů a vydal antologii k 6. výročí 17. listopadu. Vydal knížku jako svědectví významné funkce poezie v životě vězňů českých studentů.

Komentář k další knížce s válečnou tematikou *Noc je vlak, který jede domů* musím začít citátem z dopisu: „Milý příteli Strnadle, v libretu pro Ostravu, které jsem četl, máte ohromnou větu: Noc je vlak, který jede domů. Tahle věta si zaslouhuje, abyste z ní udělal knihu. Nejlepší by byly verše, ale ty nepíšete. Tak tedy povídky. Opravdu je to krásný nápad a moc Vám ho závidím a přeju.“ (Jaroslav Seifert, 1965). Strnadel knížku povídek opravdu napsal a v r. 1969 vydal. Je to pásmo zážitků studentské generace, která se počátkem protektorátu dostala z pražských vysokých škol do nacistických koncentračních táborů. Pásmo sleduje pohnuté osudy různých postav a je spojeno postavou vypravěče, který vypráví o svém životě v první osobě. V knize nacházíme nejen důkaz o síle lidskosti, která je nezníčitelná. Sebeotřesnější fakta podává autor s otevřeností až zarážející. Zajímavé je jeho pojetí spojitosti času. V nejtěžších chvílích v koncentračním táboře se Strnadel obrací do minulosti a vzpomínky na šťastné chvíle doma se stávají hmatatelnou, konkrétní skutečností. Silně emotivně tu vytváří kontrast sadistického lágru a pokojného, láskyplného domova.

Do času války a nesvobody se Strnadel vrací také skromnou a o to hlubší knížkou *Noc v patách*, vydanou také v r. 1969. Z knížky vyznívá bestiálnost koncentračních táborů. Jsou v ní zobrazena torza tří mladých životů. Příběh Hrst slunce můžeme přiřadit k významným dílům o osudové tragické lásce. Poslední knihou vyprovokovanou hrůzami druhé světové války jsou *Listopadky*. Tyto prózy v autorovi dlouho zrály a svůj konečný

tvář našly až v r. 1975. S odstupem 30 let vypovídá Strnadel otřesné zážitky vlastní i cizí, píše o těch, které měl rád a kteří odešli ze světa cestou nejkrutějšího násilí. Osou knížky je povídka Noc brouсила hvězdy do ostra. Je to příběh chlapcova útěku z koncentračního tábora, vyprávění o velké naději a nezměrné touze žít. Poloha, v níž se odehrávají nenápadné a jakoby osamělé děje Strnadlových povídek je intimní, niterná, ne dějová. Časový odstup dává jeho slovům melancholickou lyričnost a hluboký smutek.

Typickou tematikou pro Strnadlovo dílo jsou vzpomínky na rodný kraj, na dětství, na mládí. Je to charakteristické jak pro knížky pro dospělé, tak pro děti. Kniha *Černá slza* je doprovázena autentickými Strnadlovými fotografiemi z krajiny jeho dětství. Černá slza je knihou spočinutí v rodném kraji, knihou o životě a smrti. Lyrická zamyšlení jsou básněmi v próze, jsou tam baladické příběhy. V recenzi čteme: „Je to ryzí, prosté, silné.“ (A. Kroupa). Po přečtení Černé slzy napsal autorovi dopis František Hrubín. „Milý Josefe, jsem v tyhle týdny smutný i zoufalý. Ve Tvé knížce jsem našel velkou útěchu. Lidé se musí vrátit ke kořenům, jinak to projedou. Díky! Tvůj František Hrubín.“ (16. září 1966). Kniha je vyslovena čistou mluvou, řečeno po šaldovsku je napsána slovy, z nichž dosud nesešla rosa. Její jazyk je napojený z pramenů lidové poezie Valašska, je citlivý k lidové řeči, je plný poetických a barevných přirovnání.

Ke vzpomínkovým knihám patří i *Hořká tráva* s podtitulem variace na motiv času, života a smrti. Tady zjevně Strnadel dosáhl vrcholu svého uměleckého úsilí. Vilém Závada píše, že kdyby měl být vypovězen na pustý ostrov, vzal by si tuto knihu zcela jistě sebou. Strnadel není distancovaný vypravěč příběhů, ale jejich mučivý účastník. Knička obsahuje několik drobných povídek a dvě větší prózy Cesta a Věvec. Cesta je příběh pohřbu autorovy maminky spojený s popisem společných životních zážitků s maminkou. Podobně koncipovaná je poslední próza Věvec – týden umírání Strnadlova tatínka, kde se dočteme celý otcův životní osud. Všechno je psáno výjimečným jazykem, jak to vyjádřil Eduard Petiška v recenzi: „Líbil se mi neobyčejný, krásný, přesný, bohatý jazyk se slovy od samého dna řeči, kde jsou slova nejzářivější.“

Dospělým i dětem je určena knížka *Rok pod horami*. Když se vrátíme k původní charakteristice Strnadlovy tvorby, naplňuje ji beze zbytku. Je to kniha vzpomínková, folklorizující, lyrická a přírodní. Pro zpodobení krásného kraje pod Radhoštěm zvolil Strnadel metodu obrazů zachycujících, jak se průběhem roku mění tvář a život kraje. „Zavedu vás do chalup pod lipami“, píše Strnadel v úvodu, „do jizbic s černými trámy, velkými kamny a pecemi, kde mají ještě malované truhly a obrázky na skle, kde se jedlo dřevěnou lžící a kde jen chudoba sedávala stále u stolu.“ Volně řazenými scénami postihuje lidové prostředí práce i zábavy a hlavně dětských radostí. Půvab knihy podtrhují osobité ilustrace bratra Antonína Strnadla, nebo i perokresby, které ilustrují jednotlivé děje.

Z folklorizujících spisků jsem vybrala moravskou koledu *Dva strnadle*. Je to světská koleda. Na rozdíl od koled duchovních, kde hlavním motivem

je Kristovo narození, má většina světských koled náměty, které ničím nepřipomínají Vánoce. Kdyby nebylo ve spisku Dva strnadle refrénových veršů „hej, hej koleda“, těžko bychom poznali, že tento výtvar lidové poezie je vánoční koleda. Strnadel ji doprovodil komentářem a poznámkovým aparátem. Vydal ji jako soukromý tisk s linoryty svého bratra Antonína.

Podobně ladění jako Rok pod horami má knížka *Vylhnal jsem ovečky až na Javorníček*. Vyšla v nakladatelství Albatros, je tedy určena dětem. V úvodu Strnadel píše: „Domov je střed světa. Je to nejsladší a nejkrásnější končina na zemi. Je to úběžník všech našich myšlenek a všech vzpomínek od dětství až po hrob.“ Je to tedy knížka velké lásky k rodnému kraji, k domovu a k lidem, je to knížka o přírodě, krásné i tvrdé. Zmíníme se o pochvalné recenzi autorova přítele Františka Hrubína, který zvláště oceňuje Strnadlov krásný jazyk. Cítuji: „Autor jakoby každé slovo omyl a zasadil do věty, jednou prostě jako dětství, jindy zas vznosné v souhlasu s hrdinnou minulostí lidu. Kniha je víc než souborem obrázků z domova, je to skladba zvláštního poetického ražení.“

I Strnadlovy knížky pro děti dokazují, že značná část jeho tvorby se váže k Valašsku. Vazba na rodné Valašsko je i v adaptacích valašských pohádek a pověstí *Zamrzlá studánka*. Rámec této knížce dává autorův vzpomínkový úvod Staříčku, povídejte pohádku. Spolu s dalšími dětmi chodil malý Strnadel ke staříčkovi do chalupy a prožíval tam krásnou atmosféru večerů s pohádkou. V knize znovu vypráví některé staříckovy pohádky, které mu zůstaly v paměti. Povídáním o dětských knížkách jsme ukončili portrét spisovatele a knihovníka Josefa Strnadla.

VAVRINEC BENEDEKT Z NEDOŽIER (10. 8. 1555 – 4. 6. 1615)

Anna Kuciaiová

Humanizmus a renesancia ako túžba po obrode jednotlivca a celej spoločnosti v duchu antických ideálov sa vyvíjali v Čechách a na Slovensku za ťažkých historických a spoločenských podmienok. V Čechách označil toto hnutie zápas medzi šľachtou a meštianstvom, náboženské boje a po nástupe Habsburgovcov strata štátnej samostatnosti. Na Slovenku to bolo podobné, krajinu plienili Turci, zúrili náboženské boje a protihabsburské povstania.

Pre rozvoj slovenskej národnej kultúry v 16. storočí mali značný význam najmä slovensko-české styky. V tom čase odchádzali zo Slovenska desiatky mladých ľudí za vyšším vzdelaním na staroslávnu Karlovu univerzitu v Prahe a na iné české mestské školy, kde svojim nadaním a usilovnou prácou dosahovali vysoké akademické hodnosti. Mnohí sa tam aj natrvalo usadili. Humanisti zo Slovenska mali podiel na rozvoji českej vedy a na činnosti slávnej Karlovej univerzity, ktorá sa v tom čase dostala do ťažkej krízy. Z trojice humanistických vedcov, profesorov na pražskej univerzite – Ján Jessenius z Turčianskeho Jasena, Peter Fradelius z Banskej Štiavnice a Vavrinec Benedikt z Nedožier – mal pre českú a slovenskú národnú vedu a kultúru najväčší význam posledný z nich.

Bol vedcom, ale aj básnikom a vychovávateľom, školským organizátorom a reformátorom, literárnym teoretikom, prekladateľom, gramatikom, matematikom a tiež hudobníkom. Vavrinec Benedikt sa narodil 10. augusta 1555 v Nedožieroch, slovenskej dedine pri Prievidzi. Jeho rodový pôvod nie je bližšie známy, nakoľko matriky z tých čias sa nezachovali. Počiatky vzdelania získal v Prievidzi, na škole veľmi navštevovanej a povestnej. Po otcovej smrti odchádza k strýkovi Samuelovi do Jihlavy na Moravu, kde pod jeho vedením sa ďalej vzdelával. Našli sa zmienky o synovi Samuela Benedikta – Tobiášovi Benediktovi Fraundorfskom, ktorého zase vzdelával po otcovej smrti na partikulárnych školách v Žatci, v Nemeckom Brode, neskoršie na artistickej fakulte Univerzity Karlovej práve Vavrinec Benedikt z Nedožier. Ďalšie zmienky sa našli o ďalšom strýkovi Jonášovi Benediktovi, mešťanovi v Prešove, ktorý sa po smrti Vavrinca Benedikta uchádzal o jeho pozostalosť. Spomedzi svojich rovesníkov spomína Benedikt v úvode ku svojej českej gramatike Alberta Husselia, rektora školy v Prievidzi. Zmieňuje sa o ňom pochvalne, vyzdvihuje u neho najmä to, že nezanedbáva materinský jazyk, stará sa o správny pravopis a uhladený sloh. Z Benediktových učiteľov v Jihlave sa spomína Joachim Goltzi, vtedajší významný pedagóg a jeho priateľ – spolužiak Jan Kampan Vodňanský. Uprostred štúdií (1581–1587) však Benedikt nachladol a na niekoľko rokov ťažko ochorel. Pribeh a následky choroby znášal veľmi ťažko. Túžba po

dosiahnutí vyššieho vzdelania ho priviedla po vyličení do Prahy na Karlovu univerzitu.

Vavrinc Benedikt prijal v roku 1593 miesto učiteľa v Moravských Budějoviaciach a ďalšie dva roky bol rektorom v Uherskom Brode. V roku 1595 sa ako 40-ročný opäť vrátil do Prahy, aby tu ukončil štúdium na Karlovej univerzite. Tam zložil i prvú latinskú príležitostnú básň (42 hexametrov) na počesť svojich 12 priateľov, povýšených 7. októbra 1596 na magistrov. Podobných príležitostných básní napísal Vavrinc Benedikt okolo sto. Počas pražských štúdií Adam Huber Meziříčský z Rysnpuachu videl jeho gramatický koncept a nabádal ho, aby pokračoval v započatom diele. V tejto práci ho povzbudzoval i Daniel Adam z Veveslavína, ktorý mu sľuboval vydať gramatiku tlačou. Vavrinc Benedikt dosiahol v Prahe aj ďalší úspech. V roku 1596 sa profesori rozhodli, že pri univerzite zriadia akademické gymnázium (tzv. akademické klasy – classes) ako prototyp všetkým ostatným partikulárnym školám v krajine. Mala to byť vzorná vyššia partikulárna škola s internátom. V rokoch 1596–1599 pôsobil na akademickej vyššej partikulárnej škole v Prahe. Utvorilo sa päť tried a Martin Bacháček dostal za úlohu prijať učiteľov. Do piatej, najvyššej triedy zvolili za pedagóga Vavrinc Benedikta. Benedikt okrem toho ďalej zostavoval svoju gramatiku, zbierajúc materiál v pokoji Karlovho kolégia, ako sám píše vo svojej básni *Liber de se ipso*, publikovanej v úvodnej časti prvej knihy dvoch kníh českej gramatiky.

16. septembra 1597 dosiahol na artistickej fakulte hodnosť bakalára za prácu na tému z vojenského umenia *Čo je vhodnejšie, padnúť do nepriateľského územia alebo čakať nepriateľa doma?* Vo vtedajšom období tureckých vojen bola táto téma veľmi aktuálna. Pokračuje však v štúdiu ďalej a 10. októbra 1599 ho ustanovili ako vynikajúceho uchádzača za rektora partikulárnej školy (gymnázia) v Žatci, ktorá bola po Karlovej univerzite najslávnejšou školou v Čechách. Vavrinc Benedikt ako rektor žateckej školy spolu s Matějom Gryllom z Gryllova vzdal pohrebnú poctu zosnulému podporovateľovi a priateľovi Danielovi Adamovi z Veveslavína v zbierke básní žateckej školy *Lugubria in obitum M. Danielis Adami a Veveslavína, civis patricii et architypographi Pragensis* (Smútočná spomienka na smrť M. Daniela Adama z Veveslavína, vznešeného občana a pražského architypografa) so zvláštnou časťou žalospevov 21 skladateľov s názvom *Luctus scholae Zatecensis* (Žiaľ žateckej školy). Od Benedikta sú tri básne s úctou spomínajúce zásluhy zosnulého priateľa, ktorý mu ešte v poslednom liste osvedčoval svoju lásku k vlasti.

4. júla 1600 promovoval Martin Bacháček, rektor Karlovej univerzity, Vavrinc Benedikta za magistra, čiže doktora spolu s ďalšími 8 kandidátmi, za prácu *Či dobrodincovia viac milujú tých, ktorým urobili dobrodenie alebo nie?*

Benedikt prijíma potom miesto správcu školy v Nemeckom dnes Havlíčkovom Brode, kde pôsobí až do roku 1604. V tom čase na Slovensku zúrili krvavé turecké boje. Vavrinc Benedikt často myslel na svoju vlasť,

zachovala sa *Píseň nová*, v ktorej sa zamýšľa nad nebezpečenstvom hroziacim svetu od Turkov. Pieseň zložil po česky v deväťveršových strofách trochejskými katalektickými heptapodiami. V nej žalostí nad vraždením svojich krajanov, nad plienením slovenských dedín a vyzýva svojich spolurodákov, aby zanechali vzájomné spory a vrhli sa na nepriateľa. Dobový pesimizmus plynie aj z inej Benediktovej básne *Quid vita est aliud nisi commentatio mortis*. Autor ju uviedol r. 1613 ku Kampanovmu prekladu Mornayovho spisu *Rozjímání o životu a smrti*.

Na pozvanie rektora Karlovej univerzity Martina Bacháčka z Nauměřic prijal miesto profesora na artistickej fakulte. Prednášal klasickú filológiu, ku koncu svojho života aritmetiku. V rokoch 1605 a 1606 viedol rôzne dišputy na témy z rečníctva, o filozofii, o more, o výklade klasikov. Štúdium, preberanie a vykladanie klasikov malo svoj účel, pretože Benedikt sa zaoberal parafrázovaním Dávidových žalmov do češtiny a podľa antických vzorov si zaumienil vytvoriť presné pravidlá českej časomernej prozódie. Podľa starobylých zvykov každá gramatika mala mať i tretí diel, obsahujúci prozódium, a preto táto jeho práca mala byť doplnkom gramatiky. Na tento účel Benedikt v roku 1606 vydáva u Juraja Nigrina z čierneho Mostu zbierku *Aliquot Psalmorum Davidicorum praphrasis rhythmetrica* (Niekoľko rytmometrických parafráz Dávidových žalmov).

Benedikt si odbor prednášok menil. V zime roku 1609 prednášal spolu s Tetaurom Aristotelovu fyziku. Od r. 1609 obmedzoval svoje prednášky na matematiku, aby tým dôkladnejšie vyčerpал predmet. Z tohto dôvodu vydal aj v roku 1612 učebnicu aritmetiky s názvom *Elementa arithmeticae* (Základy aritmetiky – tlačou Jonatána Bohutského z Hraníc).

Začiatok roka 1611 bol pre univerzitu nepokojný. Vo svojej intimácii Benedikt popisuje vpád vandalského pasovského vojska do Prahy a ich útok na univerzitu. Podľa tejto intimácie sa staromešťania a študenti statočne bránili, aby ochránili univerzitu. V roku 1611 už ako prorektor Karlovej univerzity bol na audiencii u nového kráľa uhorského a českého Matyáša II. V tom istom roku zvolil prednášať matematiku a nastúpil do funkcie dekana. V rámci tohto postu sa snažil o mnohé reformačné rozhodnutia. Podarilo sa mu v marci 1612 presadiť, aby bol volený notár a kvestor univerzitných majetkov. V roku 1612 vydáva Vavrínek Benedikt svoj ďalší reformačný spis *Oratio therapeutica...* (Reč nápravná) s jeho progresívnymi pedagogickými názormi na reformu partikulárnych škôl. V októbri 1613 Benedikta zvolili za prepošta do Karolína.

V roku 1614 bol prepoštom a prorektorom. Prorektor Benedikt učil aritmetiku podľa svojho vlastného spisu dvakrát do týždňa, geometriu podľa Riffovho spisu raz, *Libellum de numeris figuratis* vykladá dvakrát a o sfére raz v týždni, všetko o deviatej hodine rannej.

4. júna 1615 zomiera na pravé poľudnie ako slobodný v Prahe na tuberkulózu, celý svoj majetok venoval univerzite.

Vavrínek Benedikt sa preslávil vedecky už počas svojho pôsobenia na škole v Havlíčkovom Brode, kde dokončil svoju vynikajúcu publikáciu – po

latinsky napísanú dvojdielnu českú gramatiku – *Grammaticae Bohemicae ad leges naturalis methodi conformatae... libri duo* (Dve knihy českej gramatiky, zostavenej podľa zásad prirodzenej metódy, Praha 1603), na ktorej príprave a vydaní pracoval plných deväť rokov. Táto gramatika je prvou systematickou českou gramatikou, ktorú poprední jazykovedci vysoko hodnotili a obdivovali (Josef Dobrovský, Josef Jungmann, Martin Hattala, Jan Gebauer, Jaroslav Vlček, Jan Jakubec). Benedikt ju spracoval na základe najčistejších literárnych pamiatok a hovorovej reči. V niektorých súvislostiach porovnával češtinu s moravskými a slovenskými nárečiami. Vzorom mu bola najmä slávna latinská gramatika Melanchtonova *Petra de la Ramee* (Peter Ramus) a gramatiky starších českých autorov.

Svoju gramatiku venoval českej a slovenskej mládeži. V latinskom úvode vysvetľuje, že jeho slovenský pôvod mu nebráni napísať gramatiku češtiny. Svoju publikáciu venuje ctihodným správcom cirkevným, obecným pisárom, ale aj poctivej a dobre vzdelanej mládeži českej, moravskej a slovenskej a iných národov, dbajúc o český jazyk. Nachádzajú sa tu aj kritické slová na adresu rodákov... „Ale tu naozaj zdá sa mi, že napomínať musím svojich rodákov Slovákov, u ktorých je najväčšia nebdalosť v pestovaní svojho jazyka: natolko, že daktorí... chvália sa nielen tým, že nečítajú české knihy, ale že ani jednej nemajú vo svojich knižniciach... Ani ja ich tu nenútim azda k českému jazyku, ale ku cvičeniu a pestovaniu vlastnej reči ich navádzam: najmä keď oplývajú školami nielen v mestečkách a mestách, ale i na dedinách...“ Benedikt si prvý všimol odlišnosť slovenčiny od češtiny. Medzi rozdielmi uvádza napr. slovenské ú proti českému au, slovenské tyto zvieratá proti českému tato zvířata, Slováci nemajú ř, Česi zase l atď.

Benedikt bol aj úspešným prekladateľom žalmov, ako o tom svedčia *Žalмовé některé v písmě české na způsob veršů latinských v nově uvedení a vydání* (Praha, 1606). Benedikt ako prvý zostavil úplný systém časomernej prozódie s rýmom pre český jazyk. Vzorom mu bol škótsky hymnológ Juraj Buchanan a slovenský básnik Ján Silván. Vo svojom preklade rád používa hovorovú reč. Do konca života preložil všetky žalmy, ale v roku 1620 pri dobýjaní a obliehaní Prahy boli zničené. Preklad žalmov mal byť doplnkom gramatiky s aplikáciou jej pravidiel. Vedel o ňom aj Ján Amos Komenský a veľmi si ho vážil.

Ďalším doplnkom gramatiky mala byť aj štvordielna *Poetica*, v ktorej sa zaoberal prozodickými vlastnosťami českého básnictva. *Poetica* sa však nezachovala a pravdepodobne sa tiež stratila s prekladom žalmov v roku 1620. Vavrínek Benedikt bol autorom aj príležitostných a oslavných básní k narodeninám, svadbám, úmrtiam a pod. Bol aj dobrým znalcom rečníctva. V roku 1605 mal akademickú dišputu O rečníctve a rečníkovi, od ktorého vyžadoval filozofické vzdelanie.

Hoci žil Vavrínek Benedikt v Prahe, nezabúdala ani na svoje rodné Slovensko. V roku 1606 vydal v Prahe knihu *Aliquot psalorum Davidicorum paraphrasis rhythmometrica, lyrico carminae ... attentata*, v ktorej sú básne

venované aj jeho dedovizni. Žiali nad tureckou expanziou, ktorá zasiahla Slovensko.

Z pedagogických diel Vavrince Benedikta zasluhuje osobitnú pozornosť publikácia základného významu *Penitioris scholae structura* (Vnútoraná školská sústava), ktorú vydal v Prahe v roku 1607. Nápravny plán a Vnútoranú sústavu školskú predniesol na slávnosti otvorenia partikulárnej školy u sv. Egídia v Prahe. V tomto príhovore predniesol zásadný reformný návrh na vyučovanie v mestských školách, aby sa jednak pozdvihla úroveň škôl, jednak aby sa zabezpečila rovnaká príprava žiakov na univerzitu. V príhovore sa zaoberá učebným plánom, rámcovými osnovami učiva, príčinami neúspechu vtedajších škôl a uvádza ja návrhy na odstránenie nedostatkov. Náboženstvo ponecháva, ale navrhuje presunúť ho na nedele a sviatky, odporúča obmedziť spev žiakov v kostoloch a takmer každodenné pohrebne sprievody.

Vyučovanie v 1.–3. triede sa sústreďuje na gramatické učivo, v 4. a 5. triede venuje pozornosť rétorike, logike a dialektike. V šiestej triede, ktorú navrhuje doplniť, by sa vyučovala najmä matematika, prírodné vedy, astronómia a etika.

Veľkú pozornosť venoval vyučovaniu latinčiny a pri jej vyučovaní využíva aj materinský jazyk. Odmietal bezduché memorovanie, žiaci musia predovšetkým pochopiť a rozumieť tomu, čo sa učia. V štúdiu cudzieho jazyka si žiak musí najprv dôkladne osvojiť slovník, správnu výslovnosť, základy gramatiky a jednoduché spôsoby vyjadrovania. Pri osvojovaní si slohu radí tiež spoznávať najprv vzorný sloh vybraných spisovateľov čítaním ich diel v origináli, napodobňovať ich vzor a až potom začať tvoriť samostatné poetické a prozaické výtvary. Žiak by mal získať rovnakú schopnosť rečniť a logicky dokazovať v materinskom a latinskom jazyku.

Vavrinec Benedikt kládol vysoké požiadavky na osobnosť učiteľa, na jeho vzdelanie, najmä na jeho odbornú prípravu a didakticko-metodickú úroveň. Vedel aj o ťažkostiach obcí pri zriaďovaní a udržiavaní škôl. Pre každú triedu odporúča mať osobitného učiteľa, ale ak to nie je možné, odporúča osobitné rozdelenie žiakov pod vedením menšieho počtu učiteľov. Žiadal od otcov, aby nedovolili žiť synom svojvoľne.

V prednáške *Oratio therapeutica* (Reč nápravná) žiadal lepší výber poslucháčov na univerzitu a navrhuje umožniť najlepším žiakom pražských artikulárnych škôl navštevovať osobitné prednášky na artistickej fakulte. Prial si, aby učiteľské a správcovské miesta na partikulárnych školách dostávali tí študenti univerzity, ktorí usilovne študovali a včas robili skúšky. Obsadzovaním učiteľských miest absolventmi artistickej fakulty by sa zvýšila úroveň mestských škôl. Vyčítal študentom a profesorom nedisciplinovanosť. Žiadal, aby sa zaviedol presný rozvrh prednášok, miesto a čas ich konania. Súčasne kládol dôraz na riadnu dochádzku poslucháčov na prednášky a od profesorov vyžadoval svedomitú plnenie učiteľských povinností.

Po dlhšom hľadaní príčin, pre ktoré Karlova univerzita nebola na úrovni, Benedikt zistil, že hlavnou príčinou je chudoba. Preto sa u Benedikta

objavuje požiadavka, aby sa poslucháči a profesori zabezpečili hmotne tak, aby sa mohli venovať svojim povinnostiam. Treba ustanoviť platy nielen profesorom, ale aj zriadiť a opraviť kolégiá pre študentov. Benedikt hodlal získať finančné prostriedky na rozkvet Karlovej univerzity hlavne od šlachty.

Záležalo mu aj na zlepšovaní vyučovania matematiky v mestských školách. Z tohto dôvodu napísal a vydal knihu *Elementa arithmeticae* (Základy aritmetiky), Praha 1612.

Smrť Vavrinca Benedikta sa ťažko dotkla Karlovej univerzity. Výstižne ho charakterizoval prorektor Troilus: „Bol to ozajstný filozof, ktorý nikdy nebol nájdený viacej zamestnaný ako keď zaháľal (t.j. v zdanlivej záhálke pracoval duševne). Jeho reč jemná ako sokratická. Od jeho povahy a mravov boli vzdialené neslušné slová, šaškovitý hovor a zlý mrav všelijakého nepekúneho hovorenia a kliatia. V šatstve dbal vždy na slušnú čistotu. Tak miloval život v samote, že žil až dokonca neženatý, voliac si život oddaný štúdiám.“ Vavrinec Benedikt sa natrvalo zapísal do dejín našej kultúry, najmä do dejín literatúry a do dejín pedagogiky. Patril medzi tých vzdelancov, ktorí už na prelome 16. a 17. storočia mali úzky kontakt s českými kolegami a reprezentantmi kultúry a vzdelanosti.

V roku 1999 vyšlo v ostravskom vydavateľstve Tilia v spolupráci s Filozofickou fakultou Ostravskej univerzity v krásnej grafickej úprave nesporne najznámejšie a najmajstrovskéjšie dielo Vavrinca Benedikta z Nedožier *Grammaticae Bohemicae, ad leges naturalis methodi conformatae, et notis numerisque illustratae ac distinctae, libri duo*. Ide o faximilové vydanie tohto diela v latinčine, ktoré jeho editorka Nancy Susan Smith opatrla rozsiahlou úvodnou štúdiou. Podrobne v nej analyzuje (v anglickom jazyku) jednotlivé zložky tejto gramatiky a zasadzuje ich do kontextu vtedajších gramatických opisov. Dôležitý na záver je súpis literatúry a menný register, ktoré pomáhajú pri štúdiu spisu. Odbornú úroveň tejto gramatiky vysoko hodnotili už súčasníci Vavrinca Benedikta z Nedožier.

V súčasnosti Kultúrny dom v jeho rodisku nesie jeho meno, v obci je umiestnená aj pamätná tabuľa tomuto významnému rodákovi. Prievidzské gymnázium je tiež nositeľom mena tohto nášho významného humanistu, ako aj ulice vo viacerých slovenských mestách nesú meno tejto významnej slovenskej osobnosti. V roku 2010 si budeme pripomínať 455. výročie narodenia a 395. výročie úmrtia tohto významného slovenského humanistu.

OTAKAR ZACHAR – SLÁDEK, ALCHYMISTA A SPISOVATEL

Jiří Mika

Když jsem letos připravoval při jiné příležitosti text o Otakaru Zacharoví, nájemci kladenského pivovaru, který byl známý rovněž literární a nakladatelskou činností, sáhl jsem nejdřív po nově vydaném posledním dílu *Lexikonu české literatury*. Ke své lítosti jsem však zjistil, že kladenský sládek a literát se na sítu nastaveném pro výběr hesel do LČL nezachytil a propadl do hlubin literárněvědného zapomnění.

Literární historik a bibliograf Aleš Zach, který se zabývá dějinami českých nakladatelství 19. a 20. století (a je autorem řady nakladatelských hesel v LČL), nemohl Zachara pominout v publikaci *Nakladatelské Kladno* (vydané Střeďočeskou vědeckou knihovnou v roce 2007), nicméně ve svém online *Slovníku českých nakladatelství 1849–1949* (<http://www.slovník-nakladatelství.cz>) se mu zatím důsledně, a řekl bych programově, vyhýbá. A to přesto, že elektronický slovník uvádí jako příručku mapující nakladatelství, která nebyla zařazena do LČL a která se vyznačují jistou efemérností či kuriózností svých aktivit, a takové charakteristice odpovídá do značné míry právě činnost Otakara Zachara.

Uchýlil jsem se tedy k jiným zdrojům, k pracím autorů zabývajících se regionální historií a inklinujících k jistým obzvláštním osobnostem, a také k vlastnímu průzkumu, jehož součástí byla i Zacharova bibliografie, se kterou bych vás rád po krátké biografické vsuvce seznámil.

Otakar Zachar se narodil 16. března 1870 v Točníku, kde jeho otec Šebestián Zachar pracoval jako sládek v místním pivovaru. Rodina pocházela ze Žebráku a patřila ke vznikající vrstvě zámožných českých podnikatelů. Mezi Zacharovými předky z matčiny strany bychom však našli i obrozenecké básníky Jana a Vojtěcha Nejedlých. Otakar Zachar si ke svému rodišti uchoval po celý život vřelý vztah, jak dosvědčuje obrázek pivovaru s místními hrady, který si pro své nakladatelské počiny nechal nakreslit dokonce dvakrát – od Adolfa Kašpara a Mikoláše Alše.

Po absolvování pražské reálky pokračoval Otakar Zachar na Českém vysokém učení technickém studiem chemie, které dokončil s titulem inženýra v roce 1893. Mezitím jeho rodina přesídlila do Kladna, či do tehdy ještě samostatných Kročehlav, kde se jeho otec stal náměmcem a sládkem benediktinského pivovaru. V roce 1886 otec Šebestián Zachar zemřel a pivovar provozovala vdova Marie, která se později provdala za kladenského starostu MUDr. Jaroslava Hrušku.

Roku 1898 předala Marie Hrušková vedení pivovaru svému synovi. Otakar Zachar měl pro tuto práci nejlepší předpoklady. Vedle vysokoškolského vzdělání v oboru chemie se vyučil sládkem, absolvoval kurs kvasné chemie a bakteriologie v Kodani a poznával řemeslo na cestách v Německu, Anglii, Francii a Skandinávii. Dál se vzdělával a okruh jeho zájmů se rozšiřoval. V knihovně Národního muzea se seznámil s kulturním historikem

Čeňkem Zírtem, který ho přivedl mimo jiné k zájmu o lidové obyčejy související s pivovarnickým řemeslem. Ovšem největší pozornost upřel k alchymii. Nejprve ji studoval jako jednu etapu v dějinách chemie, postupně si však začal uvědomovat její filozofický a duchovní rozměr, což ho přivedlo až ke spiritismu a dalším okultním naukám.

Od šestadvaceti let publikoval odborné články a fejetony v různých časopisech. Byl členem České chemické společnosti pro vědu a průmysl, přednášel ve společnosti nauk, ve studentských spolcích a při různých příležitostech v cizině. Kromě kročehlavského pivovaru, který za jeho působení dosáhl největší prosperity, měl podíly v pivovarech na Smíchově, v Braníku a spolu se smíchovským sládkem uvažoval o koupi pivovaru v Unhošti. Vlastnil byt v Praze, ale zároveň se účastnil veřejného života v Kladně, kde v roce 1907 založil Národní jednotu kladenskou sdružující místní podnikatele a živnostníky a následně kandidoval do obecního zastupitelstva.

Dělnické a poněkud provinční Kladno však pohlíželo na počínání kročehlavského sládky s nedůvěrou a často s nepřátelstvím. Kladenský sociálně demokratický list Svoboda neváhal zpochybnit jeho vysokoškolské vzdělání a se zvláštním gustem odhalil před veřejností skandál, jímž skončil Zacharův milostný román s operní pěvkyní Boženou Kacerovskou. S talentovanou zpěvačkou pocházející z Loun, jež působila v Národním divadle, v Novém německém divadle v Praze a později v Paříži, se Zachar po šestileté známosti rozešel a její otec pak na něm soudně vymáhal odškodné za nedodržení manželského slibu, čehož opoziční tisk důkladně využil.

Dnes bývá v souvislosti se Zacharovým jménem zmiňován spíše příběh jeho sestry Elišky, provdané za továrníka ze Žebráku Ottu Wiesenbergera, která byla mecenáškou a jednou z osudových lásek kněze a básníka Jakuba Demla. Vcelku nepřekvapí, že v tomto případě se pořádkumilovný a konzervativní Zachar postavil na stranu Eliščin manžela. Spolu s ním podal na Demla soudní žalobu a přičinil se, aby Eliška byla po nějaký čas držena v nervovém sanatoriu a v domácím vězení.

Otakar Zachar zůstal až do svých sedmačtyřiceti let svobodným mláďencem. Roku 1917 se oženil s Pavlou Veverkovou, herečkou, která měla jistou dobu angažmá v Městském divadle na Vinohradech. Avšak 29. listopadu 1921 Otakar Zachar náhle umírá. Bezdětná vdova se po několika letech odstěhovala z Kladna do Prahy. Majetek se postupně rozplynul a po kladenském sládkovi zbyla jen poněkud nesourodá literární pozůstalost.

Knihy, na kterých se Otakar Zachar podílel autorsky nebo jako vydavatel (často v obojí roli), lze rozdělit do tří tematických okruhů: dějiny alchymie a chemie, odborné práce o pivovarnictví a sladovnickém řemesle a beletristické pokusy inspirované jeho životními zkušenostmi a zážitky.

Prvním Zacharovým edičním počinem byl staročeský rukopis Mistra Antonia z Florencie *Cesta spravedlivá v alchymii*, který vydal roku 1899 v pražském nakladatelství F. Šimáček. V roce 1902 publikoval ve Věstníku Královské české společnosti nauk svou vlastní přednášku *Alchymista Bavor*

Rodovský z Hustiřan a jeho rukopis nyní Leydenský, již předznamenal svůj trvalý zájem o tohoto známého českého alchymistu z doby Rudolfa II.

Rokem 1904 počínají Zacharovy vlastní nakladatelské aktivity. Podle rukopisu uloženého v klášterní knihovně na Strahově vydal dílo středověkého filozofa a teologa Raymunda Lulla *Praktika testamentu*. Z univerzitní knihovny v holandském Leidenu se mu podařilo zapůjčit do Čech obsáhlý rukopis Bavora Rodovského z Hustiřan, který pod titulem *Kniha dokonalého umění chymického* shrnoval Rodovského překlady a výpisky ze světové alchymistické literatury. Snad bychom v této souvislosti mohli hovořit o jakémisi svérázném, nicméně úspěšném pokusu o mezinárodní meziknihovní výpůjčku. Zachar vydal z rukopisu úvodní spis *O způsobu přístrojení kamene filosofického* od Laurentia Ventury (v roce 1907 jej vytiskl kladenský tiskař Jaroslav Šnajdr) a pak překlad latinského spisu od neznámého autora *Aurora consurgens – Jitřní záře* (vyšel v Kladně s vrozením 1909, ale ve skutečnosti o dva roky později, vytiskl jej V. Kotrba v Praze).

Všechny vydané spisy provázely Zacharovy podrobné komentáře a předmluvy. Odtud byl už jen krok k vydání vlastní knihy o alchymii. Soubor Zacharových studií a článků věnovaných tomuto tématu vyšel v roce 1911 pod názvem *O alchymii a českých alchymistech*. Ilustracemi jej doprovodil Mikoláš Aleš, s nímž se Otakar Zachar seznámil kolem roku 1899 a s nímž udržoval přátelský vztah až do Alšovy smrti v roce 1913. Skromnější publikace *Chemie dávnověku* obsahovala Zacharovu přednášku proslavenou roku 1912 v Leidenu a vyšla jako zvláštní otisk z *Chemických listů pro vědu a průmysl* v roce 1914. V téže roce vydal Zachar další stěžejní dílo z této oblasti svých zájmů, knihu *Z dějin spiritismu v minulosti*, vyzdobenou tentokrát dřevoryty Josefa Váchala. Alchymisticky orientovanou část Zacharovy bibliografie uzavírá jeho přednáška *Účast J. A. Komenského v dějinách chemie*, publikovaná opět jako separát z *Chemických listů* v roce 1918.

V odborné publicistice se spojoval Zacharův profesní zájem s vášní pro psaný text. Nejprve redakčně spolupracoval s časopisem *Kvas*, ale protože se mu zdál příliš prorakousky zaměřený, začal v roce 1907 vydávat vlastní týdeník *Sládek*, ve kterém propagoval tradiční české pivovarské řemeslo, hájil zájmy vlastníků menších pivovarů a vyslovoval své poněkud konzervativní názory. Knižně vydal drobnější publikace *Rakouské pivovarsství a Vídeň* (1904), *Rakouské kontrolní měřidlo pro pívni mladinnu* (1904), *Řemeslníci a cechy na Kladně za starodávna* (1906), ale také několik svažek pivovarských písní, které sbíral nebo je opatroval texty a publikoval zpravidla jako přílohu svého časopisu.

Pravidelnými přílohami časopisu *Sládek* byly také reprodukce kreseb Mikoláše Aleše, ale především kulturně historické práce Čeňka Zírta. Tímto způsobem vyšly Zírtovy knihy *Řády a práva starodávných pijanských cechů a družstev kratochvilných v zemích českých* (1908), *Pivo v písních lidových a znárodnělých* (1909), *Sladovnické obyčeje, zábavy, slavuosti a pověry v nákladnických domech a pivovárech českých* (1910), *Listy z kulturních dějin městských pivovarů v zemích českých* (1911). Zírt rovněž edičně

připravil veselohru K. J. Erbena *Sládcí*, která vyšla jako příloha *Sládka* za rok 1912, s Alšovou kresbou *Pivovar pod hradem Točnickem a Žebrákem* v záhlaví.

V roce 1906 vydal Otakar Zachar vlastním nákladem soubor svých textů *Pivovarské kapitoly a feuilletony*. Kniha, kterou ilustroval další z jeho výtvarných spolupracovníků a přátel, Adolf Kašpar, stojí na pomezí odborné literatury a beletrie. Obsahuje například text *Boj proti pivu*, v němž Zachar vystupuje vtipně a rafinovaně proti „antialkoholikům“, tedy propagátorům abstinence, stejně jako ironicky pojatou idylu sládkovského stavu *Pivovarské nebe*. O jeho úsilí proniknout na pole umělecké literatury svědčí četné rukopisy básní a množství započatých divadelních her, které se uchovaly v jeho pozůstalosti v Archivu Národního muzea. Drama (zejména žánr krátké divadelní hry, jednoaktovky) vyhovovalo zřejmě jeho temperamentní, výbušné povaze. K divadlu měl, jak jsme naznačili, blízko i v osobním životě a do svých her také z osobních zkušeností mnohé promítal. Knižně vydal komedii *Harmonie: výjevy z pivovarské kanceláře* (1909), v níž se pobavil na účet hoteliérů, drobných obchodníků a členů lidových spolků, drama *Na šachtě: výjev ze života kladenských horníků* (1910), frašku *Před obědem* (1912) o žárlivé manželce a svobodmilovné umělkyni (toto dílko mělo zřejmě zvlášť blízko k jeho životním osudům) a hru z období války *Washingtonská služka* (1918), která měla spolu s nevydanými tituly *V předvečer republiky* a *28. říjen* tvořit zamýšlenou *Válečnou trilogii*.

Do dějin české literatury (aspoň soudě podle hesláře *Lexikonu české literatury*) se Otakar Zachar svými literárními pokusy nezapsal. Nicméně zůstává jednou z nejzajímavějších osobností v historii českého pivovarnictví, předmětem vděku zájemců o alchymii, jimž zprostředkoval řadu děl z alchymistické minulosti, vděčným objektem regionálního bádání a také impulsem pro vytvoření bohatého záznamu v databázi středoevropských osobností, památek a místopisu, která vzniká jako jeden z produktů bibliografického oddělení ve Středočeské vědecké knihovně v Kladně.

Literatura

- ŽÁK, Karel. Za Otakarem Zacharem. *Národní politika*. 10. 12. 1921, roč. 39, č. 339, s. 1.
- BORECKÝ, Vladimír. *Zrcadlo obzvláštního: (z našich mašiblí)*. Praha : Hynek, 1999. Metamorfózy kvasinky pивní (Sládek a alchymista Otakar Zachar), s. 237–243.
- PERGL, Jaroslav. *Mikoláš Aleš a Kladno*. Kladno : Jaroslav Pergl jr., 2000. 123 s.
- DOLEŽÍ, Josef. Jitřní záře české alchymie (Život a dílo Otakara Zachara 1870–1921). *Logos*. 2000, č. 1/2, s. 57–74.
- ZACH, Aleš. *Nakladatelské Kladno : z dějin kladenské knižní kultury*. Kladno : Středočeská vědecká knihovna v Kladně, 2007. 180 s.
- SVK v Kladně – Soubory autorit, regionálních osobností, památek a místopisu [online]. [cit. 2009-10-12]. Dostupné z <http://svk7.svkk1.cz/i2/i2.entry.cls?ictx=kl&src=kl_us_auth&ok.x=51&ok.y=9>.

MÁRIA ĎURÍČKOVÁ V KRAJINE DETSTVA

Elena Matisková

Keď som premýšľala nad témami tohtoročného kolokvia, zrak mi padol na bibliografiu Márie Ďuríčkovej, ktorú som spracovala a naša knižnica ju vydala pred desiatimi rokmi k životnému jubileu svojej rodáčke. Zaspomínala som si na spisovateľku a na stretnutie s ňou. Dovoľte mi, aby som sa podelila s týmito spomienkami.

Bolo to v septembri roku 1999, pár dní predtým ako Mária Ďuríčková oslávila 80-te narodeniny, keď som sa s kolegyňou a so stovkami bibliografických záznamov viezla na návštevu spisovateľky do Bratislavy. Niesla som jej rozpracovanú bibliografiu, ktorú bolo treba pozrieť, doplniť a opraviť. Aká je v skutočnosti Mária Ďuríčková? Mala som pocit, že ju dôverne poznám. Veď som už niekoľko mesiacov zhromažďovala a triedila záznamy o jej tvorbe a čítala všetko, čo mi prišlo pod ruku.

Mária Ďuríčková, občianskym menom Masaryková, rodená Piecková, sa narodila 29. 9. 1919 v Zvolenskej Slatine v roľníckej rodine. Vyrastala v gazdovskom dome, ktorý stojí dodnes. Otec, Ondrej Piecka, vážený gazda, pretože za najväčšiu hodnotu sa v tom období považovala zem, pôda, role a lúky. Mama, Mária, rodená Ďuríčková tak isto pochádzala zo Slatiny. Mala dvoch mladších súrodencov, brata Janka a sestričku Aničku, ktorá zomrela na infekčnú chorobu v útlom veku. Spolu s nimi bývala stará mama z otcovej strany, s ktorou si spisovateľka vytvorila vrúcny vzťah.

Mária Ďuríčková vyrastala obklopená ľudovým umením. Od mala-malička počúvala uspávanky, povedačky, rýmovačky, spievanky, hádanky a rozprávky. Možno práve toto rozhodlo, že sa v škole stala náruživou čitateľkou. Pod vplyvom kníh sa čoraz viac ponárala do sveta rozprávok. Pri každodennej práci na gazdovstve zostávalo málo času na čítanie. Musela pásť husy a kravy, nosiť vodu zo studne, rozkladať oheň v sporáku, polievať plátno a robiť iné domáce práce. Otec hovorieval, že sedliacke dievča nemá kedy čítať. Mala však dve tajné spojenkyne mamičku a starkú. Mama jej vymýšľala robotu, kde sa dalo čítať a starká jej nosila knihy od známych. V bielej šatôčke ich schovávala pod vankúš. Tú istú šatôčku si Marka (ako ju vtedy všetci volali) uväzovala spolu s knihou na pás, aby v príhodnej chvíli mohla knihu vybrať a čítať. Ľudovú školu a tri meštianky vychodila v Slatine. Keď končila školskú dochádzku, napísala v slohovej práci, že by veľmi chcela ísť ďalej do školy, a stať sa učiteľkou. Otec o ďalšom štúdiu nechcel ani počuť. Až pán farár a učiteľ slovenčiny presvedčili otca, aby pustil dcéru do škôl. A tak sa dostala do Zvolena, kde dokončila meštiansku školu a na Učiteľský ústav do Lučenca. Keď sa vychystala do škôl, starká jej kúpila šaty, po ktorých veľmi túžila, pretože v tom čase sa v Slatine stále nosil kroj. To bol začiatok cesty do sveta. Zmaturovala v roku 1938.

Po štúdiách dvanásť rokov učila na dedinských, laznických a mestských školách zvyčajne najnižšie ročníky. Naučila deti nielen čítať a písať, ale aj

milovať básničky a rozprávky. Učila v Hornom Tisovniuku, Žitnej, Omastinej a v Bratislave. V Omastinej sa zoznámila s manželom Vojtechom Masarykom, ktorý pochádzal z Uhrova.

Počas Slovenského národného povstania postihla rodinu tragédia. Manžela zatkli fašisti, väznili a potom popravili. Ich jediný syn Janko mal vtedy len deväť mesiacov. Po oslobodení našla manželovo telo v masovom hrobe v háji Cibislávka pri Bánovciach nad Bebravou. Položilo ju to. Musela zmeniť prostredie. Odišla do Bratislavy a popri zamestnaní začala študovať na pedagogickej fakulte slovenčinu a ruštinu. Ťažký psychický úder podlomil jej zdravie. Pre vážnu chorobu sa musela rozlúčiť s učiteľským povoláním. Na pár rokov sa jej domovom stali liečebne. Bojovala so zákernou chorobou. S Jankom jej pomáhali rodičia.

Keď sa ako-tak uzdravila, začala spolupracovať s detskými časopismi. Veľmi túžila vrátiť sa k deťom. V roku 1951 sa stala šéfredaktorkou časopisu Družba a o rok neskôr časopisu Zornička a v roku 1954 sa zamestnala vo vydavateľstve Mladé letá, kde našla nový zmysel života.

Publikovať začala v roku 1951 v časopisoch Zornička a Ohník. Nebol to jej úplný začiatok. Prvú poviedocku napísala ako 9-ročná do Slniečka, ktoré vtedy v Matici slovenskej vydával Jozef Čiger Hronský a v odkazoch si prečítala pochvalu. Zvolila si spisovateľské meno po dievčenskom mene svojej matky Ďuričková, pretože často musela vysvetľovať, že nemá nijaké rodinné väzby s prvým prezidentom ČSR T. G. Masarykom.

Knižne debutovala veršovanou *Rozprávkou o dedovi Mrázovi* (1954), ktorá svojou hravosťou bola protipólom prevládajúcej vojnovnej tematiky v literatúre pre deti. Nasledovala zbierka epických básní *Čarovná písťalka* (1958) a zbierka krátkych próz pre najmenších čitateľov *Zajtra bude pekne* (1959). Potom sa zamerala na tvorbu pre starších žiakov. V knihe voľne koncipovaných poviedok *My z ôsmej A* (1960) vyrozprávala zážitky dospievajúcej mládeže s hlbokým pochopením pre jej pohľad na svet. Kniha bola súčasťou tzv. novej vlny literatúry detského aspektu. Súčasťou tejto vlny boli aj knihy *Danka a Janka* (1961), *Stíhač na galuskách* (1963) a *Majka Tárarjka* (1965). Príbehy dvojčiek Danky a Janky sa dodnes tešia veľkej obľube. Kniha vyšla v desiatich vydaniach. Kniha *Stíhač na Galuskách* má autobiografické črty. A v *Majke Tárarjke* citlivo vykresľuje svet postihnutého dievčaťa v dedinskom prostredí. V knihe *Jasietka* (1963) sa realistická postava Žofka Jafurová z Jalšovíka pohybuje v rozprávkovej krajine a stretáva sa s postavami zo slovenských ľudových rozprávok. Najmenším čitateľom bola určená rozprávka *O Gulčovi Bombulkovi* (1962). Smelé klbko vlny sa vybralo na dedinský dvor a skamarátilo sa so všetkými zvieratkami. Každému pomohlo, div sa celé nepoodvžjalo, neporozdávalo. Na príbehu personifikovaného klbka rozpráva o citovom svete detí. Z obdobia 60-tych rokov je aj folklórna monografia o rodnej Zvolenskej Slatine *Preletel vták cez slatiné višky* (1960).

Za iniciatívy Márie Ďuričkovej začal v roku 1968 znova vychádzať detský časopis Slniečko. Priklonilo sa k "dubčekovskému obrodnému procesu" a za trest v normalizačnom období spisovateľku vypoklonkovali aj z Mladých liet.

Opäť zostala bez zamestnania s obmedzeným publikačným právom. Ročne mohla vydať len jednu knihu. V roku 1972 sa jej podarilo vydať knihu *Jozko Mrkvička Spáč* a o dva roky neskôr dielo *Nie je škola ako škola*, kde poukazuje na školské prostredie, ktoré by malo byť priestorom na hravosť a fantáziu.

V 70-tych rokoch sa naplno prejavila ako zberateľka a upravovateľka ľudovej slovesnosti. Od kníh *Biela kňažná* (1973) a *Najkrajšie na svete* (1976), inšpirovaných ľudovou rozprávkou, prešla k rozsiahlym knihám povestí a bájí o histórii Bratislavy *Dunajská kráľovná* (1976) a *Prešporský zvon* (1978). Poznanie dávnych dejov Bratislavy využila na napísanie knižky *Kľúče od mesta* (1981). Povesti, báje a humoresky z rodného zvolenského regiónu literárne spracovala v knihe *Zemský kľúč* (1986). Úvodná povesť hovorí o tom, že Zvolen je stredom sveta. Ďalšia povesť s tragickým koncom sa odohráva v terajších priestoroch Krajskej knižnice Ľudovíta Štúra vo Zvolene, kde bola predtým tanečná sála. Mladý kožušník chcel v bitke zabiť svojho soka a nešťastnou náhodou zasiahol svoju nastávajúcu. V starom zvolenskom cintoríne stál pomník s nápisom: „Tu leží panna, Zimáni Anna. Umrela v tanci medzi mládenci v šestnástom roku v najkrajšom veku“. Medzi čitateľmi bol o knihu *Zemský kľúč* veľký záujem. Mária Ďuríčková ju doplnila o nové povesti a v druhom vydaní sa v roku 1994 opäť dostala na pulty kníhkupectiev. V septembri toho istého roku sa za účasti spisovateľky konal vo zvolenskej knižnici slávnostný krst knihy. V roku 1997 získala kniha najvyššie ocenenie v anketе knižnice Najčítanejšia kniha pre deti. V diele *Panenská veža na Devíne* (1980) zoskupila materiál na povesti o slovenských mestách, hradoch, vrchoch a riekach. Medzitým vydala knihy autorských rozprávok *Jahniatko v batohu* (1984) a *Čo si hračky rozprávali* (1986), v ktorej humorným spôsobom, cez oživené hračky v detskej izbe, približuje svet dieťaťa. Najmladším čitateľom sú určené aj knihy *Emčo* (1988) a *Rozprávky Čierneho Filipa* (1989), ktoré približujú deťom prostredie Bratislavy. Dve knihy povesti o Bratislave vyšli v spoločnom zväzku pod názvom *Bratislavské povesti* (1990). Nové súbory rozprávok spracúvajúcich ľudové námety nesú názvy *Zlatá priadka* (1995) a *Slucové dievčatko* (1995).

Významná je aj Ďuríčkovej zostavovateľská, editorská, upravovateľská a prekladateľská činnosť. Z tejto oblasti treba uviesť najmä knihy: *Zlatá brána* (1975), *Keď národ malý stal sa veľkým* (1984), *Knižka pre všetky slovenské deti*, *Išlo dievča po vodu*, *Spievaj si vtáčatko* a mnohé ďalšie. Jej knihy nečítali len naše deti. Boli preložené do viac ako dvadsiatich jazykov. Desiat titulov bolo preložených do češtiny a aj ostatné sa predávali v českých kníhkupectvách. Sama prekladala niektorých českých autorov do slovenčiny (Nezvala, Seiferta, Hrubína, Sirovátka a iných). Po roku 1989 sa začalo s reedíciami jej rozprávkových kníh. Za svoje literárne diela získala celý rad ocenení.

Z literatúry som poznala životnú púť Márie Ďuríčkovej a keď som stúpala do jej bytu do kopca po strmých schodoch, rozmýšľala som, kde brala táto osamotená žena toľkú energiu. Podala nám kľúče cez okno plné muškátov a my sme vošli do jej kráľovstva. Víjala nás ako blízkych priateľov. Veľký a priestraný byt bol plný kníh, najmä obývačka, kde nás usadila. Na každej

stene boli police s knihami. Nad kozubom sa okrem najvzácnejších rodinných fotografií skvela modranská keramika. Kým sme sa usadili, navarila voňavý čaj a priniesla nám domáci jablkový koláč. Odmietla našu pomoc pri servírovaní. Sedeli sme v kreslách a pani spisovateľka Mária Ďuríčková rozprávala. Z detstva si najviac spomínala na starú mamu: „Sú to už roky, čo moja starká odišla na druhý svet, ale ja sa s ňou i teraz často zhováram. Pre mňa bude moja starká živá, kým žijem ja. Vo chvíľach clivoty si vyjdem na lúčku, kde som za mladi pásavala kravy, sadnem si na pažiť k bielemu chodníku, čo vedie zo Slatiny do Očovej a zhováram sa so starkou.“ Spomínala na Vianoce svojho detstva a na tajomné adventné očakávanie, kedy sa z dvorov šírla vôňa vianočných oblátok a ihličia. Vianoce mala veľmi rada až do čias, kým jej fašisti neodvliekli manžela. Potom ju choroba obrala o učiteľské povolanie, ktoré tak milovala, ale vzťahu k deťom sa nevedela vzdať a tak písala.

Keď som jej podala rozpracovanú bibliografiu, zostala trochu prekvapená a zároveň potešená, čo všetko som zaznamenala o jej tvorbe. Prechádzali sme kapitolu po kapitole: knižné vydania poézie a prózy, texty v antológiách, poézia a próza v periodikách, zostavovateľská a editorská činnosť, výber a úprava ľudovej slovesnosti, prekladateľská tvorba a preklady jej diel do cudzích jazykov, rozhlasové, televízne a filmové diela a nakoniec literatúra o samotnej autorke. Často sa pristavovala pri jednotlivých záznamoch a zaspomínala a ja som mala pocit, že z každého rohu izby pozerá na mňa nejaká rozprávková bytosť.

Spolu sme vybrali z jej rodinného albumu fotografie do bibliografie a uzavreli sme pracovnú debatu. Na jej naliehanie som si na pamiatku vybrala jednu z jej kníh. Bola to knižka Jožko Mrkvíčka Spáč, ktorú som mala v detstve veľmi rada. Bolo pre mňa neopakovateľným zážitkom stretnúť a bližšie spoznať spisovateľku, ktorá svojimi dielami vychovala už tri generácie detí. A boli to predovšetkým rozprávky. V jednom z rozhovorov Mária Ďuríčková povedala: „Rozprávka ma obohatila krásou, vložila mi do srdca silu a smelosť, dala mi krídla, zasiala mi do duše svoju pravdu. Lebo rozprávka vie, kde je pravda. Je ako dobrý sudca, prináša spravodlivosť. Ona bola východiskom i cieľom mojich tvorivých ambícií. Pomáhala som jej obhájiť svoje miesto až do našich čias“.

Keď sa jej na besedách pýtali, koľko napísala kníh, vyhýbavo odpovedala, že nie je dôležité koľko, ale aké sú tie knihy. Pri našom rozhovore s vtípom poznamenala, že „keby kníh, ktoré vydala bolo raz tolko a ešte poltolko, bolo by ich práve sto“. Uvedomila som si, že napísala viac než štyridsať kníh. Keď som potom doma zosumarizovala bibliografiu vyšlo mi úctyhodné číslo v počte záznamov – 1406. Mária Ďuríčková písaním unikala do krajiny detstva a rozprávok. Detský svet plný nádeje a budúcnosti v nej znova a znova prebúdzať autorku. Deti jej knihy radi čítali a čítajú dodnes, hoci ona sama svoju poslednú životnú kapitolu dopísala 15. marca 2004 v Bratislave vo veku nedožitých 85 rokov.

„Dobrá kniha je zázrak: dáva a nič za to nežiada, nič z nej neubída.“ Týmito slovami vyjadrila Mária Ďuríčková svoju lásku k literatúre.

ZDENĚK VAVŘÍK A JIŘÍ PIŠTORA – DVA SPISOVATELÉ V HISTORII PARDUBICKÉ KNIHOVNY

Zlatohlávková Martina

Do historie pardubické knihovny se nesmazatelně vepsali dva spisovatelé – Zdeněk Vavřík a Jiří Pištora. Knihovnický významnější byl Zdeněk Vavřík, který nebyl původem z Pardubic, který se narodil 21. 9. 1906 v Libhošti u Nového Jičína. Oba rodiče, Alois a Marie, byli učitelé. Maturoval na ostravském gymnáziu (jedním z jeho profesorů byl spisovatel Vojtěch Martínek). Po maturitě začal studovat práva, toto studium však brzy opustil a přešel na filozofickou fakultu. Zároveň absolvoval kurs pro obecní knihovníky na tehdejší Státní knihovnické škole v Praze.

Svou knihovnickou kariéru začal roku 1933 v Opavě, v tehdejší knihovně Matice opavské byl vlastně posledním předválečným knihovníkem tohoto spolku. V roce 1936 byla knihovna Matice opavské převzata městem a Zdeněk Vavřík se tak stal prvním opavským knihovníkem z povolání. Roku 1938, po obsazení Opavy Němci, byla tato veřejná knihovna zlikvidována a většina knih byla spálena. Zdeněk Vavřík poté působil jako ředitel Hlavní městské knihovny v tehdejší Moravské Ostravě. V publikaci Jaromíry Knapíkové Matice opavská se sice uvádí, že v roce 1946 byl knihovníkem v Moravské Ostravě, dle materiálů v Státním oblastním archivu v Pardubicích a v archivu krajské knihovny v Pardubicích je však doloženo, že v té době už působil v Pardubicích.

Do funkce knihovníka v Pardubicích nastoupil v roce 1939. Byl sem převeden výnosem ministerstva kultury ze dne 13. března 1939. Zanedlouho po nástupu absolvoval studijní cestu do Berouna, Přísku a Českých Budějovic s cílem poznat knihovny v těchto městech a seznámit se s jejich chodem, organizací a výpůjčním systémem. Pardubickou knihovnu převzal s 372 registrovanými čtenáři, 31. prosince 1940 jich však už bylo přes tři tisíce. Navrhl rovněž změnu výpůjčního systému, když prosadil systém prezenčního katalogu. Na podzim 1939 založil v knihovně hudební oddělení. Za jeho působení se pardubická knihovna vůbec podstatně vzrostla. Do té doby měla pouze jednoho pracovníka, za Vavříka postupně personálu přibývalo, na konci války už v knihovně pracovali čtyři lidé.

Od prosince 1940 prosadil vydávání šestnáctistránkového letáku pro čtenáře s názvem *Knihovníkiv zápisník*. Vycházel však pouze dva roky, poté bohužel zanikl kvůli nedostatku financí. První číslo obsahovalo především pokyny pro čtenáře – jak vyplnit přihlášku, jak se orientovat v knihovně. Zajímavé je například zde uvedené srovnání tehdejšího fondu pardubické knihovny s jinými. V té době měla pardubická knihovna méně knih, než některé knihovny v mnohem menších městech, například v Litomyšli nebo Jaroměři. V každém čísle čtenáři našli seznam nových knih s anotacemi. Anotace byly laděné dost osobně, někdy lehce ironické, jindy až s trochu

přísným nebo dokonce káravým podtónem, najdeme ale i pochvalu a uznání. Součástí časopisu byla rovněž listárna, kde měli čtenáři možnost vyjadřovat své názory na knihy, případně navrhopvat, co by se podle jejich názoru mohlo v knihovně zlepšit nebo změnit. Další pravidelnou součástí Knihovnickova zápisníku se staly autorovy úvahy a eseje, uvádíme témata některých z nich: *Osobnost knihovníka*, *Domácí knihovny*, tzv. ženská četba (esej *O knihách pro ženy a děvčata*), pardubické divadlo (*Východočeská kára Thespidova*). Zajímavá byla i další rubrika *Kukátko*, glosující život města. Knihovnickův zápisník byl velmi příznivě přijat v tehdejšímu tisku, uvádíme například, jak jej hodnotil časopis Brázda: „Vavřík svým Zápisníkem vytvořil nový typ výchovného a propagačního prostředku v našem veřejném knihovnictví. Jeho pokus smělý pojetím i rozsahem se zdařil. Přáli bychom si, aby i jiné městské knihovny vydávaly podobné tribuny, které by tak poutavě i působivě mluvily k obci, jako Vavřík k pardubické veřejnosti“. Česká osvěta v článku knihovního instruktora MŠANO uvedla:

„Oživení pardubické knihovny, které lze pozorovat ve zvýšení počtu výpůjček, zavedení prezenčního katalogu a jinak, hlásí se způsobem patrným i těm, kdož v místě nežijí. Ocení to však především čtenáři místní... Vítáme upřímně nový věstník v nevelké skupině starších předchůdců. Všichni městští knihovníci by měli Knihovnickův zápisník odebírat.“

V roce 1940 zorganizoval Vavřík v Pardubicích 14. sjezd knihovníků (měl se konat původně již v roce 1938 právě v Opavě, ale v důsledku všem známých událostí byl zrušen). Sjezd se konal v sobotu a v neděli 29. a 30. června. Zúčastnilo se jej 62 knihovníků z českých a moravských měst. Sjezd začal sobotní společnou návštěvou Kunětické hory, poté se účastníci sešli večer k přátelské schůzce a v neděli dopoledne na radnici v zasedací síni k pracovní schůzi s příspěvkem, jako *Všeobecná situace veřejného knihovnictví*, *Dětská literatura* (příspěvek na toto téma přednesl pardubický spisovatel a pedagog Otokar Pospíšil), *Nové směry ve věcné katalogizaci* (Bohuslav Koutník z Prahy), *Knihovny nemocniční*, *Zřizování hudebních oddělení ve veřejných knihovnách*. Po zakončení schůze se ještě většina knihovníků zúčastnila zasedání městského zastupitelstva v Pardubicích. V roce 1941 se Vavřík zúčastnil 15. sjezdu českých knihovníků v Písku, kde přednesl referát *Časopisy pro čtenáře*.

Téhož roku navštívil městskou knihovnu vrchní knihovní inspektor při MŠANO Jindřich Kubíček a vyjádřil knihovně za její práci pochvalu a uznání. 3. února 1941 došlo k otevření první pobočky na Skřivánku v ulici V ráji č. 919. O rok později byla otevřena letní čítárna v Tyršových sadech. Zprávu o letní čítárně odvyšlál Český zvukový týdeník Aktuality.

V roce 1945 byl Zdeněk Vavřík potvrzen ve funkci knihovníka a zároveň byl jmenován kronikářem města. Stal se jedním z místopředsedů Svazu českých knihovníků v Praze, prosazoval nové knihovnické tendence, byl jedním ze zakladatelů časopisu Knihovna. O rok později vyšla knižní podoba Knihovnickova zápisníku. Vavřík v ní zdůrazňuje význam Jiřího Mahena, kterému věnoval první, poměrně rozsáhlou, kapitolu. Na dalších stranách

Zápisníku popisuje organizaci práce v knihovně a základní činnosti, především se však zde zabývá prací se čtenářem. Přesto že se jedná vlastně o odbornou práci, místy používá i položertovná vyjádření.

Nelze se nezmínit o některých Vavříkových dost odvážných činech. V roce 1939 neuposlechl příkazu zničit tzv. závadné knihy. Sice je vyřadil, ale místo nařízené likvidace je nechal bezpečně umístit mimo knihovnu. Stejně tak se mu podařilo zachránit knihovny bývalých vojenských útvarů v Pardubicích. Rovněž se neztotožnil s nařízeným omezením půjčování knih Židům a na zasedání městské rady vyslovil svůj nesouhlas, za což byl ostře napaden časopisem *Arijský boj*. Nesouhlas mu ale nebyl nic platný a v září 1941 bylo okresním úřadem v Pardubicích půjčování knih Židům úplně zakázáno.

Zdeněk Vavřík nebyl pouze knihovníkem, jeho aktivity byly velmi pestré. Spolupracoval s pardubickým divadlem a s rozhlasem (zajímavé je například rozhlasové pásmo *Staletí* – fiktivní rozhovor slavných osobností z historie a současnosti Pardubic). Z jeho básnické tvorby je nejznámější básnická sbírka *Rodná*, inspirovaná okupací Moravy a Slezska. Za války se z podnětu Františka Halase obrátil k literatuře pro mládež, známé je například *Dobrodružství Marca Pola* – převyprávění známého Milionu. Nejvýznamnějším literárním počinem je však rozsáhlá reprezentativní publikace *Pardubice 1940*, vydaná k 600. výročí města. Překládal z francouzštiny (Marivaux, Aveline).

Právě Vavříkova mnohostrannost byla jedním z důvodů, proč v roce 1955 knihovnu opustil. Druhým důvodem se stalo znechucení z marných bojů s představiteli města o přidělení vhodnější budovy pro knihovnu – ta dosavadní na Smetanově náměstí (knihovna zde sídlila od roku 1929) už dávno nestačila. Od roku 1956 pracoval Z. Vavřík v redakci *Literárních novin* v Praze. Na knihovnictví však zcela nezanevřel, přispíval do časopisu *Čtenář*, v roce 1958 se zúčastnil dalšího celostátního sjezdu knihovníků.

Zemřel 29. prosince 1964 v Praze.

Jiří Pištora není příliš známý jako knihovník, pracoval totiž v knihovně pouhě čtyři roky. Jeho otec Antonín Pištora byl významným spolupracovníkem paraskupiny SILVER A a za svou odbojovou činnost byl popraven v Pardubicích na Zámečku. Pardubická knihovna v současné době připravuje publikaci s prozatím pracovním názvem *Všední život Pardubáků za druhé světové války*. Těžiště získávání informací pro tuto chystanou knihu je v rozhovorech s pamětníky a právě mnoho respondentů si na Antonína Pištora vzpomíná.

Jiří Pištora (13. 6. 1932 Pardubice – 26. 9. 1970 Praha) maturoval roku 1951 na pardubickém gymnáziu, doporučení ke studiu na vysoké škole však nedostal a pracoval jako dělník v chemickém průmyslu. Později mu bylo přece jen umožněno studovat, a to učitelství v oboru čeština–ruština (jiné prameny uvádějí obor čeština–dějepis) na filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Po absolutoriu nemohl najít odpovídající

zaměstnání a pracoval opět nějaký čas manuálně, tentokrát na stavbě opatovické elektrárny. Roku 1958 se stal zaměstnancem pardubické knihovny. Ač zde působil jen krátce, zažil v ní dvě velké změny. Tou první bylo zrušení pardubického kraje a krajská knihovna se tak stala knihovnou okresní. Druhou změnou bylo stěhování knihovny ze Smetanova náměstí č. 56 do budovy Pernštýnské náměstí č. 77. Pištora působil v oddělení metodiky, zpracoval několik metodických materiálů, jako jsou *Růžová zahrada* a je věnován perskému básníkovi Sádímu, druhý připomíná slovenského básníka Pavla Orzságha Hviezdoslava.

V roce 1962 odešel do administrativního aparátu Svazu spisovatelů, kde pracoval až do své předčasné smrti. U čtenářů je znám především jako básník. Psát verše začal už na gymnáziu a první pokusy zveřejňoval ve studentském časopise *SOS*, který vycházel v Pardubicích koncem čtyřicátých let. Od roku 1956 publikoval ve všech tehdejších významných literárních časopisech. Debutoval wolkrovsky laděnou knihou básní *Hodiny v řece* roku 1961, kterou věnoval Oldřichu Mikuláškovvi. O čtyři roky později vydal další sbírku s názvem *Země přibližných*. V říjnu 1969 vyšla v časopise pro nejmenší Mateřídouška autorova dětská říkanka s názvem *Lapkové* (s textem: *Žije, žije ve stepi / jeden v suché otepi. / Drulý v laptích pod pařezem, třetí v díře mezi bezem. / Ať si jsou, tam kde jsou. / Ať sem na nás nelezou.*), která způsobila jeden z prvních normalizačních skandálů. Jiří Pištora přišel o místo, smlouva na jeho připravovanou knížku veršů pro děti byla zrušena a celý náklad rozmetán. Ztráta práce i možnosti publikovat přišly bohužel v době, kdy autor prožíval silnou osobní krizi. Tato velmi nešťastná souhra okolností nakonec vyústila v autorův dobrovolný odchod ze života. V dopise na rozloučenou Jiří Pištora napsal: „*Neuvážujme o míře viny, jsme jací jsme. Debakl mého života je jen součástí děsivého mravního debaklu této společnosti, zničili jsme v srdci generací poslední trosky cti...*“

VINCENT ŠIKULA V BIOGRAFICKÝCH SÚRADNICIACH (1936–2001)

Katarína Benciová

Cielom tejto prezentácie je predstaviť vám významného slovenského prozaika, básnika, autora kníh pre deti a mládež, esejistu, publicistu, scenáristu a hudobníka Vincenta Šikulu. Bol to svojrázny človek, ktorého umelecký talent sa najviac prejavoval v poézii a próze, no po celý život aj v písomne nezachytenej hudbe, jeho tretej vášni. V poviedkovej aj novelovej tvorbe si Vincent Šikula vypracoval rozprávačský štýl na vysoký stupeň majstrovstva, ktorého charakteristickými črtami sú významová skratka, láskavý humor a skvelý dialóg. Umelecká originalita autorovej rozsiahlej práce svedčí o tom, že ide o jedinečnú osobnosť.

S Českou republikou Vincenta Šikulu spája viacero vecí. Vďaka iniciatíve literárneho historika a slovakistu Emila Charousa, ktorý vycítil talent a dal mladému prozaikovi priateľ, vydal vo vydavateľstve Naše vojsko svoj debut, prózu, zbierku črt a poviedok z vojenského života *Na koncertoch sa netlieska* (1964). V tom čase bol Vincent Šikula jedným z najoriginálnejších zjavov vtedajšej novej vlny slovenskej prózy. Týchto dvoch literátov od vtedy spájalo nerozlučné, celoživotné priateľstvo. Až za hrob, ako sa vraví.

Dalším spojivom, ktoré spájalo Vincenta Šikulu s Českou republikou, bola jeho vojenčina v Brne. Pretože sa nedostal k posádkovej hudbe, hoci konkurz urobil, ocitol sa ako spojár pri delostrelcoch v Brne. Na vojenčinu veľmi často spomínal a aj o nej veľa písal.

Vincent Šikula patril k ľuďom, ktorí si nevedia život bez knižky predstaviť. Nielen preto, lebo sa stal spisovateľom, ale už od detstva patril aj medzi nadšených čitateľov. Už v útlom veku mal tak rád knižky, až by sa dalo povedať, že mu knižka prirástla k ruke. Pritom bol len obyčajný chlapec z nebohatej rodiny a knihy si musel požičiavať z farskej, alebo školskej knižnice. Pochádzal z veľkej rodiny, bohatej na deti, no s knihou bol vždy samotár. Neraz, keď bývalo pekne, prešiel polom rodného chotára a zvyčajne úzky kľukatý chodník mu pomáhal nájsť úkryt, kde si mohol sadnúť sám, len s knižkou do trávy. Niekedy ho vyrušoval iba škovránok. Samota s knižkou mu otvárala dvere do neznámych krajín, do neznámych priestorov, v ktorých sa rado túlalo jeho zahmlené detstvo. Ako sa naučil čítať, najprv čítal, ba hltal všetko, čo mu niekto podstrčil, neskôr sa naučil už aj vyberať, ale jeho vzťah ku knižkám sa vôbec nezmenil. Kamkoľvek prišiel, všade sa zaujímal o knižnicu. Podľa knižiek, čo má človek rád, sa dá rozpoznať jeho vnútorný svet. Niet nič na svete krajšie, ako byť medzi knihami, mať vlastnú knižnicu. Ľudia, čo radi čítajú, budú mať určite vždy dost priateľov. Z toho chlapčerstva aj samotárstva mu navždy veľa zostalo.

Otec Vincenta Šikulu, Alexander Šikula (18. 5. 1898 – 24. 10. 1973), bol lesným robotníkom. Volali ho Alexin. Bol drevorubač, v skutočnosti rodený

štekár. Vyrábala šteky do viníc. Stále každému vykladal a vysvetľoval, ako má vyzerať správny štek... „Štek treba ešte večer zašpicatíť a potom, skoro už potme, všetky šteky spočítať.“¹ Takmer celý život prežil v hore. Jeho práca bola veľmi ťažká a namáhavá. Do roboty si vždy niesol o štvrté ráno – lebo cesta do práce bola daleká – iba fľašu melty a fľašu vodnára, najlacnejšieho, podradného, nie však „fušovaného“ vína. Bol to jednoduchý dedinský človek. Celý život usilovne pracoval. Mal však veľkého konička – hudbu. Klarinet si nosil temer stále so sebou. No ako väčšina dedinských hudobníkov nemal vlastný, ale cirkevný či obecný nástroj. Bol nielen usilovný a pracovitý, ale aj nábožný a hudbu mal rád nielen preto, že si ňou vedel prikrášiť život, ale zdalo sa mu, že Boha si možno uctiť modlitbou, no ešte krajšie hudbou. Vlastný klarinet si však nikdy nekúpil. Nemal naň, ani si naň nikdy nezarábil. Musel sa pravdaže aj so ženou všelijako zvrátať a obracať, aby uživil dvanásť detí. Nielen uživiť, ale aj poriadne vychovať. Kým otec Vincenta Šikulu pracoval a muzicoval v hore, malý Vinco na neho doma clivo čakával.

Stať sa hudobníkom, sníval už Vincov tatko, ktorý mal rád každého. Nemal nepriateľov. Bol to dobrosrdečný človek, čo každému dopraje. Síce ho oficiálne menovali za dedinského klarinetistu, sám nikdy síkromne nevlastnil poriadny klarinet. Prsty mal ako kladivká, boľavé, zrobené a klarinet mizerný. Bolo mu do plaču, keď stratil z klarinetu kovovú klapku a nemal si ju za čo kúpiť, ba ani nevedel, kde sa také kovové klapky predávajú.

Jeho život skončil tragicky. Zomrel tak, že ho zrazilo auto. U svojho syna, u mladšieho Vincovho brata, si zabudol fľašu s vínom a na druhý deň si na ňu spomenul. Šiel si ju teda vziať. Prechádzal cez cestu. Zatrúbilo auto. Cívol nazad do cesty a auto ho zrazilo. Po tejto nešťastnej udalosti už žil len krátko, šesť týždňov.

Matka, Anna Ludovíta, rodená Slintáková (6. 7. 1905 – 6. 6. 1978) zostala sirotou, keď mala štyri roky. V šestnástich rokoch, ešte ako dievča, odišla do Ameriky, do New Yorku, za vidinou lepšieho života. Bývala u svojej najstaršej sestry. Vydžala tam však sotva dva roky. Tak veľmi jej bolo clivo za domovom, že sa vrátila na Slovensko. Po troch rokoch sa vydala za Vincovho otca. Mama si pri robote vždy spievala, najčastejšie pri varení alebo pri praní, čoho mala na dvanásť detí neúrekom, ale naozaj pri každej, i otravnej a únavnej robote si spievala. Bola typom ženy, ktorá sa v domácnosti zvrátila bez akéhokoľvek sťažovania sa na únavu. Mama sa o všetky deti príkladne starala, denne im piekla chlieb a osúchy. Pravdaže, ak mala z čoho... Mama, ani otec sa so svojimi deťmi nemaznali. Spoločne s manželom aj so všetkými deťmi denne chodili do kostola na sväté prijímanie, aj na všetky omše, ranné i večerné. Počas zimných večerov sa u nich zišlo mnoho príbuzných, uzímených dedinských strýkov, ktorí potom hrali na hudobných nástrojoch. Na družstve pracovala až do poslednej chvíle. Strihala štiepky do vinohradu. Zomrela krátko po manželovi na infekciu, paradoxne po jednoduchej operácii žľčníka.

¹ Šikula, V. *Tam, kde sa cesta skrúca*, 2002, s. 20.

Detstvo mal Vincent Šikula ťažké. Narodil sa 19. októbra 1936 v Dubovej pri Modre. Po materiálnej stránke pochádzal z veľmi chudobnej rodiny. Mal jedenásť súrodencov, päť bratov a šesť sestier. Vždy u nich bývalo veselo a hlučno. Hlavne keď všetci radili tomu, komu sa najhoršie vodilo. Na jednej posteli blízko pece ich často spalo aj dvanásť. V roku 1943 začal Vincent chodiť do ľudovej školy v Dubovej. Bol obyčajným dedinským chlapcom, ktorý sa od iných detí odlišoval hádam len tým, že bol biednejšie oblečený a obutý, a že mu častejšie škvrkalo v žalúdku ako iným deťom. V období rokov 1947–1948 navštevoval kláštorné gymnázium Societas Verbis Devini (Misijný dom Matky Božej pri Spoločnosti slova Božieho) v Nitre. Bol tu v reholi misionárov, ktorí sa museli učiť prísnej sebadisciplíny. Tajne upravil niekoľko cirkevných piesní, lebo sa mu zdalo, že má hlbší vzťah k hudbe ako k literatúre, musel to však tajiť. Od detstva chcel byť kňazom a misionárom, neskôr už iba hudobníkom.

Najkrajšie chvíle života Vincenta Šikulu súvisia s hudbou. Keď rozpúšťali kláštory a on po roku prišiel z Nitry domov, dohola ostrihaný, v koste-nom golieriku, práve vtedy v Modre zakladali hudobnú školu. Jeho vzťah k modranskej hudobnej škole – tak ju vtedy volali – bol viac než priateľský už od jeho chlapčenských rokov. Pravdaže, súviselo to i s výchovou v rodine. Otec hrával v dubovskej dychovke na klarinete, starší brat bol vojenským hudobníkom, ďalší brat študoval hru na hoboji, muž nečudo, že keď založili v Modre hudobnú školu, šiel sa na ňu sám dobrovoľne prihlásiť. Bola to pre neho dôležitá udalosť. Vybral si klarinet, ktorý však nemal, a tak poriadne necvičil. Neskôr sa naučil hrať tiež na husle, organ, krídlovku, hornu a lesný roh. Hru na horne dokonca v rokoch 1951–1959 študoval na konzervatóriu.

Po skončení štúdia na konzervatóriu a “odkrútení” si vojenčiny, v rokoch 1961–1964 sa stal učiteľom na hudobnej škole v Modre. Roky na hudobnej škole v Modre patria bezpochyby, aj keď bol učiteľom len krátko, k najkrajším rokom jeho života.

Neskôr, keď v hudobnej škole prestal učiť, stal sa v rokoch 1967–1969 redaktorom časopisu Romboid. Vybral si ho prvý šéfredaktor Miroslav Válek, skôr, než sa stal ministrom kultúry, keď zakladal časopis. Vincent Šikula bol prvým výkonným redaktorom časopisu. Odrazu však zistil, že už redaktorom nie je, ba nie je ani v redakčnej rade. Jednoducho ho počas jeho choroby z redakčnej rady vyčiarikli, hoci mu to nik neoznámil, ba dokonca s ním ani nerozviazali pracovný pomer! V tomto období tvoril, z jeho pera pochádzajú jeho prvé poviedky. Niekoľkokrát získal tvorivé štipendium, aby sa naplno mohol venovať tvorbe.

V čase rokov 1969–1973 nastúpil k filmu ako dramaturg, jeho riaditeľom filmu bol vtedy básnik Pavel Koyš. Podarilo sa mu zrealizovať film *Lalie poľné*, a vo filme *Ela Havettu* účinkoval dokonca aj ako herec, hral túlavého hudobníka a hral aj na trúbke.

V rokoch 1973–1992 pracoval Vincent Šikula ako redaktor pôvodnej tvorby (prózy) vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ v Bratislave. Literatúra bola pre neho vec zasvätenia: mnoho povolaných, málo vyvolených. V litera-

túre sa cítil kňazom. Kňazom, ktorý má dosť veľa chýb. O práci redaktora povedal: *Redaktor musí byť ako vietor, vždy musí vedieť, kam má ktorý rukopis ísť.* Túto prácu mal veľmi rád, do vydavateľstva chodil medzi prvými. Stále potreboval mať rozhľad a nové informácie. Preto každý deň čítal dennú tlač. Ba ani noviny mu nestačili, chcel viac a viac informácií, zaujímal sa aj o to, čo hovorili iní a či majú na to, čo prečítali v novinách, podobný názor ako on.

Vincent Šikula bol ženatý dvakrát a mal štyri deti. Tri dcéry a jedného syna. Z jeho detí nám je určite najznámejšia dcéra z prvého manželstva, Veronika Šikulová, ktorá sa narodila 15. marca 1967 v Modre. Vyštudovala žurnalistiku na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Pôsobila v Literárnom týždenníku, denníkoch Nový Čas a Meridián. Od roku 1993 bola v slobodnom povolaní. Teraz sa zamestnala v Malokarpatskej knižnici v Pezinku, v Oddelení pre deti a mládež. S manželom, fyzikom Marekom Mihalkovičom, má syna Vincka a dcéru Barborku.

Ku koncu svojho života býval Vincent Šikula často veľmi unavený, aj keď počas dňa nevykonával žiadnu namáhavú prácu. Niekedy sa na tú svoju literárnu prácu naozaj ťažko sústreďoval. Už pohľad na písací stroj v ňom vyvolával hrôzu. Hlavne v staršom veku. Najmä však vtedy, ak bol nižší tlak vzduchu. Kolkokrát mal v hlave celú poviedku, ale nie a nie začať práve kvôli tej prvej vete... Niežeby si ju nevedel vymyslieť, vedel si nájsť aj sto viet, no nie a nie z nich vybrať tú prvú a pravú. Vtedy by najradšej niekoho poprosil, aby ju napísal za neho. V staršom veku písal málo a čudoval sa, koľko voľakedy napísal. Na nové rozsiahlejšie veci sa nevedel sústreďiť, preto skúšal kratšie útvary, poviedku, článok, poznámku, niekedy rozprávku pre deti. Patril k autorom, ktorých privedla nových impulzov rozkladá, nestihol si hneď všetko utriediť tak, aby sa to oplátilo dať na papier, jednoducho zámer či myšlienka uňho nemala kedy dozrieť. Lahší prozaický nápad možno vybaviť hneď, zavše napríklad poviedkou, ktorú stačí zachytiť, neskôr opraviť, no rozsiahlejšia práca si vyžaduje väčšiu a dlhodobejšiu sústredenosť.

Priskoro, vo veku 65 rokov, keď mohol vydávať najzrelejšie diela, nás nečakane opustil. Osireli vinohrady, v ktorých od detstva pracoval, ale opustený ostal najmä stôl, za ktorým napísal Majstrov, Muškát i Vilmu, stíchla aj jeho trúbka. Už nenačrie do spomienok z detstva, ktoré boli hlavnou inšpiráciou jeho mohutného rozprávačského talentu. Vo svojom milovanom dome, Hamr-štyle, Vincent Šikula našiel svoju smrť na zlyhanie srdca 16. júna 2001. Poslednú knihu, ktorú písal tesne pred svojou smrťou, bola *Udri pastiera* o biskupovi Gojdičovi. Poslednú kapitolu venoval opisu biskupovej smrti. Autenticky v nej priblížil pocity človeka, ktorý zacíti, že sa s ním niečo deje.

Tvorba Vincenta Šikulu

Próza pre dospelých

1964 – Na koncertoch sa netlieska, zbierka črt a poviedok z vojenského života

1964 – Možno si postavím bungalow, zbierka poviedok

- 1966 – S Rozarkou, novela o duševne postihnutej dievčine
 1966 – Nebýva na každom vršku hostinec, novela
 1968 – Povetrie, zbierka črt a poviedok
 1976 – Majstri, román, 1. diel trilógie
 1977 – Muškát, román, 2. diel trilógie
 1978 – Vlha, novela
 1979 – Vilma, román, 3. diel trilógie
 1980 – Liesky, autobiografická novela
 1981 – Vojak, novela
 1983 – Matej, román o Matejovi Hrebendovi
 1983 – Nokturná, kniha úvah, autorských vyznaní, rozhovorov a literárnych portrétov
 1987 – Heroické etudy pre kone, kniha poviedok a noviel
 1990 – Pastierska kapsička, kniha poviedok a noviel
 1991 – Ornament, román
 1994 – Pôstny menuet, kniha poviedok a noviel
 1995 – Veterná ružica, novela, pokračovanie románu Ornament
 2000 – Anjel Gabriela
 2001 – Udri pastiera, z pozostalosti, nedokončené
 2002 – Tam, kde sa cesta skrúca, pamäti, eseje
 2003 – Požehnaná taktovka, pamäti, eseje

Poézia

- 1983 – Z domu na kopci, zbierka básní
 1993 – Zo zanedbanej záhrady, zbierka básní
 1998 – Bubeník september, zbierka básní
 2003 – Za odchodom orgovánu, zbierka básní z pozostalosti

Próza pre deti

- 1965 – Pán horár má za klobúkom mydleničku
 1966 – Prázdniny so strýcom Rafaelom
 1978 – Ďuro, pozdrav Ďura
 1981 – Vajíčko sliepky liliputánky
 1984 – O múdrom kohútikovi
 1996 – Rozprávky a rozprávania (Augustín a zvon)
 1997 – Medardove rozprávky
 2000 – Vladko a pes
 2001 – Vincúrko

Filmové scenáre

- 1972 – Lalie poľné, film režiséra Ela Havettu
 1980 – Otec ma zderie tak či tak, celovečerný film nakrútený podľa knižky Prázdniny so strýcom Rafaelom, scenár napísal Igor Rusnák, réžia Otakar Krivánek
 1991 – Zuzanka Hraškovic, televízny film, scenár podľa balady Pavla Országha Hviezdoslava napísal Vincent Šikula

ZPRÁVY O ČINNOSTI SDRUŽENÍ KNIHOVEN

ZPRÁVA O ČINNOSTI SDRUŽENÍ KNIHOVEN ZA ROK 2009

Jaromír Kubíček

V roce 2009 pokračovaly aktivity Sdružení knihoven ve značné míře v ustálených formách, když se uskutečňovaly postupně akce organizované radou SDRUK i jednotlivými sekcemi. Jednání rady se uskutečnila 17.–18. 2. v Hradci Králové, 21. 5. v Karlových Varech a 24. 11. ve Zlíně; valná hromada se konala 17. 2. 2009 v nové budově knihovny v Hradci Králové. Jednání sekcí proběhla: pro akvizici 10. 6. v Hradci Králové, pro knihovny s nabídkovou povinností 12. 11. v Praze, pro bibliografii 7.–8. 4. v Českých Budějovicích, pro historické fondy 11. 6. v Praze, pro regionální funkce 10. 11. v Praze a v říjnu se uskutečnil tradiční seminář v Pardubicích. Nově ustavená sekce pro informační vzdělávání uživatelů měla první setkání 22. 9. 2009 v Hradci Králové.

Předseda Sdružení knihoven podal abdikaci na svou funkci na jednání rady 21. 5. 2009 a volbou rady se stala předsedkyní Hana Študentová. Vzhledem k jejímu onemocnění byl stávající předseda požádán o vykonávání funkce nadále, novou volbou na jednání rady 24. 11. přijala funkci předsedkyně Lea Prchalová s účinností od 1. ledna 2010.

Rada SDRUK jednala o přípravě koncepčních materiálů a připravovala společné aktivity, jak je uvedeno v zápisech z jejího jednání, vystavovaných průběžně na <http://www.sdruk.cz>. Odborné akce byly předmětem jednání sekcí a jsou uvedeny v samostatných zprávách.

Z jednotlivých aktivit:

Konference, semináře

Knihovny současnosti 2009

17. konference Knihovny současnosti byla uspořádána v neobvyklém letním termínu ve dnech 23.–25. 2009 vzhledem k rekonstrukci v areálu Junior centra v Seči. Do programu byly zařazeny bloky, které reagovaly na aktuální odborné dění v naší profesi. Úvodní jednání pléna bylo věnováno perspektivám knihoven pod názvem *Knihovna jako komunitní centrum*, připravil je Jaromír Kubíček a moderoval Tomáš Řehák. Vystoupili v něm také zahraniční kolegové – Hannelore Vogt a Sabine Guhl ze SRN, Marcin Zawila z Polska a z 10 vystoupení bylo jen 5 příspěvků ve sborníku (Hannelore Vogt, Bohdany Stoklasové, Blanky Sapákové, Heleny Gajduškové a Anny Stöcklové). Odborných sekcí bylo stanoveno šest v časových relacích po půl dnech – *Právní aspekty služeb pro veřejnost* (připravil dva příspěvky a moderoval Hanuš Hemola), *Knihovna obývacího města* (5 příspěvků připravila a moderovala Zlata Houšková), *Knihovna 2.0* (8 příspěvků připravil a moderoval Jan Kaňka, z toho vystoupení Evy Marvanové, Václava Jansy s kol., Petra Škyříka, Jana Kaňky, Martina Krčála jsou ve sborníku),

Funkce veřejné knihovny z hlediska jejich uživatelů (6 příspěvků připravila a jednání řídila Šárka Kašpárková, z toho vystoupení Lenky Navrátilové je uvedeno ve sborníku), *Knihovna jako samoobsluha: pro a proti* (připravila Jaroslava Štěrbová, příspěvek Zuzany Kopencové je ve sborníku), *Digitalizace pro uživatele* (Radka Římanová a Štěpánka Žižková připravily 8 vystoupení, z toho příspěvky Pavly Švástové, Blanky Vorlíčkové, Martina Šárkyho, Věry Svobodové, Tomáše Foltýna a Jiřího Polišenského jsou ve sborníku). Třetí den v plénu měl za nosné téma *Veřejné knihovny dnes*, moderátor Vít Richter zařadil do programu 4 příspěvky a závěry z jednání sekcí, ve sborníku najdeme vystoupení Evy Novotné, Víta Richtera, Lukáše Grubera. V závěrečném hodnocení Zlaty Houškové vyznělo, že šlo o jednu z dosud nejzajímavějších konferencí, které se účastnilo 330 knihovníků a 20 vystavujících firem.

Konferenci organizačně zajišťovaly MZK v Brně a SVK v Hradci Králové. Předáno bylo 5 medailí Z. V. Tobolky.

Kolokvium slovenských, českých a moravských bibliografií, konference starotiskařů, akviziční semináře jsou uvedeny ve zprávách sekcí.

Slovník českých knihovníků

Z podnětů setkání bibliografií na kolokviu v Trenčíně roku 2006 byly zpracovány zásady sestavení slovníků knihovníků a na poradách bibliografií je jeho doplňování novými hesly stále organizováno. Slovník je vystaven na webové stránce SDRUK a obsahuje dosud více než 450 definitivně zpracovaných hesel.

Knížní veletrhy

- ↳ *Svět knihy*, Praha 14.–17. května 2009 – zajišťovala MZK a SVK Kladno
- ↳ *Polabský knižní veletrh*, Lysá nad Labem 3.–6. září 2009 – zajišťovala SVK Kladno
- ↳ *Podzimní knižní veletrh*, Havlíčkův Brod 9.–10. října 2009 – zajišťovala Knihovna Vysočiny

Knížní veletrhy se pořádaly za finanční spoluúčasti SDRUK a organizačního podílu místní krajské vědecké knihovny, členské knihovny mohly nabídnout knihy k prodeji do společného stánku SDRUK.

Zahraniční exkurze

Veletrh dětské knihy Bologna 2009

Odborný zájezd spojený s návštěvou největšího veletrhu dětských knih v Bologni a doplněný exkurzí do tamních knihoven. Připravila jej M. Shejbalová, vedla I. Horáková a účastnilo se 26 knihovníků ve dnech 23.–26. března 2009.

Publikační činnost

Knihovny současnosti 2009 je sborníkem 23 příspěvků od 29 autorů přednesených na konferenci, vyšel bez příspěvku z projektu MK Knihovna XXI. století.

Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2008 (vyšlo 2009) je sborníkem olomoucké konference starotiskařů, který přetiskl 27 příspěvků.

Sdružení knihoven České republiky – rok 2009 je organizační ročenkou, která přetiskla 20 referátů z kolokvia českých, moravských a slovenských bibliografií, konaného ve Zvolenu, a jednatelskou zprávu.

Účetní vypořádání za rok 2009 (v Kč)

Počáteční zůstatek	625 125,68
Příjmy	759 171,78
za publikace	39 618,00
konference	530 780,00
zahraniční cesty	145 000,00
členské příspěvky	43 000,00
úroky	773,78
Výdaje	755 244,46
za publikace	38 934,46
konference	543 017,00
zahraniční cesty	162 632,00
bankovní poplatky	3 661,00
vedení účetnictví	7 000,00
Konečný zůstatek	629 053,00

SEKCE PRO BIBLIOGRAFIÍ

Jiřina Kádnerová

Sekce pro bibliografii uspořádalala jarní 21. zasedání ve dnech 7.–8. dubna 2009 v Jihočeské vědecké knihovně v Českých Budějovicích za účasti 42 knihovníků. Na jednání bylo zhodnocení předcházejícího zasedání, postup a stav vydávání retrospektivní bibliografie českých a moravských novin a časopisů v projektu CERBI. Zahájeny byly redakční práce na poslední části, kterou je soupis časopisů v ČR od počátku do r. 1918, která by měla být vydána roku 2010. Souběžně je databáze českých a moravských periodik vystavena na web stránkách Moravské zemské knihovny v Brně.

Ve smyslu závěrů jednání rady SDRUK byly práce bibliografiů zaměřeny na zpracovávání hesel osobností do databáze Slovníku českých knihovníků, obsahující 459 hesel. Přítomní byli vyzváni k aktivnější práci při doplňování databáze s tím, že do další porady každá krajská knihovna doplní alespoň 10 hesel. Diskutovala se kritéria výběru osobností – profesní působení, publikační činnost, otázka zařazování dlouholetých dobrovolných knihovníků obecních knihoven aj. Dalším pravidelným bodem byly zprávy o činnosti bibliografických pracovišť zúčastněných knihoven. Podstatnou částí zasedání byla příprava podzimního kolokvia slovenských, českých a moravských bibliografiů. Tématem budou knihovny a spisovatelé, literatura faktu a bibliografie, literární dějiny v regionech a česko-slovenské vztahy v bibliografii. Na závěr účastníci zhlédli výstavu Šumava Karla Klostermanna – příběh šumavské podmalby v Jihočeském muzeu pořádanou u příležitosti Roku Karla Klostermanna.

V říjnové Olomouci se sešli slovenští, moravští a čeští bibliografové v neděli 4. října 2009, kdy třídní jednání bylo zahájeno exkurzí do Arcidiecézního muzea a Přemyslovského paláce.

Vlastní jednání kolokvia zahájila ve Vědecké knihovně v Olomouci 5. října za nepřítomnou nemocnou ředitelku její náměstkyně Jitka Holásková. Přítomné pozdravil vedoucí odboru kultury a památkové péče Krajského úřadu Olomouckého kraje Jindřich Garčic, který připomněl, že v roce 1966 byla právě Olomouc jednacím místem 1. čl. bibliografické konference.

Vlastní program spočíval v prezentaci a přednesu 20 přihlášených příspěvků, které jsou přetištěny v tomto sborníku. V tradici kolokvií byl úvodní referát z místního vědeckého pracoviště, což v tomto případě byl Lubomír Machala z Filozofické fakulty Univerzity Palackého, který zvolil téma *Podoby českého a slovenského literárního exilu po druhé světové válce*. Pro nemoc byl omluven Miloš Kovačka, který svůj příspěvek zpracoval do sborníku. Kolokvium mělo jednotlivými příspěvky velmi dobrou úroveň, rovněž 36 účastníků vytvořilo pro jednání příjemnou atmosféru. Pořádající knihovna se zhostila svých organizačních úkolů na vysoké úrovni. Na závěr vystoupila za slovenské bibliografy Anna Kucianová ze Slovenské národní knihovny a ředitelka Knížnice Juraja Fándlyho v Trnave Lívie Koleková pozvala k jednání příštího ročníku do Trnavy.

SEKCE PRO HISTORICKÉ FONDY

Hana Študentová

Sekce SDRUK pro historické fondy zajišťovala v roce 2009 vydání sborníku příspěvků z 17. ročníku celostátní konference Problematika historických a vzácných knižních fondů, pořádané ve spolupráci s Vědeckou knihovnou v Olomouci (VKOL) a to ve dnech 5.–6. listopadu 2008. Sborník sestavený pracovníkem VKOL, Rostislavem Krušínským, byl vydán v nákladu 200 výtisků a zahrnuje 27 referátů. V intencích každoročních obměn grafické výzdoby obálky byl na přebalu sborníku ze 17. konference použit nový motiv, a to dřevorez Josta Ammana z díla Panoplia: “Chartarius. Der Papyrer“. Účastníci konference automaticky obdrželi sborník v 1. pololetí t. r. Více než 100 výtisků si objednaly archivy, řada univerzit z České republiky i ze zahraničí, vědecké knihovny, muzea, pracoviště Akademie věd ČR a další instituce. VKOL zajistila vystavení na webových stránkách <http://www.sdruk.cz> a <http://www.vkol.cz>.

Sekce SDRUK pro historické fondy organizovala setkání Pracovní skupiny pro katalogizaci starých tisků 11. 6. 2009 v Národní knihovně v Praze. Z jednání vyplynuly základní dva úkoly: Navrhnout metodiku katalogizace starých map a návrh metodiky pro formalizovaný zápis proveniencí starých tisků. Pro první z úkolů byla sestavena skupina zástupců NKP, MZK a VKOL. Metodika pro formalizovaný zápis proveniencí byla svěřena J. Kašparové, která se touto problematikou dlouhodobě zabývá. Obě navržené metodiky byly podrobně projednávány na dalším setkání, které proběhlo 30. 11. 2009 v VKOL. Problematika dosud nebyla zcela definitivně uzavřena a zůstává předmětem dalšího pracovního setkání.

Sekce SDRUK pro historické fondy organizovala další, 18. ročník odborné konference Problematika historických a vzácných knižních fondů, který proběhl ve dnech 14.–15. října 2009 v sále Mozarteum Arcidiecézního muzea Olomouc. Konference se zúčastnilo 69 zástupců z několika desítek institucí z ČR, Slovenska a Maďarska. Z původně přihlášených 32 příspěvků se uskutečnilo 27 vystoupení, zahrnujících širokou tematiku z oblastí rukopisů a prvotisků, map, knižní ilustrace a grafiky, kramářských tisků, kalendářů a kronik. Mezi příspěvky byly také referáty informující o probíhajících projektech Manuscriptorium a ENRICH nebo novém evropském projektu digitalizace na objednávku – EOD. Zvláštní zmínku si zaslouží příspěvky zástupců pražského Židovského muzea, které se zabývaly středověkými hebrejskými fragmenty a také hebraiky ve VKOL. Velký prostor byl věnován farním knihovnám, a to v příspěvcích slovenských kolegů. Ve spolupráci s MU Olomouc byla konference konána v době výstavy *Jindřich Zdík (1126–1150) / Olomoucký biskup uprostřed Evropy*, kterou si účastníci mohli prohlédnout. Výstava poprvé po staletích představila pohromadě rukopisy ze Zdíkova skriptoria. Mnohé z nich jsou uchovávány v zahraničních sbírkách a možnost jejich shlédnutí byla naprosto ojedinelá.

SEKCE PRO AKVIZICI

Aleš Brožek

Stejně jako v předchozích letech zorganizovala sekce pro akvizici akviziční seminář a poradů knihoven s povinným výtiskem a nabídkovou povinností.

Akviziční seminář byl uspořádán již po devatenácté, takže příští rok proběhne jubilejní, dvacátý. Za téma letošního semináře byla vybrána Akvizice dokumentů prostřednictvím distributorů, knihkupců a nakladatelů. Tento atraktivní námět umožnil zpestřit program vystoupením nejen knihovníků, ale i zástupců z distribučních firem a nakladatelství. Pro omezený čas však byla dána příležitost jen největším distributorům a nakladatelům a byla snaha, aby jejich vystoupení obecně charakterizovala chování a jejich možnosti při jednání s knihovnami.

Úvod však patřil knihovníkům. Ty přivítala ředitelka Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové Mgr. Eva Svobodová, protože seminář probíhal v "její" nedávno dostavěné knihovně. Možnost prohlédnout si moderní budovu byl zřejmě i důvodem, že se na prezenční listině objevil rekordní počet jmen – 112.

Seminář tradičně moderoval předseda sekce. Ten po krátkém úvodu předal slovo Mgr. Anně Andrlové ze Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje, aby se zamyslela nad otázkou, kdo uspokojí požadavky knihoven na doplňování knihovnických fondů. Zda distributori, knihkupci, vydavatelé anebo všichni společně. Po ní vystoupila Mgr. Marcela Kubincová z nakladatelství Fragment Praha a upozornila, že toto nakladatelství kromě jiného poskytuje knihovnám doplňkové služby, jako jsou výstavy a besedy. Ctirad Fuchs ze společnosti Kosmas představil společnost Kosmas a doporučil zasílat objednávky přes internet. Ty knihovny, které tuto službu dosud nevyužívají, si ji mohou vyzkoušet v testovacím přihlášení (test K).

Obchodní a propagační agentura OPA patří k pravidelným účastníkům akvizičních seminářů i k jejich sponzorům. Proto bylo umožněno jejímu zástupci Tomáši Loukotovi, aby shrnul zkušenosti s knihovnami za dobu 20 let, kdy tato poměrně malá firma na knižním trhu působí.

Na odeznelé referáty zareagovala Jana Lichtenbergová ze Severočeské vědecké knihovny v Ústí nad Labem. Zaměřila se na praktické pozitivní a negativní zkušenosti a přínosem jejího vystoupení se stala praktická ukáзка, kde nejvýhodněji nakoupit.

Moderní systém zásobování knihoven představila firma PEMIC BOOKS z Ostravy Kunčic. Zastoupil ji její ředitel Ing. Luděk Blahut s manažerem ProShop Ing. Ondřejem Stojebou. O jejím dominantním postavení na trhu svědčilo i oznámení, že firma nabídne v následujících šesti týdnech čtyřicetiprocentní rabat při nákupu produkce od vybraných nakladatelství. Protože jedním z těchto nakladatelství byl Fragment, jeho zástupkyně byla touto informací šokována, protože akce jí způsobí značné problémy při kontaktu s knihovnami.

Poslední čtyři vystoupení patřila opět referátům z knihoven. Zazněla jak vystoupení zástupců odborných biblioték (Jarmily Kučerové a Evy Lachmanové z Knihovny Národního Muzea), tak veřejných (Michaely Řehákové z Městské knihovny v Turnově a Dany Kracíkové z Městské knihovny v Náchodě). Posledně jmenovaná i přes urgence nedodala po skončení semináře text vystoupení, ačkoliv jej četla, takže na rozdíl od prezentací jejích kolegyně na webu Sdružení knihoven chybí.

Porada knihoven k nabídkové povinnosti dle zákona 37/1995 Sb. o neperiodických publikacích, 320/2002 Sb. o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů ve znění Vyhlášky MK ČR 156/2003 Sb. se uskutečnila v Národní knihovně ČR v Praze 18. listopadu 2009. Jejím hlavním bodem bylo vyhodnocení akce, kdy předseda sekce rozeslal archivům v Čechách a na Moravě dopisy, v nichž je upozornil na skutečnost, že sice vydávají velice kvalitní a atraktivní publikace, ale neplní nabídkovou povinnost. Doporučil jim využít bázi České knihy Svazu knihkupců a nakladatelů na <http://www.sckn.cz/ceskeknihy/>. Po roce opět zazněly i informace o plnění nabídkové povinnosti prostřednictvím přílohy Literárních novin. Zúčastnění akvizitěři se rovněž zamýšleli nad tím, zda by podobné upozorňovací akce se měly provádět centrálně, nebo zda upozorňování městských a obecních úřadů si zajistí akvizitěři příslušných krajských knihoven sami.

Zpracoval A. Brožek podle zápisů a prezentací vystavených na <http://www.sdruk.cz/akvizice>.

SEKCE PRO REGIONÁLNÍ FUNKCE

Lea Prchalová

Po osmileté existenci „podpůrného programu“ je velmi zřetelný jeho dopad na rozvoj knihovnických a informačních služeb veřejnosti. Bylo však na čase ověřit si dopad finanční podpory a činnosti pověřených knihoven nejen statistickými ukazateli, ale také názory knihovníků v obsluhovaných knihovnách. Anonymní průzkum proběhl v Moravskoslezském a v Jiho-moravském kraji. Odpovědi potvrzují přijímání programu jako velmi potřebné a téměř samozřejmé podpory veřejných financí ve prospěch vzdělávací a kulturní služby občanům. Současně poukazují na velké rozdíly v odborné úrovni osob, které služby poskytují. Také úroveň služeb nabízených jednotlivými pověřenými knihovnami ještě zdaleka není stejná. Základním východiskem k dalšímu zlepšování služeb je dle názoru členů sekce celoživotní vzdělávání knihovníků a systematická a cílevědomá práce metodiků krajských i pověřených knihoven. V průběhu let se potvrdil velmi široký rozměr systému regionálních funkcí. Obecně vzato se z programu přes formální různost i jiné organizační pojetí v jednotlivých krajích stala podpora rozvoje knihovnictví.

V roce 2009 již bylo možno také vyhodnotit posun v naplňování standardů veřejných knihovnických a informačních služeb (VKIS), který byl určitě ovlivněn financemi na regionální funkce, i když hlavní roli zde hraje pochopení role knihoven ze strany zřizovatelů a výše příspěvku na jejich činnost. Zdá se, že nastal čas standardy VKIS pozměnit. Jednak aktualizovat hodnoty kvantifikovatelných standardů, jednak doplnit jejich počet dle ověřených vzorů, např. z Velké Británie nebo SRN. Je také pravděpodobné, že se změni škála dle velikosti sídel knihoven, která je pro nastavení standardů výchozí, a to zejména u velkých měst. Úprava standardů není pouze úkolem sekce pro regionální funkce, i když se valná část členů na vyhodnocování standardů a nových návrzích podílí. K aktualizaci byla ustavena širší pracovní skupina vedená V. Richteren. Návrhy změn jsou dopracovávány a připraveny k prodiskutování.

Členové sekce SDRUK se v závěru prvního pololetí věnovali přípravě celostátního semináře, který se tradičně konal za výborné organizační pomoci Krajské knihovny v Pardubicích. Obsahovou stránku akce garantovala Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě a Knihovnický institut Národní knihovny ČR. Většina prezentací ze semináře je k dispozici na adrese: <http://www.sdruk.cz>. Program byl nabitý, kuloárové diskuze nebraly konce a k tomu vyšlo počasí, které přes zářijový termín (16.–17. 9.) umožnilo malebné večerní posezení v historickém centru města. (Není divu, že návrh na náhradu samostatného semináře metodiků jednáním v jednodenní sekci na konferenci Knihovny současnosti neuspěl.)

Témata a problémy regionálních funkcí byly kromě průběžné elektronické korespondence diskutovány na 15. zasedání sekce SDRUK pro RF

10. 11. 2009 v Národní knihovně ČR. I když odborné vzdělávání pracovníků knihoven není hlavní náplní sekce, na této poradě byla mu věnována značná pozornost. Připravuje se totiž spuštění nezvykle rozsáhlého vzdělávacího projektu. Víceletý program mimoškolního vzdělávání knihovníků byl do značné míry připraven v roce 2008 s nadějí, že bude podpořen financemi z evropských strukturálních fondů. Bohužel však knihovny nebyly zařazeny mezi cílovou skupinu, vize vzaly za své a školení a semináře dále probíhaly „pouze“ s podporou programu Ministerstva kultury VISK 2 (ještěže ho máme), příspěvků zřizovatelů či ojediněle s podporou nadací apod. Náplň celostátně připravovaného programu se naštěstí podařilo částečně uplatnit přes SKIP v projektu Unie zaměstnavatelských svazů. Vznikla tak reálná naděje, že se alespoň část knihovníků (jejichž knihovny jsou kolektivními členy SKIP a mají právní subjektivitu) bude moci vzdělávat bez zátěže na rozpočet vlastní knihovny.

Smutnou kapitolou 15. zasedání byla informace z krajů o avizovaných rozpočtech na regionální funkce v roce 2010. Desetiprocentní snížení nebyla výjimkou, objevilo se i katastrofických 28 procent minus. V krajích probíhají intenzivní jednání, rozpočty se snad ještě mohou zlepšit. V. Richter poukázal v souvislosti s ekonomickou krizí na sledování dopadu na činnost knihoven v mezinárodním měřítku (IFLA) a na chystané dotazníkové šetření, jehož výsledek bude analyzovat Ministerstvo kultury.

Součástí programu setkání metodiků byla (jako vždy) diskuze o statistickém vykazování výkonů knihoven – formuláři pro NIPOS. Formulář pro celostátní sběr statistických dat knihoven je vystaven, operativně budou dopracovány definice některých položek a aktualizován program k automatizovanému vkládání dat. Zdá se, že mnohaleté peripetie s automatizovaným sběrem údajů by mohly být u konce. Pokud se týká statistik k regionálním funkcím, zamýšleli se účastníci jednání nad vykazováním financí, které jsou určeny na nákup výměnných fondů, a to nad rámec dotace RF. Po krátké prezentaci rekapitulující praktikované varianty cirkulace výměnných fondů se sekce shodla na rozšíření sledovaných ukazatelů, aby bylo možno přesněji pochytit finance obcí vkládaných do nákupu knihovního fondu.

Účastníci se dále shodli na nutnosti podporovat kooperaci knihoven v souvislosti se zpřístupňováním informací o knihovnách a jejich knihovním fondu. Bohužel se ještě v řadě případů nepodařilo v malých obcích zažít praktické užívání výhod internetového připojení a existuje zdánlivě nepochopitelný rozdíl počtu knihoven připojených k internetu a počtu e-mailových kontaktů na tyto knihovny.

Z hlediska dopadu na služby veřejnosti zůstává další prioritou metodické práce „pohlídat“ existenci webových stránek obsluhovaných knihoven, jejich obsah a aktuálnost, a to samozřejmě se zohledněním specifik obce. Čím více se knihovny zapojí do řešení problémů, jimž obec čelí, tím snáze budou získávat další prostředky ke svému rozvoji. A také o tom jsou regionální funkce.

SEKCE PRO INFORMAČNÍ VZDĚLÁVÁNÍ UŽIVATELŮ

Eva Svobodová

Rada SDRUK schválila vznik této sekce na svém zasedání v Krajské knihovně v Karlových Varech dne 21. 5. 2009 a jejím řízením pověřila E. Svobodovou. E. Svobodová vyzvala ředitele krajských knihoven k delegování členů sekce.

V současnosti má sekce 19 členů. Zastoupeny jsou všechny krajské knihovny, Moravská zemská knihovna v Brně, Městská knihovna v Praze, Knihovna Jiřího Mahena v Brně a Městská knihovna Hodoníně.

Členové sekce si jako prioritu stanovili vytvoření systému informačního vzdělávání uživatelů knihoven pro různé věkové kategorie. V první fázi je hlavním úkolem zmapovat současnou úroveň informačního vzdělávání v jednotlivých krajích, sjednotit používanou terminologii a vypracovat metodiku.

Ustavující zasedání sekce se konalo 22. 9. 2009 ve Studijní a vědecké knihovně v Hradci Králové. Na programu byly informace o informačním vzdělávání v jednotlivých krajích a knihovnách a zhodnocení 1. odborného semináře „Informační vzdělávání ve veřejných knihovnách“, který se konal v SVK v Hradci Králové 21.–22. 4. 2009. V obsáhlé diskusi se projednávala tato témata: knihovna jako vzdělávací instituce, spolupráce se školami, začlenění obyvatel v produktivním věku do informačního vzdělávání, vzdělávání knihovníků, kteří realizují vzdělávání uživatelů, problematika financování informačního vzdělávání a také jeho propagace a marketing. Na rok 2010 byl naplánován 2. seminář informačního vzdělávání. V závěrech z jednání byly formulovány nejbližší úkoly: Realizovat průzkum úrovně a obsahu informačního vzdělávání uživatelů v jednotlivých krajích a ke stanoveným okruhům informačního vzdělávání (Čtenářská gramotnost, Knihovna – zdroj informací, Informační zdroje – tištěné, elektronické, audiovizuální) doplnit návrhy souvisejících aktivit.

2. zasedání sekce se bude konat v lednu 2010 v Krajské knihovně Vysočiny v Havlíčkově Brodě. Pracovní jednání budou dvoudenní a v organizačním zajištění se budou jednotlivé knihovny střídát.

Sdružení knihoven České republiky – Rok 2010
Odpovědný redaktor Jaromír Kubíček
Graficky upravila Michaela Shejbalová
Vydavatel Sdružení knihoven ČR
Vyšlo v Brně v roce 2010
ISBN 978-80-86249-57-5

<http://www.sdruk.cz>